nemunas

n 03

2023 **03**

Mėnesinis kultūros ir meno žurnalas

Virginija Rimkaitė

Aleksandras Špilevojus

Jonas Liniauskas

Noe Kuremoto

Titas Laucius

4^{90} €

9 770134 314038

Evaldo Karaliaus fotografijų paroda „Shikoku 88 Temples“

2023 m. balandžio 26 – gegužės 28 d.

Lankoma III–VII nuo 10 iki 17:30 val.
Kauno rajono muziejuje, Raudondvario pilyje

KAUNO RAJONO MUZIEJUS

Pilies takas 1, Raudondvaris, Kauno r.
www.krmuziejus.lt, www.facebook.com/Kaunorajonomuziejus

UNESCO IR SAVINIEKA

ERIKA DRUNGYTĖ

UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo sąraše nerasime lietuvių Užgavėnių ar Velykų, juolab – pavasario lygiadienio šventės. Pirmųjų dviejų tradicijos dar laikosi ant plonyčio entuziastų (dažniausiai folkloro ansamblių ar etnografinių muziejų) saugomo siūlo, tačiau kovo 21-ąją nei kas mini, nei ji išsiskiria kokiomis ypatingomis apeigomis. Yra manančių, kad kadais šis svarbus astronominis laikas, kai diena ir naktis tampa vienodo ilgumo, kai Saulė atsiduria pirmajame – Avino – Zodiako ženkle, kai prasideda naujas ciklas, ypač svarbus žemdirbių kultūroms, Lietuvoje tikrai buvo švenčiamas. Didžioji dalis papročių bei ritualų „migravo“ į Velykas, kurios apskaičiuojamos labai archajišku būdu – pagal Mėnulio kalendorių. Tad kalbėdami apie atgimimo stebuklą, dabar laikomės krikščioniškų datų ir išryškiname esminius akcentus, susijusius su Kristaus nukryžiavimu bei prisikėlimu iš mirusiųjų. Tačiau dangaus šviesuliai vis dar lieka atsirties taškais skelbiant įvairias pradžias, pabaigas, virsmus ir perėjimus.

Pirmajame sakinyje Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizaciją paminėjau ne šiaip. Ji į Žodinio ir nematerialaus žmonijos paveldo šedevrų sąrašą įtraukė Novrūzą – didžiulėje pasaulio dalyje, apimančioje keliolika šalių Centrinėje, Vakarų, Pietų Azijoje, Juodosios jūros, Kaukazo ir Balkanų regionuose, švenčiamus Naujuosius, dažnai vadinamus persų arba iranėnų, metus. Pagal Saulės kalendorių jie kasmet išpuola tarp kovo 20 ir 22 dienų. Manoma, kad prieš gerus 3000 metų pamatus šiai šventei sudėjo zoroastrizmas – antroji pasaulio monoteistinė religija, gimusi Irano teritorijoje. Ir nesvarbu, kur atsidursite per pavasario lygiadienį – Afganistane ar Turkijoje, Irane ar Uzbekistane, Pakistane ar Azerbaidžane – visur pamatysite artimus bei atpažįstamus dalykus: ant stalo – sudaigintų kviečių želmenis, margučius, pražydusias vyšnios ar persiko šakeles, lauke – šokančius, dainuojančius, besilinksminančius ir į svečius einančius žmones, kurių vieni sodina medelius, kiti parsineša kažkokių žolynų, kad išsmilkytų namus, treti rungiasi dėl prizo lenktyniaudami ant arklių (sako, lietuviai irgi turėjo tokių žaidimų). Na, o svarbiausia – tvarka: išsišluot, išvalyt langus, išmazgot indus, išskalbt rūbus ir t. t.

Nemanau, kad mūsų lalavimai, kiaušinių marginimas, dalinimasis jais, ridenimo ir daužymo varžybos, verbų rišimas, rytinis artimųjų plakimas kadugiais, laistymasis vandeniu, šventintos ugnies parsinešimas į namus, giminių ir draugų lankymas mažiau svarbūs nei Novrūzo tradicijos. Atvirkščiai – mes, tokia nedidukė šalis, išsaugojome daugybę senųjų ikikrikščioniškų papročių, sumaniai ir kūrybingai supynę juos su krikščioniškaisiais. Tik gal nemokame patys savimi didžiuotis ir vertinti to, ką turime? Gal mums atrodo, jog reikia kažko gėdytis, tad vietoj drąsaus pareiškimo apie savo unikalumą viešai save pažeminame, iškoneveikiame, sumenkiname. O galėtume labai labai garsiai šaukti ir belstis į tas UNESCO duris, prie kryždirbystės, dainų švenčių, sutartinių įrašyti dar kelis tuzinus kitų mūsų tautos šedevrų.

Ir nereikėtų garsioms istorikėms bei nuomonės formuotojoms rautis plaukų, kad tai – „nešiuolaikiška“, demonstruoja „provincialumą“ ir „neišsilavinimą“, nereikėtų plyšauti, kad joms gintarai ir klumpės (vargšai olandai su savo simboliu) yra „gėdų gėda“, o dar kitoms – rašyti monografijų apie tai, jog Kūčių tradicijos turi sovietines šaknis. Vienas dalykas – šiandien ir dabar kuriama kultūra bei jos kalba, visai kitas – mūsų genuose ir pasąmonėje išsaugoti pastovieji dydžiai, kuriuos ir vadiname vertybėmis. Šiuos santykius labai gerai paaiškina tokie Viktorijos Daujotytės žodžiai: „Saugantis žmogus yra saugesnis. Kur nebesaugu praeičiai, nebesaugu dabarčiai ir ateičiai.“ O pavieniai iš nepilnavertiškumo komplekso išsprūdę šūksniai apie niekingus regionų juostelių pynėjų būrelius bei didingus aukštąją kultūra kuriančius didmiesčių užmojus tėra garsi saviraiška. Priešingas jai – noras suvokti, o tam reikalinga tyla ir įsiklausymas.

Mėnesinio kultūros ir meno žurnalo **nemunas**

2023 **03** *turinys*

Mėnesinis kultūros ir meno žurnalas
2023 m. kovas, Nr. 3 (1056)

ISSN 0134-3149
Leidžiamas nuo 1967 m. balandžio mėn.

M. Daukšos g. 34, 44283 Kaunas
El. p. info@nemunas.press

Steigėjas – Lietuvos rašytojų sąjunga (SL Nr. 405)

KPLA NARYS

VYRIAUSIOJI REDAKTORĖ – Erika Drungytė
Tel. +370 614 13883
El. p. erika@nemunas.press

VIZUALIŲJŲ MENŲ REDAKTORĖ –
Aistė M. Grajauskaitė
El. p. aiste@nemunas.press

SCENOS MENŲ REDAKTORĖ –
Deimantė Dementavičiūtė-Stankuvienė
El. p. deimante@nemunas.press

PROJEKTŲ VADOVĖ – Eglė Petreikienė
El. p. egle@nemunas.press

DIZAINERIS – Darius Petreikis
El. p. darius@nemunas.press

STILISTĖ – Milda Kiaušaitė
El. p. milda@nemunas.press

REFERENTĖ – Rosanda Sorakaitė-Ramanauskienė
Tel. +370 625 13745
El. p. info@nemunas.press

VIRŠELYJE – Virginija Rimkaitė
Tomo Petreikio nuotrauka

Spausdino KOPA kopa.lt

Tiražas 1600 egz.

Rankraščių nerecenzuojame ir negrąžiname.
Redakcija neatsako už reklamų turinį.

Visos teisės saugomos. © NEMUNAS, 2023
Kopijuoti ir platinti žurnale publikuojamą medžiagą galima tik gavus raštišką redakcijos leidimą.

Remia

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2023 m. skyrė 95 000 Eur dalinį finansavimą projektui „Kultūra pasaulinių permainų akivaizdoje“.

Virginija Rimkaitė 4—7

Kristina Steiblytė PASAULIUI PAKVIETUS KALBĖTIS. Viršelio herojė – jaunosios kartos prozininkė, dramaturgė Virginija Rimkaitė, rašanti pjeses ne tik dramos, bet ir lėlių teatrams. Jos viltingu teiginiu prasideda „Nemuno“ kovas: „Kiekviename procese būna viena kita valanda, kai kamavusios abejonės, tamsumos pasitraukia, ir viskas pražysta įkvėpimu, žinojimu, maloningu visa apgaubiančiu džiaugsmu bei tikėjimu.“

Virginija Rimkaitė 8—10

PATINA. Pjesės ištraukoje, regis, siaučia beprotybė – visas veiksmas vyksta vos vieną dieną, o per ją nutinka žmonių gyvenimų virsmai ir likimų perkeitimas. Kūrinio autorė absurdu šokiruoja, tačiau jis – iš kasdienės mūsų realybės.

Aleksandras Špilevojus 11—15

Liuda Jonušienė APIE TEATRINES SALAS. TIKRAS IR MENAMAS. Mažai dairomės po šalies regionus, pastebėdami ten kuriančius žmones. Tad šis žurnalistės L. Jonušienės parengtas tekstas apie Panevėžio J. Miltinio teatro režisierių Aleksandrą Špilevojų nors kiek kompensuos didžiulę spragą.

Jonas Liniauskas 16—17

POEZIJA. Buvęs Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas šiuo metu gyvena ir kuria Dzūkijoje. Ten gimusiuose eilėraščiuose miško ir jo auginamų vilkogaudžių mažiau nei prisiminimų, bet jie slysta gerkle lengvai ir maloniai lyg brandintas gėrimas.

Noe Kuremoto 18—29

Deima Žuklytė-Gasperaitienė TŪKSTANTĮ METŲ TRADICIJOS GYVAVO NE BE PRIEŽASTIES. Kriaunose įsikūrusi keramikė iš Japonijos kadais gyveno chrizantemų šalies didmiestyje, vėliau – Londone. Tačiau dabar ji lietuviškame kaime mėgina grumtis su gamta, čia augina tris vaikučius ir į savo molio darbus stengiasi prisikviesti IV a. deives, kurios jos protėviams teikė ramybę.

Giedrė Kaukaitė 30—32

Deimantė Dementavičiūtė-Stankuvienė PRAEITIS KURIA DABARTĮ. Pokalbis su operos primadona Giedre Kaukaite, debiutuojančia literatūroje. Jos knyga „Mano Eldoradas“, praskleidžianti XX a. garsių kultūros žmonių asmeninio gyvenimo širmą, buvo labai gerai įvertinta tiek žinovų, tiek skaitytojų. Tad atsirado proga kai ką sužinoti ir apie pačią autorę.

Kazimiera Kymantaitė 33—34

Giedrė Kaukaitė JOS DIDENYBĖ KAZIMIERA KYMANTAITĖ. Nedidelis užrašų apie žymiąją režisierę žiupsnelis, nepatekęs į „Mano Eldoradą“, bet galbūt nugulsiantis naujoje G. Kaukaitės jau rengiamoje knygoje apie praeito amžiaus kultūros asmenybes.

Alfredas Kukaitis 35—37

DŽIAZO NEGROJĘ GIGANTAI. Plati ir išsami apžvalga apie pasaulio džiazo misionierius – prodiuserius, impresarijus, festivalių organizatorius, kritikus, radijo laidų vedėjus, įrašų leidybos firmų savininkus, kurių dėka dabar turime milžinišką geriausių džiazo atlikėjų istorijos archyvą.

Vivienne Westwood 38—43

Justina Semčenkaitė MADA KAIP PROTESTO ĮRANKIS: MAIŠTINGOSIOS VIVIENNE'OS WESTWOOD PALIKIMAS. Subkultūros visad atsiranda paauglių ir jaunimo bendruomenėse, nes jie drąsūs, smalsūs, be to, amžinai kam nors prieštaraujantys. Ir per Lietuvą kadais praūžė pankų banga, tačiau ne visi žino, kur ir kaip atsirado tie išskirtiniai rūbai bei plaukų „skiauterės“.

Enrico Caruso 44—47

Cristina Roldán Fidalgo ENRICAS CARUSAS – PIRMOJI DIDI XX A. OPEROS ŽVAIGŽDĖ. „Caruso reiškinys“ nubrėžė ribą tarp dviejų epochų: efemeriškos muzikos ir muzikos įrašų. XX a. pradžios fonografijos pramonėje niekas neturėjo tokios įtaigos bei įtakos kaip šis tenoras.

Václav Hollar 48—53

Kirill Kobrin EUROPINĖ PIEŠĖJO SUTARTIS. Istorija ir menas – neatsiejami. Naujausioje K. Kobrino esė apie didį čekų piešėją bei graverį Václavą Hollarą nusikelsime į XVII a. Europą, kur virė epidemijos, karai ir religinės kovos. O ką ir kaip pamatė dailininkas?

Titas Laucius 54—57

Laura Šimkutė MĖGSTU, KAI KŪRĖJAS Į SAVO MEDŽIAGĄ ŽIŪRI NE PER DAUG RIMTAI. Lietuvos kino teatruose – puiki lietuvių režisieriaus Tito Lauciaus premjera „Paradas“. Jaunasis kūrėjas mielai pasidalino mintimis apie kelią iki jos ir unikaliausią dalyką, pametėjantį idėjų siužetams – gyvenimą.

Jovita Poviliūnaitė 58—59

LAIPTINĖS FENOMENAS. Esė apie laiptines, jų „veidą“, gyventojus, santykius. Tikriau – pastarųjų trūkumą. Tad nieko kita nebelieka, kaip tik paskelbti manifestą ir pirmuoju punktu instruktuoti: „Pasisveikinti su kiekvienu sutiktu ir palinkėti geros dienos.“

Darren Aronofsky 60—63

Silvija Butkutė VEIDRODINIAI ARONOFSKIO NEURONAI. Šį kartą kino rubrikoje – Darreno Aronofskio filmas „Banginis“. Kol teksto autorė narstė minėtąją juostą įvairiais pjūviais, atidavusi straipsnį žurnalui sužinojo, kad pagrindinį vaidmenį dramoje sukūręs aktorius Brendanas Fraseris 95-ą kartą vykusiuose JAV Kino meno ir mokslo akademijos apdovanojimuose pelnė „Oskarą“.

Daniela Colafranceschi ir kt. 64—66

KRAŠTOVAIZDIS: TARP PASTATŲ VEIKIANTI KAITOS LABORATORIJA. Keli tekstai iš knygos, kurią parašė žymiausi pasaulio kraštovaizdžio tyrinėtojai, atskleisdami ne vien techninius, bet ir poetinius šios sąvokos aspektus.

Olenka Martyniuk 67—69

ŠIUOLAIKINĖ UKRAINIEČIŲ KERAMIKA IR JOS ŠAKNYS. Nors lietuviams veikiausiai atrodo, kad tai, kas pasakyta toliau, yra apie juos, šio teksto pokalbininkai drąsiai konstatuoja, jog būtent „ukrainiečių tapatybė ryškiausiai atsispindi keramikoje“. Kviečiame sužinoti, kodėl Ukraina vadinama molio šalimi.

Birutė Beinarienė 70—71

VAIKYSTĖS PRISIMINIMAI. Naujojoje rubrikoje „Pašto dėžutė“, kurioje pristatome ne rašytojų sukurtus literatūrinius tekstus, debiutuoja Birutė Beinarienė. Jos „Vaikystės prisiminimuose“ – stebinančios, komiškos, šiais laikais atrodančios iš fantastikos srities situacijos, kuriomis autorė gyvai dalijasi su skaitytojais.

Herta Burbė 72

(PRI)ŽIŪRĖTOJA. Pavasario atėjimą rodo prakalbusios bulvės. Sėdėdamos savo bunkeriuose, jos vis prisimena tas akimirkas, kai gyvendamos priedangoje – po žeme – labai aiškiai girdėdavo *kurmius*. Jei tai netolimos praeities „folkloras“, įdomu, ar pamena ir *bildukus*?

PRENUMERATA

Prenumeruoti galite: www.nemunas.press, www.post.lt, www.prenumeruoti.lt

Prenumerata į užsienį: www.nemunas.press

www.nemunas.press zurnalasnemunas

VIRGINIJA RIMKAITĖ. PASAULIUI PAKVIETUS KALBĖTIS

KALBINO KRISTINA STEIBLYTĖ

Virginija Rimkaitė teatro bendruomenėje pažįstama visų pirma kaip pjesės „Virimo temperatūra 5425“ autorė. Šioji buvo bene įdomiausia iš 2016 m. dramaturgijos festivaliui „Versmė“ sukurtų, tad nenuostabu, kad sulaukė jau dviejų pastatymų: Artūro Areimos 2017-aisiais ir Giedrės Kriaučionytės-Vosylienės 2019-aisiais. Virginijos pjesė „Patina“ 2018 m. Niurnbergo valstybinio teatro organizuotame tarptautiniame dramos konkurse „Kalbėjimas apie sienas“ laimėjo trečią vietą. Dabar kūrėja įsitvirtinusi jau nebe tik kaip pjesių autorė, bet ir kaip spektaklių dramaturgė, ypač produktyviai bendradarbiaujanti su Klaipėdos lėlių teatro režisiere Gintare Radvilavičiūte. Menininkė taip pat yra parašiusi prozos – 2017 m. jos apysaka laimėjo Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos organizuojamą „Pirmosios knygos“ konkursą ir 2018-aisiais buvo išleista knyga „21 a“, kuri tais pačiais metais apdovanota Kazimiero Barėno literatūrine premija. Rašytoja aistringai domisi fotografija.

Su Virginija susipažinau Klaipėdos lėlių teatre. Mūsų draugystė prasidėjo juokaujant apie jos kūrybą, o dabar jau pribrendome pasikalbėti rimčiau.

Pirmą pjesę parašei dar 2013 metais. Kaip kilo mintis imtis dramaturgijos?

Tada Klaipėdos universitete studijavau lietuvių filologijos ir režisūros bakalaurą. Per režisūros paskaitas neišvengiamai klojosi scenai skirtų tekstų kontekstai – pagal pjeses, inscenizacijas kūrėme etiudus, spektaklius. Tiesa, atskiro kūrybinio rašymo kurso neturėjome. Nežinau, ar tuo metu buvau girdėjusi, kad galima dirbti tokį darbą – rašyti pjeses, kurti spektaklio dramaturgiją; labai domino režisūra. Turbūt niekas ir nepasakė, jog galima. Tik dabar, atsigręžusi atgal, matau, kad dramaturgija visada buvo šalia: stojant į universitetą pasąmonėje lietuvių filologija ir režisūra jungėsi, asocijavosi su rašymu konkrečiai teatrui; per režisūros paskaitas savo sumanymus pirma išdėstydavau sąsiuvinyje, pasirašydama tiek tekstą, kurio man reikėjo, tiek remarkas, tiek spektaklio struktūrą. 2013 m. pavasarį universitete vyko literatūrinės kūrybos konkursas – jo galutinis terminas įkvėpė save *sustatyti* rašymui. Kažkada esu kalbėjusi, jog patys kūriniai pasirenka, kada ateiti ir kokia forma. Taip pasirinko ir *atsitiko* pirmoji pjesė. Ji man pasakė, kad galima.

Teatre esi buvusi tiek pjesės, scenarijaus autorė, tiek spektaklio dramaturgė. Ar skiriasi tai, ką ir kaip darai kiekvienu atveju?

Darbo pobūdis skiriasi, tačiau yra ir nemažai bendro, pavyzdžiui, dramaturginiai dėsniai. Juos išmanydamas, gali kurti bet kuriam konkrečiam spektakliui. Antras vienijantis aspektas, lemiantis ir darbo skirtybes – idėja. Nuo jos dažniausiai viskas ir prasideda, bet būtent sumanymo įgyvendinimas nulemia, kokia dramaturginė forma bei elementai bus naudojami spektakliui: ar reikalingas tekstas, ar ne, jeigu taip, tai kiek, koks ir panašiai.

Atkreipiant dėmesį į tam tikrus niuansus, atskirčiau pjesės autoriaus ir dramaturgo darbus: pirmuoju atveju kuriamas išbaigtas autorinis tekstas, antruoju – dirbama su jau egzistuojančiais, jeigu reikia – rašoma vietoje, neretai – improvizuojant aktoriams arba dalijantis asmeninėmis patirtimis. Vienas procesas individualesnis, kitas – turintis daugiau takumo, atviresnis bendrakūrėjų idėjoms, spektaklio impulsams.

O kuo Tau pačiai skiriasi kūrybinis darbas su komanda teatre ir savarankiškas – privačioje erdvėje?

Pirma atėjusi mintis – atsakomybės klausimas. Rašydamas savarankiškai, esi visiškai atsakingas už kūrinį, sprendimus ir jų priėmimą: herojų likimus, įvykius, skaitytojo kelionę, žinutę, kurią jis išsineš. Dirbdamas su kitais, jei nesusitarta kitaip, lemiamus sprendimus priimi kartu su režisieriumi arba su kūrybine komanda.

Antroji mintis – apie kūrinio ir pačios kūrybos hermetiškumą. Ilgiau padirbus bendrai kartais tiesiog pasiilgsti to nedalomo laiko rašymui. „Ak, kaip aš dabar sėdėčiau ir rašyčiau“, – galvoji ryte vėluodamas ir bėgdamas į repeticiją. Tačiau praktika rodo, jog ilgi užsidarymai nebūtinai veiksmingi; tam tikrais etapais tiesiog būtina išeiti, pasikalbėti su žmonėmis, pažiūrėti į medžius, kad kūrinys neužtrokštų tavo paties minčių vakuume, kažkuriuo metu negailestingai pradėjus kartotis idėjoms ir įvaizdžiams.

Ar kuris nors iš šių skirtingų būdų pasiūlo daugiau įkvėpimo akimirkų? O gal jis, kaip kažkada esi sakiusi, vis dar retas svečias, kuriuo nereikėtų pasitikėti?

Kiekviename procese būna viena kita valanda, kai kamavusios abejonės, tamsumos pasitraukia, ir viskas pražysta įkvėpimu, žinojimu, maloningu visa apgaubiančiu džiaugsmu bei tikėjimu. Tas laikas, dovanojantis ir atveriantis pačius gražiausius kūrybiškumo slėpinius, turbūt ir atsitinka bent kartą tam, kad, mažuoju piršteliu prisilietę prie svaiginančiai malonaus praregėjimo stebuklo, ilgesingai jo lauktume ir kantriai laikytumėmės tikslo net tada, kai tamsumos bei negandos vėl sugrįžta. Lyg tąsyk gavę vilties pažadą, kad įkvėpimas dar tikrai aplankys.

Turbūt į Tavo klausimą atsakymo nėra – kartais įkvėpimą pajunti vienumoje, susitelkęs, užsidaręs; ateina, atrodo, iš kažkur, kur net nesi buvęs arba neprisimeni, jog buvai. Kartais atrandi jį besikalbėdamas komandoje – staiga pralekia šuoras bendros minties, vienybės. Kartais – tiesiog vaikščiodamas gatvėmis, kartais – nugirstų pašnekesių nuotrupose, spalvose, nakties tyloje ar pavasario kvape.

Ar reikia laukti įkvėpimo? Tikriausiai ne. Daug kūrinių gimsta dėl žmonių valingo darbo, disciplinos, rutinos. Bet tikrai verta nuolankiai praverti duris, kai jis visgi nusprendžia ateiti.

Viena iš įdomiausių Tavo pastarojo meto veiklų – lėlių teatro spektaklių dramaturgija. Kaip tuo susidomėjai, kas patraukė?

Pažintis su šiuo menu prasidėjo tada, kai įsidarbinau Klaipėdos lėlių teatre. Labai džiaugiuosi, kad tai atvėrė galimybes pažinti jį įvairiais aspektais: pradėjau dirbti įvairiuose projektuose kaip dramaturgė, kartu su komanda organizuojame tarptautinį lėlių teatro festivalį „Materia Magica“, patys dalyvaujame tarptautiniuose festivaliuose, lėlininkų bendruomenės veiklose. Pamažu sukaupta informacija ir patirtys padeda įvertinti dabartines tendencijas, pokyčius bei virsmus, analizuoti, koks lėlių teatro pulsas šiandien. Atradau, kokie patrauklūs gali būti jo spektakliai suaugusiesiems, kaip paveikiai jis geba kalbėti vaikams. Lėlių teatras mane labai domina savo kone neribotomis raiškos galimybėmis. Už

rankos šiuo pažinimo ir atradimo keliu veda Klaipėdos lėlių teatro žmonės – mano brangūs draugai, bendraminčiai, teatrinė šeima, pas kurią visad norisi ir smagu grįžti.

Ar lėlių teatre dramaturgija kuriama kitaip nei dramos?

Turbūt pasikartosiu – šiuo požiūriu, juose veikia tie patys dėsniai, tačiau draminiame teatre įprastai pamatu laikoma drama ar kita speciali teksto forma teatrui, jam būdingas griežtas paklusimas draminei logikai ir struktūrai, lyginant su kitais spektaklio elementais, tekstas yra hierarchijos viršuje, o lėlių teatre istorija gali būti pasakojama naudojant vien vaizdines ir garsines raiškos priemones, visai atsisakant teksto arba jį pasitelkiant vaizdo reikšmės sustiprinimui.

Lietuvoje lėlių teatruose dirbančių dramaturgų nedaug. Tiksliau, mūsų šalyje dramaturgų apskritai mažai. Tačiau pati esi sakiusi, kad trūksta ne lietuvių dramaturgijos, bet jos įprasminimo. Kaip manai, ar situacija keičiasi? Ir ką būtų galima padaryti, kad režisieriai vietoj eilinio W. Shakespeare'o „Hamleto“ mieliau rinktųsi lietuvių autorių tekstus?

Vis grįžtu prie pjesių įprasminimo klausimo – atrodo, esame labai subtilioje padėtyje. Mūsų sąmonėje gajus mąstymas, jog pjesė įprasminama tada, kai yra pastatoma – juk ji skirta scenai. Atitinkamai draminiame teatre spektaklis įvyksta tuomet, kai turimas jo pagrindas – tekstas. Šios grąžios koreliacijos bei priklausomybės santykis čia ir baigtųsi, jei pats draminis kūrinys laiko tėkmėje nebūtų patekęs ir į literatūros sferą – užrašytą tekstą galime skaityti ir jį įprasminti būtent taip. Visgi, nepaisant minėtosios ambivalencijos, tariama draminių tekstų viršenybė dėl platesnio veikimo lauko spektaklių atžvilgiu bemat nublanksta, nes ir toliau iš pjesių tikimės jų realizavimo scenoje. Rodos, tai užkoduota ritualines apeigas menančioje šių tekstų prigimtyje. Įdomu tai, kad pjesė, gimstanti teatre, dėl savo išraiškos popieriuje gyvuoja ilgiau nei spektaklis – jis įvyksta ir baigiasi, geriausiu atveju išlikdamas kelių kartų atmintyje, o pjesė lieka. Bet vėlgi – net ir likusi ji įvyks, atgims ir bus įprasminta tik tada, kai vėl pasieks sceną. Galbūt ilgainiui požiūris į šiuos tekstus, kaip į skirtus išskirtinai statymui, pasikeis, juolab kad jau ir dabar kintant draminei tradicijai yra nemažai dėl savo literatūriškumo bei raiškos sunkiai scenai pritaikomų pjesių, kuo puikiausiai pritapusių literatūros baruose, skaitomų ir nagrinėjamų kaip išbaigti literatūros kūriniai.

Kalbant apie lietuvių dramaturgiją, manau, situacija nestovi vietoje. Neturime senų šio meno tradicijų, esame gana jauni ir su panašiomis problemomis – tiek kokybiškų tekstų rašymo, tiek jų įgyvendinimo – vargstame bemaž šimtmetį. Pastaruoju metu pastebėjau, jog tam tikrus klausimus vėl pradedame apmąstyti iš naujo – tenka pripažinti, kad mums stinga specialios erdvės, platformos ir atsakingų žmonių, kurie nuosekliai atstovautų dramaturgams, padėtų tekstams tapti prieinamiems, pasiekiamiems ar parodytiems tiek Lietuvos, tiek užsienio režisieriams. Dažniausiai autoriai tuo rūpinasi patys, bet tikiu, jog situacija būtų gerokai kitokia, jei šia veikla užsiimtų tokį darbą išmanantys ir strategiją turintys profesionalai. Apie tai kalbėjome praėjusių metų „Versmės“ diskusijoje „Kaip gimsta ir kur dingsta lietuviška dramaturgija?“. Svarbu, kad įvyko ir pirmoji Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto organizuota tarptautinė mokslinė konferencija „Šiuolaikinė dramaturgija: slinktys, iššūkiai ir temos“. Situacija bei poreikiai nuolat aptariami ir uždaruose būreliuose, jaučiu, jog pamažu bręsta ryžtas ir iniciatyvos šias problemas spręsti – turiu omenyje tekstų galimybę būti pastebėtiems, prieinamiems.

Kitas klausimas, ko imtis, kad režisieriai mieliau statytų lietuvių autorių kūrinius vietoje „Hamleto“. Juokaudama atsakyčiau, jog, ko gero, dramaturgams reikėtų daryti viską, ką gali, kad jų pjesės būtų tokios pat geros. Visgi tikėdama, jog kūriniai *atsitinka* tam tikru metu ir tam tikra forma, manau, kad ir pjesės režisieriams *atsitinka* tada, kai tam ateina laikas – dėl temų, turinio, istorijos, o gal kažko asmeniško. „Hamletas“ turbūt dėl to ir yra „Hamletas“. Belieka džiaugtis, jog režisieriai šioje pjesėje vis randa tai, kas juos masina, įkvepia, nepaleidžia.

O kieno tekstai masina, įkvepia ir nepaleidžia Tavęs pačios?

Patinka įdomios, gerai sudėliotos istorijos, esu neabejinga kūriniams, kuriuose juntamas subtilus humoras, kurie pasižymi sodria ir sultinga, bet kartu – ir sklandžioje dermėje tekančia kalba. Prieš kelis mėnesius susiskambinome su man brangia universiteto dėstytoja, su kuria bičiuliaujamės nuo studijų laikų. Sako: „Žinai, Virginija, sunkus tas mokslininko darbas, niekaip neparašau straipsnio.“ Aš tuomet jau aštuntą dieną sėdėjau veidu į baltą lapą, bandydama išdėstyti festivalio koncepciją. Patariu: „Parašykite šešetui, o tada pakelsite iki dešimt“, ir ji atsako: „Taip, aš tikriausiai ir parašysiu šešetui paskutinę dieną, ir bus gerai, bet tada tekstas nebus šokis.“ Negaliu nepritarti – itin žavi, kai tekstai kviečia šokiui, kai juos malonu skaityti. Visgi turiu pripažinti, kad dažniau skaitau filmų, spektaklių tekstus. Patikusius, įspūdį palikusius filmus ar spektaklių įrašus įsijungiu vietoj foninės muzikos: mėgstu klausytis intonacijų, dialogų, pastebėti, kaip jie buvo pasakyti, kada, kas buvo ištarta.

Paminėjai literatūrą, teatrą ir kiną. Kas dar daro įtaką Tavo kūrybai?

Gyvenimas. Ir net ne kūrybai – tiesiog: labai vertinu tikras istorijas, tikrus įvykius, akimirkas. Sykį sėdime su drauge, kalbamės, juokaujame, ir staiga ji sako: „Man atrodo, aš beveik nebeturiu draugų.“ Nežinau, kodėl tai atsitiko būtent tada, tą akimirką, nes ką tik taip lengvabūdiškai krizenome ir juokėmės pavasario saulėje, o staiga viskas kitaip, tačiau suprantu, kad būtent tuo momentu į paviršių prasimušė kažkas esmingo, tikro. Būtent šito ilgimės, ieškome. Kūryba gal nebūtinai atskleidžia tikrumo klodus, bet padeda dažniau užčiuopti ar pastebėti tuos akimirksnius. Praverti būtį savo gryniausia forma. Važiuoju į kitas šalis, ir ten kalnų papėdėje mažoje trobelėje gyvena žmogus – su savo likimu, istorija. Jis nieko nežino apie mane ir mano smalsumą, nežino, kad aš dabar sėdžiu ir stebiuosi, galvoju, projektuoju, svarstau, kaip rytais jis eina įkvėpti kalnų oro, kaip rasa plauna veidą. Už sienos kaimynas klausosi muzikos; mąstau, kaip jam po vakar – girdėjau, jog pykosi. Esame susieti saitais, istorijomis, aplinkui visada kas nors vyksta, o viduje – dar daugiau. Sąmoningai priėmus sprendimą (taip dažniausiai ir būna kuriant) nukreipti žiūrą į aplinką ir į save, ši atsiveria ir pradeda rodytis pilnakraujais

Tomo Petreikio nuotraukos

išgyvenimais, charakteriais, siužetais. Išgirsti, kaip pasaulis pradeda kalbėti ir kviečia kalbėtis.

Esi žinoma tiek kaip prozos autorė, tiek kaip dramaturgė. Pati save laikai labiau literatūros ar teatro bendruomenės dalimi? O gal nė vienos iš jų?

Ne vienerius metus dirbu teatre – per tą laiką jo pasaulis man tapo atviresnis ir savesnis, save jaučiu kaip teatro žmogų, nes prozos tiesiog neberašau. Teatras žavi savo paslaptimi, idėjomis, pojūčiu, kai žingsnis po žingsnio spektaklis pradeda rodyti savo veidą, atskiros detalės pamažu ima jungtis į vienį, ir tai, kas rodėsi nepermanoma, tampa akivaizdu. Patinka tuščiuose koridoriuose, užkulisiuose, kvapuose besiverianti teatro magija, po repeticijų dar ilgas valandas liekant kalbėtis su režisieriais apie sprendimus ir galimybes, tylomis išeinant į naktį namo, dienos tekstams vis nenutylant. Po to spektaklis įvyksta, viskas baigiasi ir išnyksta, lyg nieko nė nebūtų buvę. Tačiau visada lieka žmonės, istorija, tas ryšys, užsimezgęs bendroje kelionėje. Teatro bendruomenėje turiu daug artimų draugų, bičiulių, su kuriais sieja ne tik darbas, bet ir gyvenimas.

Vis dėlto, nepaisant visko, ką dabar pasakiau, dramaturgija man reiškia ir žodžio taupumą scenoje: klasikinio draminio teksto pagrindas yra veiksmas, o veikėjų dialogai – viena iš priemonių šiam plėtotis, todėl gali būti itin lakoniški. Keliais žodžiais įmanoma parodyti veikėjo aistrą ir laimę, pyktį ir nuopuolį, liūdesį ir apsisprendimą, juose sutelpa daug prasmės, tūrio, poteksčių. Per šiuos metus, kai dirbu teatre, pajutau, kad prisikaupė žodžių. Tiek žodžių. Gal laikas ir jiems.

Dirbtinio intelekto sukurta iliustacija

Pjesės „Patina“ centre – motinos ir dviejų su ja gyvenančių sūnų istorija. Vieną dieną žmona nusprendžia palikti vyresnėlį. Motina sumoja, jog sūnui privalu tučtuojau ieškoti naujos pačios. Netrukus potencialiai tinkama kandidatė atvyksta į jų namus pristatyti savo gerųjų savybių. Ji greitai tampa šeimos dalimi, pamažu viskas rimsta ir grįžta į senas vėžes, o tuo pat metu palengva veriasi tamsios šeimos paslaptys...

Kūrinio idėjinis atspirties taškas – vieno įžvalgiausių nūdienos mąstytojų Zygmunto Baumano išsakyta mintis, jog „žmonių solidarumas yra pirmoji vartotojų rinkos triumfo auka“. Pasak jo, socialinių įgūdžių nykimą skatina ir spartina dominuojanti vartotojiško gyvenimo būdo įkvėpta tendencija kitus asmenis laikyti vartojimo objektais. Pjesėje svarstoma: kokios yra ribos? Kiek toli galime eiti, ieškodami maksimalios naudos sau?

PATINA

VIRGINIJA RIMKAITĖ

(Ištrauka)
IV SCENA

Motina nueina prie durų. Žiūri pro akutę. Atidaro. Įeina Adelė

ADELĖ: Ar viskas gerai? Skambinau keletą kartų.
MOTINA: Ką jūs čia darote?
ADELĖ: Aš grįžau.
MOTINA: Kaip jūs išdrįsote?
ADELĖ: Tai svarbu, labai.
MOTINA: Užeikite. Henrikai, patieskite ką nors. Nuo jos bėgte bėga vanduo.
ADELĖ: Buvau miške. Pradėjo lyti.
Aš noriu jums kai ką pasakyti.
MOTINA: Henrikai, patieskite. Kam šlapdyti geras kėdes. Išbrinks po to mediena. Atšoks dažai.
Adele, sėskitės čia.
ADELĖ: Ačiū.
Aš noriu jums kai ką pasakyti.
MOTINA: Aš pirma noriu paklausti. Kodėl pavogėte lėkštę su mūsų maistu? Ir šakutę?

ADELĖ: Aš privalėjau. Be maisto būčiau mirusi iš bado.
MOTINA: Kodėl grįžote?
ADELĖ: Viską suvalgiau.
MOTINA: Kur lėkštė?
ADELĖ: Palikau ją lauke, prie durų.
MOTINA: Henrikai, atneškite ją namo ir išplaukite.

Henrikas išeina

MOTINA: Tai ką norėjote mums pasakyti? Mes daugiau nebeturime maisto. Viską suvalgėme.
ADELĖ: Noriu pasikalbėti su Henriku.
MOTINA: Henrikas dabar išėjęs. Jis negali.
MAGDALENA: Labai gražu.
ADELĖ: Kas jūs tokia?
MAGDALENA: Magdalena.
MOTINA: Magdalena, dar dėl vardo pakalbėsime.
ADELĖ: Magdalena?
MOTINA: Jūs išsiskyrę. Henrikas dabar gyvena su Magdalena.
ADELĖ: Kaip taip gali būti?

Grįžta Henrikas

ADELĖ: Henrikai, jums teka kraujas?
Aš grįžau.
MOTINA: Niekur ji negrįžo, pasakykite jai, Henrikai.
ADELĖ: Kaip tai suprasti?
MOTINA: Jis dabar gyvena su Magdalena. Viskas.
ADELĖ: Henrikai? Ar viskas gerai?
HENRIKAS: Taip.
MOTINA: Na, tai pasakykite.
HENRIKAS: Kai šį rytą mane palikote, iš pradžių mane užvaldė tamsios mintys, bet laikas užgydo visas žaizdas. Mes su Magdalena...
MOTINA: Viktorija.
HENRIKAS: Mes su Viktorija puikiai tinkame vienas kitam, visi taip sako.
ADELĖ: Mes tiek daug nežinome apie vienas kitą.
Vos tik išėjusi supratau, kad padariau klaidą.
MOTINA: Mes dėkojame jums už informaciją. Ar viskas?
ADELĖ: Ne.
MOTINA: Kas dar?
ADELĖ: Aš neturiu, kur eiti.
MOTINA: Jūsų kambaryje dabar gyvena Viktorija.
ADELĖ: Kaip tai? Henrikai, kas čia vyksta? Kur Tomas?
HENRIKAS: Lovelėje.
MOTINA: Adele, jūs turite atsisveikinti su Tomu.
ADELĖ: Kodėl?
MOTINA: Vaikas jau priprato prie Viktorijos. Tris kartus mama pavadino.
ADELĖ: Tomas kalba?
MOTINA: Vaikų kalba pasakė. Negi dabar atimsite iš vaiko motiną? Jūs turėtumėte nueiti su juo atsisveikinti. Geriau daugiau jo neklaidinti. Jis ir taip daug visko patyrė.
ADELĖ: Kaipgi tai įmanoma?
MOTINA: Viktorija nuostabi, išsilavinusi ir naginga moteris. Jūs turėtumėte tik džiaugtis, kad viskas taip sėkmingai susiklostė.
ADELĖ: Nesuprantu, kas čia vyksta.
MOTINA: Henrikai, liepkite jai eiti.
HENRIKAS: Adele.

Adelė skubiai eina į Tomo kambarį

MOTINA: Po velnių, kaip nepasisekė.
Taip gražiai, ramiai gyvenome. Henrikas turėjo naują žmoną, Tomas turėjo naują motiną. Buvome gerame taške. Ir vėl viskas sugriuvo.
Tai kurią dabar pasiliksime?

Grįžta Adelė, visi tyli

ADELĖ: Tomo nėra jo kambaryje. Kur jis?
MAGDALENA: Nunešiau jį į savo kambarį. Platesnė lova.
HENRIKAS: Aš galiu palydėti.
MOTINA: Nereikia. Laiptais į viršų, tiesiai, tiesiai ir į kairę. Ras pati.
HENRIKAS: Tai buvęs jūsų kambarys.
MOTINA: Nesakykite jai nieko. Nekalbėkite.

Adelė išeina

MAGDALENA: Gal man reikėtų eiti su ja?
MOTINA: Jums tai gal ir reikėtų. Nežinau, ar tikra motina taip neatsakingai paliktų savo vaiką priešui.

Magdalena išeina

MOTINA: Henrikai, geriau net nebandykit su ja kalbėti.
Ji grįžo čia ne šiaip.
Aš jos niekuo nekaltinu.
Bet akivaizdu, kad ji turi savų interesų. Aš nežinau tikrųjų motyvų, bet gali būti, kad už to kažkas slypi. Kažkas gilaus ir tamsaus. Neabejotinai purvino.
Turbūt bandys pasėti tarp mūsų nesantaiką. Gal net išskirti. Sugriauti mūsų gražią šeimą.
(*Pauzelė*)
Po velnių.

Motina išeina. Pauzė. Ateina Adelė

ADELĖ: Henrikai.
HENRIKAS (*pašnibždomis*): Adele.
ADELĖ: Man Viktorija sakė, kad jau užtektinai pabuvau su Tomu.
HENRIKAS: Taip, ji teisi.

Pauzelė

ADELĖ: Atrodo, jums patinka būti su ja.
HENRIKAS: Mes turime daug bendro.
Ji gamina labai skaniai.
Ir jos puikus humoro jausmas.
ADELĖ: Iš kur ji?
HENRIKAS: Pirmas namas nuo kelio.
ADELĖ: Man atrodo, aš jos nepažįstu.
HENRIKAS: Ji nuostabi. Ji niekada nepalieka artimųjų.
Ji labai šeimyniška ir jautri.
ADELĖ: Puiku.
HENRIKAS: Taip. Aš turbūt jau kaip tik eisiu pas ją.
Mes turime aptarti daug dalykų.
Žinote, malonūs šeimos pokalbiai. Na, jūs irgi greitai juos turėsite, turbūt.
Galvojame apie dar vieną vaiką.
Dabar bandome išrinkti jam vardą.
ADELĖ: O. Puiku.
HENRIKAS: Taip. Tai tikrai miela.
Renkame ir mergaitei, ir berniukui.
ADELĖ: Žinoma.
HENRIKAS: Taip, jau eisiu.

Pauzė

ADELĖ: Ką sakėte?
HENRIKAS: Nieko.
ADELĖ: Man turbūt pasigirdo.

Pauzelė

ADELĖ: Henrikai, kai mes susipažinome, jūs vilkėjote juodą kostiumą. Jūs buvote ką tik sužinojęs apie tėvo mirtį, išblyškęs, o motina verkė.

HENRIKAS: Taip. Bet avėjau patogius odinius batus.

ADELĖ: Taip. Aš padaviau jums mineralinio buteliuką ir paklausiau: „Ar viskas?“

Ir jūs tada atsakėte: „Taip.“

Tada aš pasakiau kainą.

Pasakiau: „Du dvidešimt devyni.“

Jūs neturėjote lygiai.

Jūs man davėte penkis, ir aš daviau jums grąžos.

Tada jūs su motina atsisveikinote, ji verkė ir buvo labai silpna.

HENRIKAS: Kodėl man tai pasakojate?

ADELĖ: Henrikai, kai šiandien vaikščiojau po mišką, aš viską prisiminiau.

Mums patiko būti kartu, Henrikai.

Kartais tam, kad pamatytum pilną vaizdą, turi atsitraukti.

Aš buvau pasiklydusi savyje.

Ar prisimenate, šįryt, kai jus palikau, jūs sustabdėte mane sakydamas: „Palaukite.“ Ar prisimenate?

HENRIKAS: Nežinau.

ADELĖ: Jūs taip sakėte.

HENRIKAS: Man labai sunku prisiminti dialogus tiksliai.

ADELĖ: Jūs tikrai taip sakėte: „Adele, palaukite.“

HENRIKAS: Gerai.

MOTINOS BALSAS: Henrikai! Henrikai!

ADELĖ: Tai tik noriu pasakyti, kad man tada reikėjo jūsų paklausyti.

Priėmiau klaidingą sprendimą.

Bet kas nedaro klaidų, Henrikai? Argi nėra žmogiška klysti?

Nemeskite kelio dėl takelio. Tai yra manęs dėl Magdalenos.

Aš maniau, kad jūs manėte, jog mes norime būti kartu.

Nenoriu, kad tai pamirštumėte.

Mes juk tikrai norėjome būti kartu. Ir galime vėl būti šeima.

Juk jau esame pripratę prie vienas kito įpročių. Daug vienas apie kitą žinome. Tai gerai, nereikės eikvoti laiko stengiantis pažinti ką nors kitą. Įsiminti naujos informacijos. Be to, jau nebeturime vienas kitam lūkesčių. Tai taip pat gerai. Nereikės nusivilti. Esame daug išgyvenę. Galų gale, ką darysite, jei Albertas vėl bandys sau kažką pasidaryti? Arba ką darysite, jei motina vėl ant jūsų supyks? Arba jei jums vėl prasidės priepuolis ir nieko nebus šalia? Jūs negalite be manęs, Henrikai. Aš slaugiau jus. Pirkau vaistus. Atnešiau puodelį arbatos, kai gulėjote bejėgis ligos patale. Aš dovanojau jums sūnų. Negalite to pamiršti. Pripažinkite, jūsų niekas iš tikrųjų nemėgsta, tik aš. Ir mano jausmai tikri.

Matau daug perspektyvų. Potencialo.

Labai gailiuosi, kad šįryt jus palikau.

MOTINOS BALSAS: Henrikai! Atneškite man stiklinę šilto vandens!

HENRIKAS: Tikrai?

ADELĖ: Taip.

MOTINOS BALSAS: Gydytojas per radiją sakė, kad reikia gerti šiltą vandenį!

HENRIKAS: Aš turiu eiti.

ADELĖ: Taip.

MOTINOS BALSAS: Jei negersi, galima prarasti balso stygas! Henrikai!

HENRIKAS: Einu!

MOTINOS BALSAS: Tai kur taip ilgai, Henrikai? Čia nejuokinga!

Henrikas išeina. Pauzelė. Ateina Magdalena

MAGDALENA: Jūs kaip angis, įsisukusi į kiaušinių lizdą. Iš pradžių bandėte atimti iš manęs vaiką, dabar tykojate vyro, kas dar, Adele? Kas dar?!

ADELĖ: O ką jūs dar turite?

Jau eisiu. Iki.

Adelė išeina

MAGDALENA: Kokia puikybė. Kokia puikybė.

Ateina Motina

MOTINA: Ar jūs šįvakar niekur neturėjote išeiti?

MAGDALENA: Ne. Šeimai reikia manęs.

MOTINA: Jums nesvetimas netekties skausmas.

Taip ir žinojau, kad jumis galima pasikliauti.

MAGDALENA: Aš daug iš jūsų išmokau.

Jūs man esate geriausias pavyzdys, kad reikia kovoti už savo šeimos gerovę.

MOTINA: Taip.

MAGDALENA: Niekada nesu gavusi tokio rūpesčio, kokį radau čia.

Šiandien laimingiausia diena mano gyvenime.

Ta akimirka, kai atėjau čia.

Laimingiausia akimirka mano gyvenime.

MOTINA: Aha.

MAGDALENA: Pagaliau patikėjau, kad ir manęs bent kartą neaplenkė laimė. Ačiū jums.

MOTINA: Prašom.

Ar jūs užmigdysite Tomą?

MAGDALENA: Taip.

MOTINA: Gerai, nes jau temsta.

MAGDALENA: Ar Adelė gyvens su mumis?

MOTINA: Dar galvoju. Ne viskas taip paprasta.

MAGDALENA: Žinoma. Tikiu, kad jūs rasite išmintingą sprendimą.

Gal man ir sunku tiksliai pasakyti, ką galvoju, bet tik noriu pasakyti, kad man būtų daug geriau, jei pasiliktumėte mane, o ne Adelę. Arba ir mane, ir Adelę. Galėtume būti Henriko žmona, Tomo motina pakaitomis. Žinoma, nesakau, kad man nesvarbu, bet sakau, kad galime ir taip pabandyti, jei jau nėra kitos išeities. Tikiuosi, nepasiliksite tik Adelės. Juk vis dėlto patyrėme tiek daug gražių akimirkų kartu, jau pripratau prie namų, būtų labai sunku išeiti. Mes su Henriku puiki pora, visi taip sako. Pagalvokite apie tai. Nenoriu paveikti jūsų sprendimo, bet jei klaustumėte mano nuomonės, tai atsakymas būtų daugiau ar mažiau toks, kokį dabar sakiau. Gal jūs stipresnė nei aš, tai tiesa, bet idealai mūsų vienodi, todėl tikiu, kad mano indėlis į šeimos gerovę būtų didelis, svarus ir itin reikšmingas. Tai tiek. Asmeniškai linkiu jums malonaus ir gero vakaro.

<...>

Aleksandras Špilevojus. Arvydo Gudo nuotrauka

APIE TEATRINES SALAS. TIKRAS IR MENAMAS

LIUDA JONUŠIENĖ

Scenos meno vandenyne plūduriuoja gausybė salų. Kai kurios jų jau negyvenamos, kitos – kaip susisiekiantys indai, trečios – tarsi ant žemės nukritę drumzlini debesys ar trumpalaikiai miražai. Gyvendami realiu laiku lankome realiai realiose vietovėse egzistuojančias teatrines salas, į kurias norisi arba nuolat sugrįžti, arba jas kuriam laikui pamiršti. Nepasakysiu nieko naujo, teigdama, kad valstybinis Juozo Miltinio dramos teatras (JMDT) ilgai buvo skaudinantis žiūrovų, kritikų, net pačių teatralų.

Bandymų po J. Miltinio eros atgimti, rekonstruotis, šokiruoti, o kartais, atvirkščiai – ramiai pratūnoti, valdiškai atidirbti būta ne vieną sezoną ir ne vieno vadovo kadenciją. Nuo 2019-ųjų savo vardo salą Panevėžyje kuria JMDT meno vadovas **Aleksandras Špilevojus (A. Š.)**. Nors iki tol vietoje nenustygęs aktorius, režisierius, dramaturgas dirbo ir kituose teatruose, kine, televizijoje, čia dabar gimsta brandžiausi jo spektakliai. O formuojamas repertuaras, trupė, kviečiamų režisierių, dailininkų, muzikų, choreografų kūrybos rezultatai ir atgarsiai leidžia tikėtis, kad ilgi salių tuštėjimo bei nusivylimų šiuo teatru metai jau praeityje.

Rudenį Lietuvos muzikos ir teatro akademijos (LMTA) doktorantui bei dėstytojui A. Špilevojui sukaks 36-eri. Baigiasi jaunojo menininko „kadencija“. Jau yra į ką atsigręžti, ką apibendrinti ir išgryninti. Apie tai ir pasikalbėjome su Aleksandru. Bet netradiciškai. Neuždavinėjau klausimų, nešifravau atsakymų, tepasiūliau temas.

LIETUVA IR ALEKSANDRAS

Aleksandras – pirmas Špilevojų giminės žmogus, gimęs Lietuvoje. Augo ir mokėsi rusakalbėje aplinkoje, nes gyveno Panevėžio rusų kariškių kvartale. Ten nutiko ir visą šalį sukrėtęs įvykis, kai trylikametis paauglys tapo garsaus nusikaltėlio Romo Zamolskio bendrininko Virginijaus Savickio įkaitu. Tačiau sakydamas, jog Lietuva jį tarsi priglaudė ir užaugino, Aleksandras šio fakto nemini. Augino ir stiprino pozityvesni dalykai.

A. Š.: *Nerte nėriau į Lietuvos kultūros pasaulį, kuris mane pakerėjo. Jutau, kad jis man itin artimas ir vidujai pažįstamas, tarsi praeitame gyvenime būčiau buvęs tikras lietuvis. Esu gana*

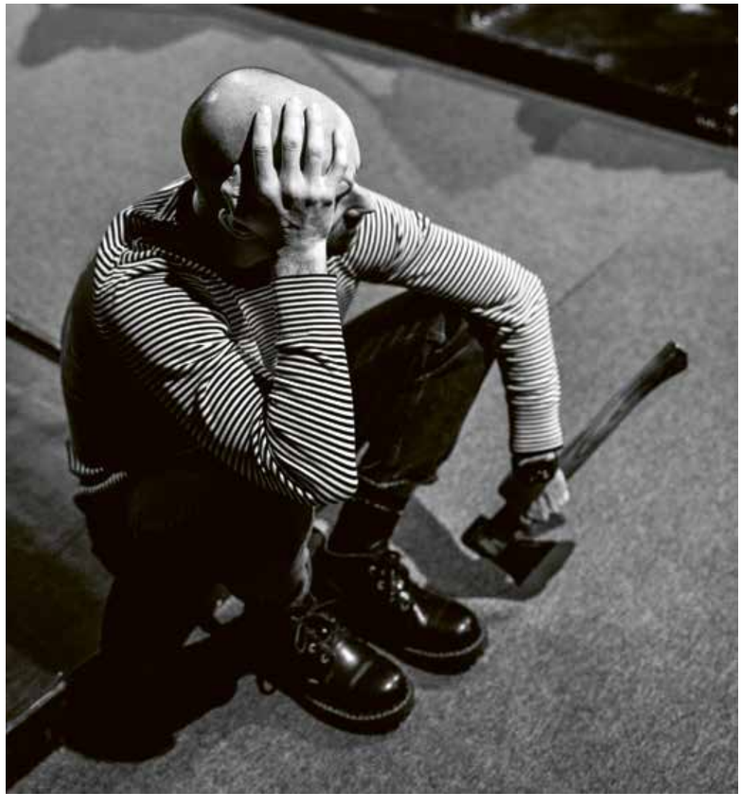

kosmopolitiškas, laisvas nuo etnocentristinio mąstymo, vis dėlto labai myliu Lietuvą. Kartais apima jausmas, jog mano siela čia atrado savo vietą, tikruosius namus. Neįsivaizduoju, ar būčiau galėjęs užaugti ir pritapti ten, kur gyveno mano tėvai bei protėviai. Tikriausiai man ten būtų buvę labai sunku.

PANEVĖŽYS IR ALEKSANDRAS

Panevėžyje yra paminklas Lietuvos didžiajam kunigaikščiui Aleksandrui, kuris viename iš savo raštų prieš 520 metų pirmą kartą paminėjo šį miestą. Nežinau, ką Aleksandras Špilevojus galvoja apie tokį sutapimą, bet turėtų būti smagu beveik kiekvieną dieną praeiti pro, kaip tyčia, šalia teatro įpaminklintą bendravardę istorinę asmenybę...

A. Š.: *Pirmiausia Panevėžys man yra raudonieji Ramygalos gatvės namai, seni malūnai, apleista krepšinio aikštelė, begalinės garažų eilės, Stetiškių laukai už jų ir tirštai raudona besileidžianti saulė. Kas vakarą matydavau šiuos vaizdus pro savo buto penktame aukšte langus. Puikiai atsimenu, kaip mes su draugais tų garažų sąvartynuose prisirinkdavome senų automobilių akumuliatorių, juos išardydavome ir išlupdavome švininės plokšteles. Tada užkurdavome daugiabučio kieme didžiulį laužą, lydydavome tą šviną ir darydavom iš jo įvairias figūrėles, žaislus, abstrakčias formas, papuošalus ir netgi kovinius kastetus, kurių, ačiū Dievui, niekada nepanaudojome pagal paskirtį. Po to – diskotekos laiptinėse bei muzika, vakarais sugulus ant žolės po žvaigždėtu vasaros dangumi. Atrodo, anuomet ir žvaigždžių būta ryškesnių, ir žaidimų smagesnių, ir vakarų ilgesnių bei muzikalesnių.*

JUOZO MILTINIO DRAMOS TEATRAS IR ALEKSANDRAS

Aleksandras anksti pamėgo aktorystę, lankė miesto teatro studiją „Menas“. Vaikystėje jam teko vaidinti Muzikiniame ir Lėlių vežimo teatruose. O štai legendiniame Juozo Miltinio dramos teatre lankydavosi nedažnai. Gal laiko nualinta meno šventovė šiek tiek baugino...

A. Š.: *Pradėjęs savarankišką menininko kelią ėmiau vis daugiau dėmesio skirti šio teatro repertuarui ir gyvavimui. Dabar jis – mano antrieji namai. Jiems priklauso mano širdis, mano pagrindinės kūrybinės idėjos, čia gimsta daugiausia mano spektaklių. Esu dėkingas likimui, kad radau tokį gražų kolektyvą, su kuriuo kurti ir augti man yra taip gera. Režisavau beveik visuose Lietuvos valstybiniuose teatruose, bet niekur nejutau tokios kūrybiškos atmosferos ir meilės scenos menui, kokia tvyro JMDT.*

AKTORYSTĖ IR ALEKSANDRAS

A. Špilevojui tai skausminga tema. Aktorius Aleksandras pamažu vis labiau pamiršta sceną – į ją trumpam žengia nebent savo režisuojamų pastatymų repeticijų metu... Tiesa, jį dar galima pamatyti spektaklyje „Neišmoktos pamokos“, bet tai kiek kitokio formato kūrinys, kuriame svarbu ne personažas, o tekstas. Kitus vaidmenis skirtinguose Lietuvos teatruose Aleksandras perleido dubleriams ir teigia pasitraukęs iš aktorystės.

A. Š.: *Ilgainiui ir režisieriai pamiršta kadaise egzistavusį aktorių Aleksandrą. Kurį laiką dar malšinau vaidybos ilgesį filmuodamasis Lietuvoje ir užsienyje, bet kine dabar taip pat pasirodau rečiau. Mane pasiglemžė dramaturgija bei režisūra. Aktoriaus meistrystė reikalauja nuolatinio formos palaikymo. Kokybiškam sugrįžimui tektų įdėti daug darbo ir pastangų. Tam reikėtų ne tik laisvo laiko, bet ir stiprios motyvacijos. Nebent man labai patiktų režisierius ar būtų itin gera pjesė. Galbūt kada nors tai ir nutiks. O jei ne, jokios bėdos – mėgausiuosi stebėdamas, kaip vaidina mano spektaklių aktoriai.*

Aleksandras Špilevojus. Arvydo Gudo nuotraukos

REŽISŪRA IR ALEKSANDRAS

A. Špilevojus yra baigęs audiovizualinių menų studijas Kauno technologijos universitete ir vaidybos – LMTA. Šiuo metu Aleksandras ne tik režisūros doktorantas, bet ir dėstytojas, todėl apie ją bei teatro mokymą galėtų kalbėti valandų valandas...

A. Š.: *Man teatro režisūra – tai galimybė eiti tyrinėjimo ir pažinimo keliu. Į kiekvieną pjesę žiūriu kaip į suspaustą, kondensuotą mūsų visatos modelį, todėl kiekvienas naujas mano spektaklis suteikia man ne tik gilesnį suvokimą apie teatrą, dramaturgiją, režisūrą, bet ir vis didesnį pažinimą to, kas aš esu, kokia toji visata, kurioje gyvenu, kaip ji sukurta, kaip veikia. Pamažu susipažįstu ir su šio pasaulio didžiuoju dramaturgu. Režisūra yra ir meistrystė, ir mano dvasinis kelias. O mokymuose vadovaujuosi mintimi, kad mokiniai nuo pat gimimo nešioja savyje visas reikalingas žinias apie tai, ko aš ketinu juos mokyti. Mano uždavinys – tiesiog padėti viską prisiminti ir atrasti kelią link to jų vidinio žinojimo, kuris užkoduotas genetiniame lygmenyje, slypi pasąmonėje. Būtent ten glūdi visos žmonijos paslaptys bei visi reikalingi atsakymai. Nelaikau savęs nei protingesniu už savo mokinius, nei žinančiu daugiau už juos. Tesu* stalkeris, *pasirengęs palydėti ryžtingus drąsuolius. Jeigu jie išdrįsta keliauti kartu su manim (kas ne visada yra lengva), mūsų laukia įdomus nuotykis. Kai kuriuos keliukus jau esu pramynęs ir įsiminęs. Kai kurie kelia daug iššūkių ir man pačiam. Užtat kaskart pasiekęs žinojimo šaltinį stebiuosi jo neišsenkamumu.*

Scena iš spektaklio „Sala, kurios nėra“ (rež. Aleksandras Špilevojus, Juozo Miltinio dramos teatras, 2022). Arvydo Gudo nuotrauka

JUOZAS MILTINIS IR ALEKSANDRAS

Praėjusių metų pabaigoje JMDT parodytas A. Špilevojaus spektaklis apie legendinį J. Miltinį iš pradžių turėjo „darbinį“ pavadinimą „Atskala“. Vėliau autorius persigalvojo, ir gimė „Sala, kurios nėra“. Esu tikra, kad šis sceninis kūrinys sulauks didelių atgarsių bei įvertinimų. Gausūs žiūrovai, teatro mėgėjai savo žodį jau taria: minėtasis spektaklis – nevienadienis reiškinys. (Jau parengus tekstą sužinota, kad Maestro vaidmens atlikėjas Albinas Kėleris nominuotas „Auksiniam scenos kryžiui“ – aut. past.)

A. Š.: *Juozas Miltinis man visada liks didelė paslaptis. Daug apie jį skaičiau, girdėjau begalę jį mačiusių aktorių pasakojimų, įrašų, interviu, tyrinėjau jo asmeninę biblioteką, bet klausimų jam ir apie jį man tik daugėjo. Miltinis buvo genijus, turėjęs itin sudėtingą charakterį, tačiau sugebėjęs sukurti didingą legendą apie save ir savo teatrą, kuriame šiandien tęsiu jo pradėtą kelią. Jaučiu didelę privilegiją bei atsakomybę kurti jo teatre, dirbti jo asmeniniame kabinete. Beje, nors neteko Miltinio pažinti gyvai, statydamas spektaklį „Sala, kurios nėra“, esu ne sykį jį susapnavęs. Džiaugiuosi ir tokiu būdu pabendravęs su šia asmenybe.*

IVANAS VYRYPAJEVAS IR ALEKSANDRAS

Paprašyti A. Špilevojaus papasakoti apie dramaturgą ir režisierių I. Vyrypajevą paskatino kūrybinis jųdviejų tandemas. Aleksandras pastatė spektaklius pagal vieno garsiausių šių dienų Lenkijos pilietybę turinčio rusų disidento pjeses „Irano konferencija“ (JMDT), „Jaudulys“ (Menų spaustuvė), yra naujausios premjeros „Girti“ (Lietuvos nacionalinis dramos teatras) kūrybinis režisieriaus asistentas. I. Vyrypajevo pjesės populiarios tiek Europoje, tiek JAV. Žymus jis ir šiuolaikiniame Europos kine. Pilnametražis filmas „Euforija“ 2006 m. pelnė Venecijos kino festivalio „Mažąjį auksinį liūtą“ (*Golden Lion Cub award*).

A. Š.: *Dramaturgas Ivanas Vyrypajevas yra didis teatro meistras. Man nepaprastai pasisekė, kad mudu netikėtai susipažinome, ir jis sutiko tapti mano Mokytoju. Nuo 2016-ųjų mokausi iš jo dramaturgijos bei režisūros paslapčių, o pastaruosius ketverius metus jis yra ir mano doktorantūros meninės dalies vadovas. Taigi, drąsiai galiu šį kūrėją vadinti savo pagrindiniu vedliu. Esu ir iki gyvenimo pabaigos liksiu už tai dėkingas likimui, leidusiam mums susitikti, mokytis ir kurti kartu.*

KARAS IR ALEKSANDRAS

Rusų tautybės žmogui karas Ukrainoje – jautri tema, bet palietėme ir ją...

A. Š.: *Karas užgriuvo mane labai stipriai. Jis sugriovė mano santykius su giminėmis, gyvenančiais Rusijoje. Deja, jie palaiko savo šalies valdžią ir savo kariuomenę, todėl po kelių bandymų kalbėtis apie Rusijos terorą Ukrainoje manęs išsižadėjo ir nutraukė mūsų bendravimą. Apskritai šis karas daug ką išgrynino ir sustatė į savo vietas – santykius, pažiūras, slaptas baimes ir tikruosius troškimus. Tai labai skausmingas, bet kiekvieną mūsų ištiriantis etapas. Daug suvokiau apie save, žmogų, jo padermę, visuomenės evoliuciją. Bet nesvarbu, kiek daug pamokų visa tai neša, visa širdimi ir visa siela noriu, kad jos kuo greičiau baigtųsi. O baigtis privalo būti viena – užtikrinta Ukrainos pergalė ir visiška Rusijos kapituliacija. Tai reikalinga tiek Ukrainai, tiek pasauliui, tiek pačiai degradavusiai Rusijai.*

POLITIKA IR ALEKSANDRAS

Meninė kūryba ir politika kartais kai kuriems mūsų atrodo nesuderinami dalykai, tačiau pasaulis yra negailestingas tyleniams bei indiferentiškiems prisitaikėliams. O jeigu daraisi iškilus, tampi itin stebimas ir permatomas, todėl negalėjome apeiti ir šios temos. Aleksandras atvirai atsakė ilgą laiką tikėjęs, jog per menkai išmano politiką. Yra buvę, kad net nebalsuodavo rinkimuose.

A. Š.: *Tačiau ilgainiui supratau: politika – tai ne vien rinkimai, partijos, lozungai bei šalies valdymas. Man ir pačiam rūpi aplinka, kurioje gyvenu, kuriu, man rūpi visuomenė ir galimos jos vystymosi kryptys. Suvokiau, jog bet kokiu atveju dalyvauju politikoje bei pilietiniame gyvenime. Jei gyveni polyje, vadinasi, politika neišvengiama. Senovės graikai ja nesidominčius ir nedalyvaujančius joje vadino idiotais. Rusijoje ilgą laiką buvo pilna tokių apolitiškų idiotų, kurių tyla ir neveiksnumas leido išsikeroti Kremliuje tam siaubui, vardu putinas ir jo diktatūra. Nenoriu būti nesąmoningas idiotas, nenusigręžiu nuo to, kas lemia mūsų visuomenės gyvenimo kokybę bei kryptį, bet savo meninėje veikloje nepaverčiu kūrybos politiniu įrankiu. Čia pirmiausia remiuosi ne buitiniu, socialiniu, o mitologiniu mąstymu. Dėmesingesnis žiūrovas gali nesunkiai nuspėti ir mano pasaulėžiūrą bei politinę poziciją.*

ŠLOVĖ IR ALEKSANDRAS

Nuostabus dalykas – faktai. 2016-aisiais A. Špilevojui atiteko pagrindinis Dalios Tamulevičiūtės lietuviškos dramaturgijos konkurso apdovanojimas už pjesę „Neišmoktos pamokos“. 2018 m. – LR kultūros ministerijos Jaunojo kūrėjo premija bei „Auksinis scenos kryžius“ dramaturgijos kategorijoje už spektaklį „Bagadelnia“ Šiaulių dramos teatre. 2020-aisiais – Metų panevėžiečio titulas ir Geriausio režisieriaus laurai D. Tamulevičiūtės teatro festivalyje už spektaklį „Irano konferencija“, taip pat I vieta „Eurovizijos“ atrankos konkurse, režisuojant grupės „The Roop“ dainos „On Fire“ pasirodymą. 2021 m. – Geriausio spektaklio apdovanojimas tarptautiniame teatrų festivalyje „COM•MEDIA“ už „Irano konferenciją“ (JMDT). Vis dėlto pats įvertinimų nestokojantis kūrėjas apie juos kalba su šypsenėle lūpose.

A. Š.: *Šlovė ir Aleksandras dar nesusitiko. Tačiau jiems ir nebūtina susitikti. Jie puikiai gyvena kas sau. Aleksandras ieško meistrystės, o ne šlovės. Ir šlovė ieško kažko kito, bet tikrai ne Aleksandro. Tad jie ramiai eina skirtingais keliais, net negalvodami vienas apie kitą.*

TOKIA BŪTIS IR ALEKSANDRAS

Prieš daug metų viename iš savo įkurtų laikraščių turėjau populiarią rubriką „Toks gyvenimas“. Dabar man labiau patiktų „Tokia būtis“. Aleksandras pasufleravo, kad būtis, ko gero, yra šiek tiek daugiau už įprastai mums suvokiamą gyvenimą.

A. Š.: *Šeima ir buitis – mano būtis, kuri teikia daug prasmės. Tiesa, man ne viskas sekasi. Yra daug praktiškesnių žmonių, bet kai užsiimu buitiniais darbais kartu su savo žmona Agne, jie man tampa pramoga, poilsiu ir vertingomis pamokomis, kurias vėliau galiu pritaikyti kūryboje. Jau ne sykį nutiko taip, kad geriausi spektaklių sumanymai gimdavo ne sunkiai repetuojant su aktoriais, o smagiai leidžiant laiką su žmona ir mudviejų šuniuku Bruno. Netrukus buities mūsų gyvenime atsiras dar daugiau – neseniai įsigijome sodybą Anykščių rajone. Norint joje įsikurti, laukia daug praktinių darbų. O planuose dar ir menininkų rezidencija šalia mūsų trobelės... Tad teks pasiraitoti rankoves. Tiesa, tai labiau džiugina nei gąsdina.*

ATEITIS IR ALEKSANDRAS

Sakytum, kas gali būti banaliau už žurnalisto padiktuotą temą apie menininko ateities planus? Tačiau ilgainiui supratau: rutiną įmanoma paversti ritualais, o banalybes – egzistenciniais klausimais.

A. Š.: *Anksčiau, kai galvodavau apie planus ir siekius, atrodė, jog prieš akis – neaprėpiamai ilgas gyvenimas. Šiandien matau, kad jis jau nebėra toks ilgas. Tad nebenoriu išbandyti visko, nebenoriu projektuoti savo gyvenimo vien tik į ateitį. Stengiuosi būti dabar. Kurti dabar. Mylėti dabar. Klysti dabar. Pripažinti savo klaidas dabar. O ko nespėju dabar, tą mokausi tiesiog paleisti.*

JONAS LINIAUSKAS

Šioje publikacijoje skelbiame kūrinius iš leidykloje „Slinktys“ rengiamo aštuntojo poeto eilėraščių rinkinio „Vėjo akys“, gimusio Dzūkijoje, Bugiedos kaime.

Altana

O kas tau pagelbės, kai vaikštai,
Daužydamas galvą į sieną,
Kai durys seniai jau atvertos,
Nes jų niekada net nebuvo, –
Gal tai, kad visi jau išėję,
Kad niekas tavęs nebesaugo,
Esi tu visai nesvarbus.

Save tu įkalinęs saugai,
Neleisdamas apsižvalgyti,
Tik bausdamas pasninku, atgaila,
Nors nieko aplinkui nėra.
Mes sėdim pajūrio altanoje
Ir geriame vakaro vyną,
O tu man vis raudi ir raudi,
Kad metai praėjo lyg niekur, –
Nė karto nemačius Paryžiaus,
Neklaidžiojus po Barseloną,
Neplaukiojus naktį gondolomis...

Likai amžinai uždarytas,
Tuomet, kai visi jau išėjo.
Baisiausia, kad pametei raktą,
Nuo savo vienutės – vienatvės,
Kai sėdim kartu, o lyg vienas,
Tenai, prie Anapilio vilos,
Kur ką tik skaitėm eilėraščius,
Kartu su gyvais ir su mirusiais...

Atstumas

Kai ant liepto matai
Sustingusį žveją,
Panašų į tavo kaimyną,
Į pusbrolį, į bendradarbį, –
Į visus gyvuosius ir mirusius
Vienu metu, –
Neprisimeni, kuo vardu,
Nors žinai, kad pažįsti.

Galvoji, – galėjai nueiti
Ant kito, neužimto liepto,
Prie kito ežero, upės,
Prie kitos jūros kitoje šalyje,
Ir taip pat sėdėti, žiūrėdamas
Į vakarėjančias bangeles.

O dabar – tik stovi, žiūri,
Bijodamas pasitraukti,
Kad nepašauktų:
– Kodėl nesisveikini, nebepažįsti?
Ir bijodamas pasisveikinti,
Nes tikrai jo negali būti,
Nes tikrai prieš dešimtmetį išvažiavo
Ir, kalba, kad spėjo numirti.
O taip, Viešpatie, panašus į tave...

Vėjo spalvos

Kai esi amžinai jau pavargęs,
Kai esi jau pilkas iš nuovargio,
Kai ne prakaitas žliaugia nuo stuburo,
O ant kojų vis byra dulkės,
Paskutinės sankryžos dulkės
Nuo vėjo spalvos drabužėlių
Žemyn ir žemyn sūkuriuodamos
Į tavo kojų tarpupirščius.

Prieini susigūžęs prie durų,
Lyg būtum visai nepažįstamas,
Bet durys jau neatsiveria.

Pasakyk, – gal tai Dievas paliko
Pradarytą mažytį langelį,
Kad tavo pavargusi siela
Sugrįžtų namo pailsėti,
Nors ant vonios kilimėlio,
Dar... Nors šią naktį.
Nusileidusi vėjo spalvos
Voratinklio siūlu.

Kambarys

Kažkas nepastebėtas pervertė kalendoriaus lapelius ant mano stalo,
Nušluostė dulkes, kurios turėjo dešimtmečiais susikaupti,
Persodino gėles vazonuose ant palangės: buvo snapučiai, dabar – begonijos.
Nei vienos perskaitytos knygos, nei vieno girdėto autoriaus, –
Esu svečias savo vaikystės kambaryje, kuriame dabar miega anūkai.
Liko tik mano sapnai, dar anuomet sukišti į pagalvę tarp plunksnų, –
Kiekvienas turime savo slaptavietes, kurių niekada ir niekas neranda.
Ačiū, angele – sarge, tuomet juk tu pašnabždėjai, kur slėpti
Nesibaigiantį mano vaikystės košmarą apie žydraakę senatvę.
Tik ateitį savo pamiršęs, galėjau gyventi taip pat paprastai, kaip kiti,
Matydamas vien tiktai svetimą, todėl neskausmingą senatvę.

Tą naktį, prieš anas Kalėdas

Regėjau aš vaikų sekstetą –
Keistokai buvo apsirėdęs,
Lyg prieškary – su skrybėlaitėm,
Su žvakėm keturios mergaitės,
Berniukai – su gėlyčių puokštėm,
Baltom kojinaitėm pasipuošę,
Kelnaitėmis ant petnešėlių, –
Atėję palydėti sielų,
Giedojo jie Kalėdų giesmę.

Kodėl vienintelei jai – vokiškai?

Ramybė

Sustojo laikas, – vasara, žiema
Tuo pat metu. Kas bus ir kas jau buvo
Susipina su dabarties migla.
O migloje – diena pilna jaukumo, –
Švelni, šilta, pilka, todėl žema.

Štai šerkšno burlaivis lange sustos
Ir kelias pasibaigs tarytum molas,
Vėl išraižyti matiniam stikle, –
Čia pat, arti... Tiktai diena nutolus,
Lyg būtų pasiklydusi nuo tos

Miglos, kuri jau priglaudė namus, –
Be praeities, be ateities. Ir šičia
Teliko tik akimirka tikra,
Tarytum palinkėta mums bažnyčioje, –
Ramybės Jums! Ir laikas bus ramus…

Ornitologija

Plerpdamas kaip senas gaigalas,
Gal krenkšdamas lyg žilas šuo, –
Virš kiemo vangiai praskrido
Jaunas kilnusis erelis...

Girtas jūreivis

Kaip tykūs lėktuvai į rūką panyra,
O garsas vėliau atkeliauja iš niekur,
Tarytum rujojantis elnias po girią
Jis blaškosi, amžiams nematomas lieka.

Taip siela panirus į drumzliną kūną,
Ir žvilgsnis retokai prasimuša giedras.
Apniukusios dienos, nors tyros lagūnos,
Kur vėl mano balsas, nežinant man, gieda,

Nes vėl bakchanalijos tęsias per naktį,
Kol kūnas vis šėlsta, tol siela paniurus, –
Taip žvakė užgęsta, pradėjusi degti,
Lyg šventojo Elmo ugnelė virš jūros.

Kai tylūs lėktuvai į rūką panyra,
Kur žvilgsnis retokai prasimuša giedras
Lyg žvakės šviesa. Koks beprotiškai tyras
Tas girtas jūreivis, kai sielą išgieda.

NOE KUREMOTO: TŪKSTANTĮ METŲ TRADICIJOS GYVAVO NE BE PRIEŽASTIES

KALBINO DEIMA ŽUKLYTĖ-GASPERAITIENĖ

Kolekcija SATORI. Kęstučio Žilionio nuotrauka

Keramikės Noe Kuremoto kūryboje jungiasi japonų kultūrinis paveldas ir moderni estetika, formos švarumas ir turtingas simbolizmas. Jos darbų prototipai – religinės keramikos dirbiniai: hanivos *– figūrėlės, randamos Japonijos Kofun periodo (IV–VI a.) kapavietėse;* dogu *– vaisingumo deivės skulptūrėlės, išlikusios net iš Džiomono laikotarpio (14 000–400 m. pr. Kr.);* daruma *– lėlės-budistiniai sėkmės talismanai – ar* shimekazari *– naujametiniai piktąsias dvasias atbaidantys šiaudų vainikai. Per amžius nusistovėjusias formas menininkė transformuoja į šiuolaikišką, minimalistinę, tačiau ryškią akmens masės keramiką. Baigusi studijas viename geriausių Londono koledžų – Šv. Martyno meno mokykloje, Noe jėgas pirmiausiai išbandė videomeno ir performanso srityse, tačiau po maištingojo paieškų periodo sugrįžo prie jaunystėje pamėgtos srities.*

Netikėta, kad visą gyvenimą judriuose didmiesčiuose praleidusi menininkė jau trečius metus apsistojusi Lietuvoje, miškų apsuptame Zarasų rajone. Iššūkių keliančiai žiemai einant į pabaigą, nuotoliniu būdu šnekučiavomės apie jos parodą Kriaunų miestelyje, besikeičiantį požiūrį į Japoniją, motinystę, šios derinimą su kūryba bei įnoringos gamtos kaprizus. Britiška tartimi angliškai puikiai kalbanti Noe vienodai nerūpestingai pasakoja juokingas istorijas ir atskleidžia itin asmeniškas patirtis, pažindžiusi naujagimę lyg niekur nieko tęsia nutrūkusią mintį. Charizmatiškosios keramikės požiūris leidžia naujai pažvelgti į gyvenimo kaimiškose Lietuvos vietovėse privalumus ir įvertinti meno galią.

Lankydamasi jūsų parodoje Kriaunų muziejuje, nustebau, pamačiusi tokios aukštos meninės kokybės darbus tokioje nuošalioje vietoje, ir tik vėliau sužinojau, kad, nors gyvenate netoli Sartų ežero, darote tarptautinę karjerą ir rengiate parodas Londone, Romoje, Majamyje bei kitur. Tad kaip nusprendėte eksponuoti savo kūrybą Kriaunose? Norėjote prisistatyti vietos bendruomenei?

Nuo namų iki Kriaunų – tik 20 minučių kelio automobiliu, tai artimiausias mūsų kultūros centras – čia ne Londonas, kur ant kiekvieno kampo rasi po galeriją! Muziejaus kuratorius miestelio gimtadienio proga norėjo pakviesti iš aplinkinių kaimų išvykusius žmones sugrįžti. Panašūs procesai vyksta visur, bet šitai ypač aktualu Lietuvai – daug jaunuolių išvažiuoja, išsikrausto į Vilnių ar Kauną, o jei ne, tada į Londoną ar dar kur... Tai mane palietė, nes būtent dėl minėtosios priežasties sutikau savo vyrą Edviną Vavilovą, kuris kilęs iš Kauno, bet būdamas jaunas architektas išskrido į Londoną ieškoti didesnių galimybių. Tačiau galiausiai jis grįžo į tėvynę. Taigi, kai kuratorius pasakė, kad norėtų mūsų sugrįžimo žinia pasidalyti su miesteliu, pagalvojau – kokia puiki proga pristatyti savo *hanivų* ciklą.

Kokių reakcijų po parodos atidarymo sulaukėte iš vietos gyventojų?

Jie buvo tokie draugiški, tokie malonūs! Net surengė nedidelį vakarėlį, padovanojo medaus, atnešė gėlių. Nors pastarųjų pasitaiko ir Londone, bet tikrai ne medaus ar obuolių sulčių, atkeliavusių iš pačių lankytojų sodų. Dar gavau tą spygliuotą pyragą, šakotį – daug šakočio! Buvo labai malonu. Turėjau galimybę pažinti apylinkės žmones. Juokinga – nors gyvename Lietuvoje, visgi neturime jokių kaimynų, tad gana sunku su visais susipažinti.

Gal galėtumėte plačiau papasakoti apie *hanivas*, kas tai ir kuo šios skulptūrėlės aktualios mūsų laikams?

Gimiau Osakoje; ten yra parkas, kuriame brolis važinėdavo riedlente. Jos mėtydavosi netoliese, bet, kadangi buvome vaikai, į tas terakotos šukes tikrai nekreipėme dėmesio. Visi, užaugę Japonijoje, žino, kad *hanivos* keramikinės figūros maždaug IV a. būdavo dedamos į karstų vidų, nes jų paskirtis – apsaugoti mirusiųjų sielas. Mano protėviai jas gamino, kad karalių sielos nepasiklystų kelionėje į kitą realybę, tačiau aš susimąsčiau – o kaipgi dabartinė mūsų kelionė? Man, gyvenusiai tokiame didmiestyje kaip Londonas, atrodo, kad siela kartais miršta net tebesant gyvam... Pavyzdžiui, ketvirtadienio vakarą ten visur girdėti padrąsinimai: „Mums pavyks, rytoj penktadienis!“ Ar galite įsivaizduoti, kad nuo pirmadienio iki penktadienio įmanoma parduoti sielą, o ją atgauti tik šeštadienį ir sekmadienį? Ir tai laikome gyvenimo norma.

Kolekcija SATORI. Kęstučio Žilionio nuotrauka

Mano kūryba nėra kažkas radikaliai naujo, nes man ir neįdomu bandyti būti radikaliai. Vietoj to pasirinkau rimtai permąstyti tradicijas. Štai, žmonės gamino *hanivas* ilgus šimtmečius, galbūt todėl, kad dar nebuvo Darwino teorijos, ir patys daug labiau tikėjo prietarais... Vis tik jiems reikėjo išreikšti savo pasaulėvoką – kūno nebėra, bet ar tai reiškia pabaigą? Manau, jie

Kolekcija DARUMA. Kęstučio Žilionio nuotrauka

Kolekcija DARUMA. Kęstučio Žilionio nuotrauka

kūrė taip, kaip tuo metu galėjo geriausiai; šiandien mes darome tą patį.

Visi turime akis ir tikime, kad jomis regime, tačiau be pravažiuojančių autobusų, kuriuos stebime tik tam, kad mūsų nepartrenktų, rodos, nieko daugiau nematome. Jei paprašytumėte žmonių, tarkime, nupiešti medį, nustebtumėte, kiek daug jų atsakytų, jog jiems sunku atskirti žalius atspalvius, pavaizduoti skirtingus lapus, šakas, nes tai padaryti tikrai yra gana sudėtinga. Dažnu atveju manome matantys medį, bet iš tiesų tik prisimename kadaise regėtus medžius. Menininko darbas yra stebėti pasaulį, atkreipti dėmesį į tai, ko kiti plika akimi nemato. Taigi, tą ir darau; mano darbai universaliai kalba šiandienos žmonėms, visai nesvarbu, ar jie japonai, ar ne.

Pasakojate, kad senovės Japonijoje tikėta, jog *haniva* saugo sielas pomirtiniame gyvenime, o šiuolaikinės pačios kurtos *hanivos* skulptūrėlės turėtų jomis pasirūpinti šiame pasaulyje. Kokią apskritai įžvelgiate meno paskirtį mūsų laikais? Ar jis iš tiesų gali būti toks galingas, kad apsaugotų sielas?

Manau, visas menas yra galingas – antraip tai ne menas. Jis privalo būti stiprus. Pavyzdžiui, mes gyvenome Rytų Londone, kuris tradiciškai buvo pramoninis rajonas, valdomas darbininkų klasės. Nesirikiavo eilės norinčių ten kurtis, todėl menininkai tiesiog užkimšo sandėlius ir daugybę aplink išsimėčiusių fabrikų, kuriuos 10-ajame dešimtmetyje galėjome išsinuomoti už juokingai mažą kainą. Vieta tuomet merdėjo, bet kai atsikraustė kūrėjai, jie gatvėse ėmė rengti performansus, sukti filmus, visur ėmė skambėti muzika, daugelis pradėjo ten lankytis norėdami tiesiog pasižiūrėti, kas vyksta. Taigi netrukus jauni bankininkai, turėję laisvų pinigų, nutarė investuoti į ten buvusį nekilnojamąjį turtą, tai paskatino kainų kilimą. Po to, žinoma, joks menininkas nebegalėjo sau leisti gyventi Rytų Londone.

Ką bandau pasakyti šiuo pavyzdžiu, tai kad tradiciškai būtent kūrėjai grąžina gyvybę įvairioms vietoms, ir manau, jog to reikia ir šiandieninei Lietuvai. Viena iš priežasčių, kodėl mano vyras Edvinas grįžo, buvo jo noras kultūrinę produkciją kurti čia. Tikiuosi, kai kurie jauni talentai, kurie nusprendė išvykti iš Lietuvos XX a. pabaigoje ar XXI a. pradžioje, norės sugrįžti ir kultūriniu požiūriu apvaisinti savo šalį taip,

Kolekcija DARUMA. Kęstučio Žilionio nuotrauka

kaip pasielgė menininkai Rytų Londone. Deja, valdžia apie tai nemąsto, nes toks posūkis neįvyksta greitai. Tarkime, daugybė žmonių keliauja aplankyti Romos. Ne todėl, kad ji ekonomiškai labai svarbi, bet dėl vietos kultūros – ten važiuojama pasižiūrėti meno, Siksto koplyčios. Beje, išvydęs Siksto koplyčią, niekada nebebūsi toks pats. Štai tokia yra meno galia.

Kalbate apie grįžimą į tėvynę, bet juk dabar gyvenate Lietuvoje...

Teko priimti sprendimą, nes ištekėjau už vyro, kuris, taip atsitiko, buvo lietuvis. Tikrai vis labiau pasiilgstu gimtosios šalies, be to, mano tėvai sensta. Negana to, dar esu ir motina, turinti tris vaikus – jie taip pat toli nuo tėvynės. Tačiau kai pora kilusi ne iš to paties pasaulio krašto, abu žmonės privalo rimtai apsvarstyti, kur įsikurti. Žinojau, kad Edui svarbiau grįžti į Lietuvą nei man į Japoniją.

Ar savo kūryboje japonų kultūrą šiuolaikiškai interpretuoti bandote sąmoningai, ar tai labiau intuityvus sprendimas? Galbūt japoniški motyvai kyla iš ilgesio?

Tai darau absoliučiai sąmoningai! Matote, istorija ir tradicija mus veda į priekį, jos yra šviesa. Klystame manydami, jog mūsų protėvių su mumis nebėra, nes mūsų nosis, akys, lūpos – viskas iš kažkur atsirado; galbūt juos paveldėjome iš proproprosenelės? Dauguma paveldėjimą laiko savaime suprantamu dalyku, tačiau manau, kad toks mąstymas – klestinčio individualizmo šalutinis poveikis.

Apskritai labai rimtai žiūriu į kultūrinį paveldą, gal todėl mano kūryboje atsirado tokie dalykai kaip japoniškos *daruma* lėlės. Jei kelerius metus gyventumėte Tokijuje, jas pamatytumėte milijoną kartų, jų yra visur: ant altorių vietinėse šventyklose, ant raktų pakabukų... Kadangi šie budistiniai talismanai visur kartojasi, pamirštame jų rimtumą, tačiau skyrus laiko ir pasigilinus, iš kur kyla jų prasmė, atsiveria istorija bei jos gelmė. Tūkstantį metų tradicijos gyvavo ne be priežasties. Jei nueisite į šventyklą, pamatysite daug vietinių japonų, kurie tvirtina, kad nėra religingi, bet kiekvienoje jų nusilenkia kaip budistai. Ne taip lengva įpročio atsikratyti, tai – mūsų DNR.

Kaip pasikeitė Jūsų požiūris į Japoniją per tiek metų, praleistų užsienyje?

Kai kuriuos dalykus dabar vertinu labiau – paveldą, tradicijas. Iš dalies todėl, kad jaučiu atsakomybę juos perduoti kitai kartai, savo vaikams. Kas dar? Mano jaunystėje Japonijoje moterims menininkėms buvo sunku, lyg vaikštant kardo ašmenimis. Net Vakaruose galimybė, jog tau pasiseks, tėra 50:50. Bet kurioje profesijoje pasiekti sėkmę nelengva, bet iš meno pragyventi neįtikėtinai sunku, o jei esi moteris – dar sunkiau. Tai ir buvo viena priežasčių, kodėl išvykau. Mano šeima tikėjosi, jog gausiu gerą išsilavinimą, tačiau ne tam, kad siekčiau karjeros, o kad puikiai išauklėčiau savo vaikus ir jiems suteikčiau visas galimybes klestėti visuomenėje. Būdama paauglė jaučiau turinti išsilaisvinti nuo šios naštos.

Kolekcija DARUMA. Kęstučio Žilionio nuotrauka

Karjeros pradžioje kūrėte videomeną ir performansus. Posūkis iš šių sričių į keramiką – didžiulis. Kaip jis įvyko?

Keramika susidomėjau jaunystėje. Mano tėvas buvo vaizduojamųjų menų dėstytojas, todėl su broliais dažnai lankydavomės universiteto miestelyje. Vienas iš jo asistentų kartą pakvietė prisijungti prie keramikos kursų. Man patiko jausmas, kad mano rankos, vanduo, molis ir ugnis gali sukurti bet ką. Manau, tada ir užgimė manoji meilė moliui. Tačiau 10-ojo dešimtmečio pabaigoje persikėliau į Londoną studijuoti vaizduojamųjų menų Šv. Martyno meno mokykloje. Studentų miestelis buvo Soho rajono centre, mačiau Traceyės Emin „Mano lovą“ (1998), Marinos Abramović performansus, pamilau ir daugiau konceptualistų: Vito'ą Acconcį, Billą Violą, Gordoną Mattą-Clarką ir kt. Aštuoniolikmetei keramika atrodė kaip vargšė šiuolaikinio meno giminaitė, veikiau amatas nei menas. Taigi išsižadėjau jos, kad galėčiau leistis į nepažįstamą teritoriją – video- ir performanso menus, nes likti patogiai įsitaisius buvo ne

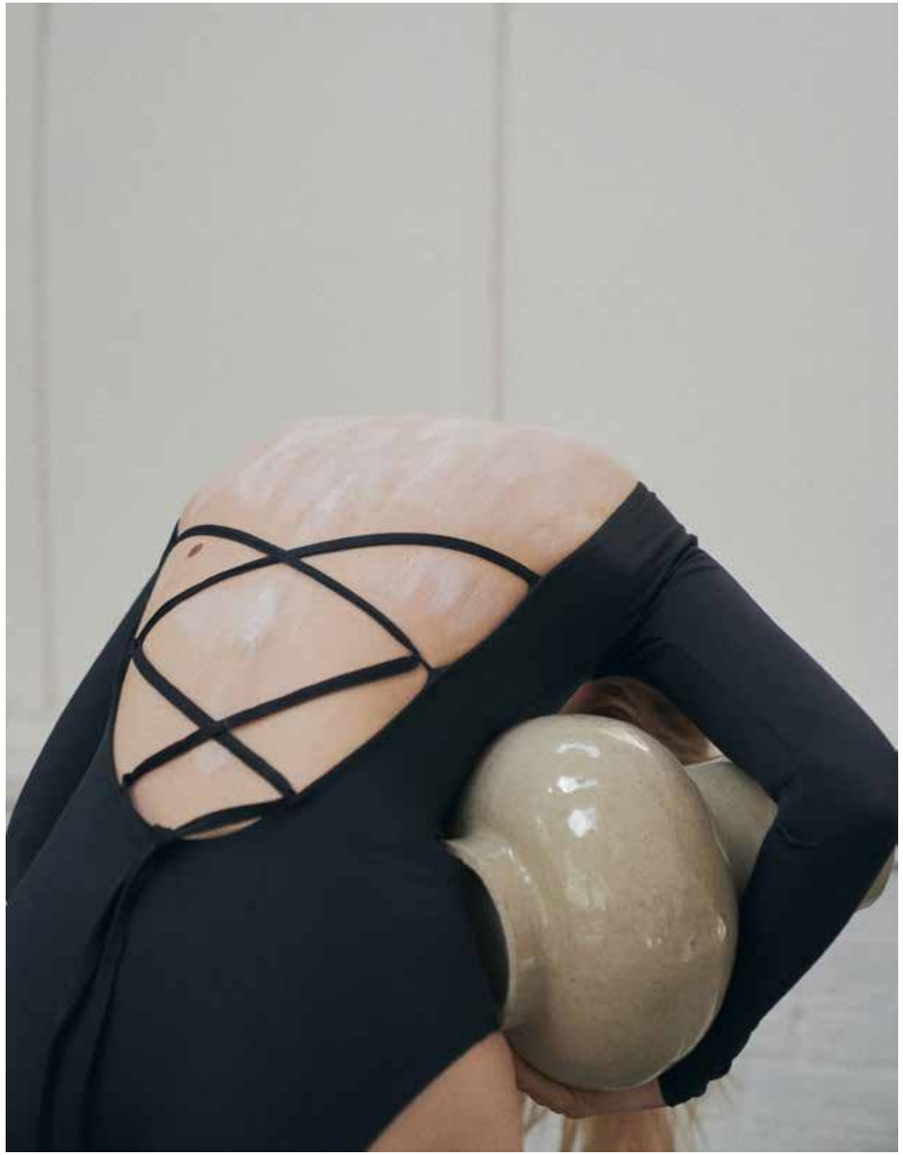

BE PAVADINIMO.
Meninio vaizdo kuratorė
Saeko Sugai.
Sophie Isogai nuotrauka

man. Norėjau mesti iššūkį tradiciniam menui! Visgi maždaug prieš aštuonerius metus pradėjau pasiilgti apčiuopiamų medžiagų, lytėjimo, o kompiuteris ir bet kokie pikseliai ėmė kelti alergiją. Norėdama nusiraminti pradėjau žaisti su moliu, bet kelio atgal nebeliko, keramikos apleisti nebegalėjau. Taigi, tai nebuvo didžiulis posūkis, veikiau natūralus grįžimas į save.

Jūsų keramikos darbai, priklausomai nuo aplinkybių, gali atrodyti ir kaip meno kūriniai, ir kaip kolekcinio dizaino dirbiniai. Kaip juos pristatote žiūrovams, ar neįsižeidžiate, jei kas nors jūsų kūrinius pavadina dizaino objektais?

Menas ir dizainas yra du visiškai skirtingi dalykai, tarp jų egzistuoja ryškus kokybinis skirtumas. Menas privalo turėti kilnų tikslą, o dizainas priklauso komerciniam sektoriui (nors dėl to netampa mažiau reikšmingas – abu mūsų gyvenimuose svarbūs). Menininko darbas – išsakyti nežinoma, kelti viešumon į kolektyvinę sąmonę dar nepatekusius, neįsivaizduojamus, bet nujaučiamus būties elementus, perteikti juos tapyba, skulptūra, filmais, muzika ir kt. Menininkai turi pastebėti problemas ir pasiūlyti jų sprendimus. Ar įsižeidžiu, jei žmonės mano darbus vadina dizaino objektais? Trumpai tariant – ne. Man nesvarbu, kaip kiti apibrėžia mano skulptūras, nors dar niekas nėra jų taip įvardijęs. Džiaugiuosi, kad klientai mano kūrinius laiko pakankamai gražiais ir prasmingais turėti namuose. Grožis veikia kaip jėga, padedanti orientuotis į kilnų tikslą.

Kai kurie jūsų keramikos darbai labai ryškūs, raudoni ar mėlyni, o kiti, priešingai, visiškai blankūs. Kaip parenkate skulptūroms spalvas?

Renkuosi tokią glazūrą, kuri gali geriausiai perteikti istoriją. Glazūravimą, jo ekspresyvumą suprantu ir priimu kaip dailininkų teptuko potėpius.

Viename interviu esate minėjusi, jog socialiniai tinklai – labai svarbi šiuolaikinio menininko darbo dalis. Smalsu, kaip dera jūsų žemiška kasdienybė gyvenant miške ir aktyvumas virtualybėje, irgi reikalaujantis daug energijos?

Nemanau, kad šiandien menininkai gali išgyventi nenaudodami virtualių platformų. Kai studijavau, neturėjau elektroninio pašto, kompiuterio, bet pažvelkite į mus dabar – kiekvieno kišenėje nuolat guli megakamera-kompiuteris. Reikia būti beprotiu, kad negerbtum interneto ir skaitmeninių medijų. Tokiems žmonėms kaip aš jie leidžia toliau užsiimti kūryba – pavyzdžiui, man atstovaujanti galerija yra už Lietuvos ribų, ir be interneto neišsiverstume, nes visi kuratoriai nori būti informuoti. Socialinius tinklus matau kaip platformą, padedančią tiesiogiai bendrauti su savo auditorija. Bet, kaip sakote, tam reikia nemažai energijos. Mano gyvenimas užimtas. Vien darbo studijoje užtektų visam etatui, o vaikai reikalauja dar keturiskart tiek laiko ir dėmesio. Visgi studijoje turiu

BE PAVADINIMO. Meninio vaizdo kuratorė Saeko Sugai. Sophie Isogai nuotrauka

Kolekcija SATORI. Kęstučio Žilionio nuotrauka

rūpintis ne tik kūryba, bet ir jos sklaida, kitaip mano darbų niekas nematys; technologijos menininkams suteikia nuostabias galimybes. Šiais laikais, norint pristatyti savo kūrinius pasauliui, tradicinė balto kubo galerijos erdvė nebūtina.

Tačiau, vėlgi, nesupraskite manęs neteisingai, aš giliai tikiu fiziniu pasauliu. Galbūt esu senamadiška, nes užaugau be interneto, bet, mano galva, pavojinga manyti, kad galima egzistuoti vien skaitmeniniu būdu. Kai slankioji instagrame, nematai tikrovės, tik kažkieno siūlomą turinį. Juk tai net vadinama *feed'u* [išvertus iš anglų k. – pašaru, maistu – aut. past.]. Taigi, jei kažkas kitas tave maitina ir nusprendžia, kuo maitinti, tai nėra teisinga. Vaikščiodami realiame pasaulyje, regime dalykus, kurių nenorėtume regėti. Pavyzdžiui, benamius Tokijuje – žmones, kuriems nepavyko prasimušti gyvenime ir dėl to jie liko gatvėje. Tokia realybė. Tačiau instagrame (argi ne nuostabu!) – vien šeimos, menas, muzika. Taip ir ima atrodyti, kad visi suknistai smagiai leidžia laiką. Smegenys pradeda painiotis, manyti, jog tai realybė, nors taip juk nėra. Kai pagalvoji, pirmą kartą žmonijos istorijoje pasaulį matome kaip iš anksto sustyguotą turinį. Laikas parodys, kaip tai paveiks mūsų gyvenimus… Man atrodo, kad žmogui reikia užuosti, liesti, girdėti – visus potyrius siųsti į smegenis. Todėl man taip patinka keramika, nes galiu jausti molio drėgmę, minkštumą, švelnumą, kai degu darbus, užuosti dūmus. Kadangi keramika toks fizinis užsiėmimas (kaip ir gyvenimas su vaikais), negaliu visą laiką būti internete. Kad įkelčiau turinio į socialinius tinklus, privalau iš anksto planuoti – tai laikau savo kaip keramikės pareigų dalimi.

Socialiniuose tinkluose greta autorinių darbų paskelbėte ir gana jautrų laišką jaunesnei sau, kuriame atskleidėte ankstesnes baimes dėl kūrybos derinimo su motinyste, galimo atsilikimo nuo vaikų neturinčių žmonių. Motinystės temai skyrėte ir visą *dogu* vaisingumo deivių skulptūrų ciklą. Ar galėtumėte plačiau papasakoti, kaip pasikeitė jūsų požiūris, kokį poveikį atžalų auginimas padarė kūrybai?

Dvidešimties maniau, kad vaikai trukdys siekti užsibrėžtų tikslų. Kai bandai tapti menininku, žongliruoji daugybe dalykų. Kadangi negali pragyventi vien iš kūrybos, tenka dirbi bare ar vykdyti šalutinius projektus. Po studijų baigimo dirbau grafikos dizainere, tuomet buvo sunku

patikėti, kad vaikai galėtų būti įmanomi. Neturėjau laiko net miegoti ar būti su vyru, todėl sakiau sau, jog man bus gerai ir be šeimos. Žinoma, tai pasikeitė, ir dabar turime tris vaikus. Pirmiausia persigalvojo Edas, bet aš vis dar maniau, kad tam tiesiog pristigsiu laiko, energijos. Gyvenime kryptingai siekiu savo tikslų, o jei kas nors tam trukdo, mane labai erzina. Kad ir kaip juokinga, kai sulauki trisdešimties, kažkas ima tiksėti, tai sunku paaiškinti. Žinoma, mano ausyje skambėjo Edo balsas, tačiau ir pati pradėjau galvoti, ar būdama šešiasdešimties, kai nieko nebegalėsiu pakeisti, tikrai nesigailėsiu.

Mane kamavo didelės baimės, nes niekad neturėjau motiniškos intuicijos. Kai kurios moterys pamačiusios mažylį ima sakyti „U-tiu-tiu", bet aš tokia nebuvau, niekad nenorėjau glausti svetimų kūdikių. Bijojau neatitikti motinos idealo, kadangi mano pačios mama šiuo atžvilgiu – tiesiog ideali. Ji visą gyvenimą buvo namų šeimininkė, augino tris vaikus, prižiūrėjo mūsų išsilavinimą, mokė groti pianinu. Anksti keldavosi, visiems suruošdavo *bento* dėžutes – pusryčius, pietus ir vakarienę, įskaitant užkandžius. Negana to, namai būdavo nepriekaištingai sutvarkyti; ji keisdavo meno kūrinius pagal metų laikus ir taip išmokė mus priimti skirtingus sezonus, kas Japonijoje be galo svarbu. Toks idealas man atrodė labai tolimas, sunkiai pasiekiamas. Ar kada matei japonių mamų ruoštas *bento* dėžutes? Tai beprotiška, tam reikia be galo daug laiko. Pagarba joms, bet aš savo vaikams tiesiog greitai sutepu sumuštinių.

Vis tik vieną pavasarį pasirodžius pirmajai saulei supratau, jog daugelis baimių išgalvotos. Kai iš tikrųjų su jomis susiduri, realybė pasirodo visai kitokia. Apie vaikų auginimą žinojau toli gražu ne viską, tačiau jie suteikia didžiulį džiaugsmą, daug juoko ir kitų šaunių mažų dalykų. Būtent vaikų dėka galiu lyg pirmą kartą išvysti pasaulį. Grįžtant prie to, ką kalbėjome anksčiau – suaugusieji galvoja viską matantys tiesiog todėl, kad jau taip ilgai gyvena. Vaikai yra kitokie, jie neturi dienotvarkės, laiko pojūčio, todėl viską regi iš tiesų. Prisipažinsiu, tai kartais erzina, pavyzdžiui, kai bandai kur nors nuvykti. Tačiau vis dar prisimenu, kaip pirmą kartą išvedžiau savo sūnų Issey'į į lauką. Vaikščiojau po Viktorijos parką Londone ir ėmė krapnoti. Vandens lašeliui nukritus ant veido, jis buvo toks nustebęs! Tokiomis akimirkomis galvoji, jog toks sąmoningumas – dieviška. Maniau,

Kolekcija MĖNULIO VAZOS. Meninio vaizdo kuratorė Saeko Sugai. Sophie Isogai nuotrauka

kad matau tuos lietaus lašus, bet, pasirodo, nė iš tolo! Todėl motinystė maitina mano kūrybą.

Be to, esu labai egoistiška. Privalėjau būti savanaudiška, kad būčiau produktyvi. Tačiau tai turi savo kainą, kurią moka artimiausi ir brangiausi žmonės. Tokiai savanaudei kaip aš iš tikrųjų naudinga atsisakyti dalies savęs. Turėti atžalų gerai, nes tada savo paties gyvenime tampi lyg antraeilis. Sunku tai padaryti net dėl antrosios pusės, nors juk ji atsidėkoja tuo pačiu. O su vaikais kitaip. Galbūt tiesa, kad jie – didžiausias žmogaus turtas. Be jų nepatiri viso gyvenimo cikliškumo. Esu įsitikinusi, jog esama išskirtinių

Kolekcijos kuratoriai „MAH gallery", vaizdo stilistė Laura Fulmine. Beno Anderso nuotrauka

žmonių, kuriems gali pavykti matyti pasaulį ir neturint vaikų, bet tai didžiulis iššūkis. Na, o laišką sau parašiau todėl, kad buvau taip arti sprendimo atsisakyti šios patirties. Galbūt tekstas bus kam nors naudingas, paskatins šito nepraleisti.

Esate įsikūrę netoli Sartų ežero, miške. Ką jums reiškia gyventi prie pat gamtos slenksčio? Kaip tai veikia jūsų kūrybą?

Tai daro didžiulę įtaką! Įsivaizduokite mergaitę, gimusią Osakoje. Užaugau betono džiunglėse: neoninės šviesos, aukštai iškilę pastatai, triukšmas. Paskui daugiau nei 20 metų praleidau Londone. Persikraustyti į Lietuvą niekada neplanavau, tiesiog sutikau fantastišką lietuvį. Kartą jis pasiūlė apsigyventi miške. Mano atsakymas buvo „ne". Kodėl gi turėtume apsistoti vidur niekur? Galiausiai persikraustėme į Lietuvą ir įsikūrėme vidury miško, kur net tenka saugotis vilkų. Kai radome šią žemę, joje nieko nebuvo, turiu omenyje, net vandens, reikėjo patiems išsikasti šulinį. Iki tol ežeras tarnavo ir kaip vandens šaltinis, ir kaip skalbimo mašina ar dušas. Dabar jau turime ir internetą, ir elektrą, bet vis tiek stinga įprasto tualeto. Norėčiau pateikti kokį nors romantišką vaizdelį, kaip gamta pakylėja mano dvasią (*juokiasi*), bet… Tačiau lietuviška gamta yra gerąja prasme griežta, ji mane užgrūdino. Gyvenant čia patiriamas diskomfortas pasirodė esantis geriausia pamoka.

Užaugau labai patogiai, 8–9 dešimtmečių Japonijoje. Pinigai tada augo ant medžių, tai buvo neįtikėtinas laikotarpis. Net mano dailininkas tėvas važinėjo naujais brangiais automobiliais. Vykdavome atostogauti į svečias šalis, pavyzdžiui, motina sugalvodavo aplankyti Pablo Picasso muziejų Ispanijoje. Vaikas to nesureikšminau – tiesiog tokios šeimos atostogos. Žvelgiant atgal, atrodo beprotiška. Dabar negaliu sau leisti nusivežti vaikų į užsienį kada panorėjusi, nes tai labai brangu. Iki gyvenimo Lietuvoje man niekada neteko nei semti vandens iš šulinio, nei, atsiprašant, šikti lauke. Viskas vykdavo viduje, kur švaru, ir dingdavo nespėjus net pagalvoti. Dabar gyvenu tokioje vietoje, kur ne tik turi kakoti lauke, bet dar ir žinai, kad rytoj vėl pamatysi tas pačias išmatas, nes ten tiesiog skylė. Iš pradžių buvo siaubinga. Nekenčiau skalbti ežere – tai eikvojo tiek daug mano energijos, kurią norėjau skirti menui. Mąsčiau, jog karta po kartos sunkiai kovojome, kad palengvintume savo gyvenimą, o čia nėra net šildymo sistemos. Taigi, pirma reikia nukirsti medį ir jį suskaldyti, paversti malkomis. Edvinas tuo pasirūpina, bet aš gaunu nueiti malkų, jas išdžiovinti ir užkurti ugnį. Dabar, kai čia gyvename jau trejus metus, apie tai nebemąstau.

Pasikeitė mano požiūris į pasaulį. Nebesame sistemos vergai. Jei kas nors atsitiktų, galėtume pragyventi iš savo žemės. „Maximoje" nebenusipirktume avokadų, gautume valgyti bulves, kopūstus ir morkas, tačiau badu nemirtume, ir vien ši mintis suteikia didžiulį laisvės pojūtį, kurio anksčiau net neįsivaizdavau. Seniau tualeto ir vandentiekio neturėjimas namuose man skambėjo kaip degradacija, bet šulinio vanduo pasirodė neįtikėtinai skanus!

Laisvės pojūtis kasdienybėje persikelia į mano meno praktiką. Nenutuokiau, koks triukšmingas miestiečių pasaulis, kol nesužinojau, kad galima girdėti vėją, spragsinčią ugnį, tyvuliuojantį ežerą. Mieste gyveni iliuzija, jog viskas įmanoma. Tarkim, užsinori naujų batų, užsisakai „Amazon Prime", ir jie prie tavo durų atsiranda jau kitą dieną. Ar tai ne kvaila? Pati taip užaugau. Gamtoje viskas visiškai kitaip, reikia labai gerbti aplinkinę bendruomenę. Jei lauke -20 laipsnių, kartais neužsiveda automobilis. Ką tada daryti? Skambini kuriam nors kaimo gyventojui. Iš pradžių man buvo nepatogu kreiptis pagalbos, nenorėjau tapti našta kitiems, tačiau vėliau supratau, kad tai tarsi dovana, nes ateityje jie patys jausis patogiau prašydami paslaugos. Kai mūsų avis pabėgo, žmonės padėjo ją surasti, užtat Edas pagyvenusiai porai suskaldo malkas. Manau, tai esmingai žmogiška. Tokioje bendruomenėje niekas neatsisako padėti, nes visi žino, kad kitą žiemą patys gali užstrigti. Būtent minėtasis suvokimas leidžia bendruomenei klestėti.

Šiuo atžvilgiu keramika artima gyvenimui gamtoje. Tai labai primityvi technologija: molis, ugnis ir vanduo, nieko įmantraus. Po studijų baigimo kurdama videomeną ir performansus turėjau montuoti medžiagą, galvoti apie garsą, tam reikėjo daug technologijų. Dabar man būtina tik ugnis – ji pati geriausia technologija! Manau, Sartai yra kaip tik tokia vieta, kurios reikia kūrybai, ir man didelė garbė turėti galimybę čia gyventi. Londone niekada nebūčiau galėjusi sau to leisti: gyventi ežero pakrantėje, vasarą kasdien plaukioti, žvejoti.

Kolekcijos kuratorės Ella Jones ir Nina Holden. Christopherio Horwoodo nuotrauka

GIEDRĖ KAUKAITĖ. PRAEITIS KURIA DABARTĮ

KALBINO DEIMANTĖ DEMENTAVIČIŪTĖ-STANKUVIENĖ

Knygynuose pasirodė dainininkės Giedrės Kaukaitės knyga „Mano Eldoradas", kurioje artistė dalijasi prisiminimais apie savo gyvenimą ir jo tėkmėje sutiktus šalies bei pasaulio kultūros ir meno žmones. Autorė stebina talentu iš tiesų nutikusias istorijas, asmenines patirtis papasakoti taip intriguojančiai, tarsi prieš akis bėgtų nuotykių filmo kadrai. Ši prisiminimų knyga griauna stereotipus apie egzistencinį nuobodulį, primindama, kad nuobodžių gyvenimų nebūna – tik netinkamas požiūris.

Solistė maloniai sutiko su „Nemuno" skaitytojais pasidalyti akimirkomis, patirtimis bei mintimis, likusiomis anapus leidinio puslapių.

„Mano Eldoradas" tarytum nukelia į praėjusį laiką, pristato kitados sutiktus išskirtinius žmones, atgaivina bendras patirtis. Visa tai aprašote itin gyvai, jausmingai, lyg viskas vyktų dabar. Kas pažadino jumyse troškimą prisijaukinti ne tik natas, bet ir raides?

Norėjau papasakoti apie iš arti regėtas spalvingas asmenybes, apie man svarbius išgyvenimus, tarp kurių pasitaikė lyrinių, dramatiškesnių ir net kuriozinių. Teisingai sakoma, kad praeitis kuria dabartį, o dabartis – ateitį; jas sieja nenutrūkstamas ryšys. Aktyvusis mano kūrybinis laikas – antroji praėjusio šimtmečio pusė – ypatingasis mūsų krašto laikotarpis, kai jautėme nuoseklų tautinės savimonės stiprėjimą visose kultūros srityse. Visuotinį pakilimą inspiravo pirmieji Poezijos pavasariai, autentiškų etnografinių ansamblių kūrimasis, Justino Marcinkevičiaus ir Juozo Grušo dramos, Marcelijaus Martinaičio ir Sigito Gedos poezija, Rimanto Šavelio proza, Kazio Sajos ir Sauliaus Šaltenio pjesės, Jono Jurašo ir Eimunto Nekrošiaus spektakliai. Visa tai, kaip priešprieša dvasinam karantinui, rengė galingą proveržį, kuris artino istorinę kulminaciją – Sąjūdį. Likimas pametėjo neįkainojamą dovaną – pirmajai atlikti daugelį ryškiausių to meto kompozitorių kūrinių – vokalinių ciklų, oratorijų, kantatų, kurių potekstės buvo svarbesnės už pagrindinį tekstą. Auksinis laikas! Prisiminusi, pati sau pavydžiu. Metams bėgant toji patirtis tampa vis brangesnė.

Knygoje galima daug sužinoti apie menininkų tarpusavio santykius sovietmečiu. Kas šiuo atžvilgiu tada buvo kitaip nei dabar? Galbūt egzistavo tam tikros „mados"? Regis, svarbią reikšmę turėjo paskalos?

Sakyčiau, labiau ne mados, o anuomet natūralios bendravimo formos. Ne tiek daug laiko prabėgo, bet tas metas retsykiais jau pavadinamas retro, ne viena asmenybė – legendine. Buvome artimesni, buvome gyva bendruomenė. Vilniuje turėjome puikius Menininkų rūmus dabartinėje prezidentūroje, ar galite įsivaizduoti? O Kaune jie – ten pat, kur dabar. Tačiau vilniškės veiklos išvis nebėra, o kauniškė žymiai pakitusi, mažai kuo beprimena anuos šiltus aktorių, dailininkų, rašytojų kūrybinius vakarus, poezijos skaitymus, dainininkų koncertus ir mielus pasisėdėjimus po jų. Tarsi į artimiausių giminių suėjimus rinkdavosi saviškiai, „to paties cecho meistrai ir pameistriai". Nepamirštamai brangios akimirkos! Nuskriejo laikas, užplūdo technologijos, gyvą ryšį iškeitėme į veidaknyges; kažin, ar prie natūralių bemokėtume grįžti. O paskalos? Netrūko jų anuomet. Buvo ir talentingų tyčinių gandų kūrėjų. Štai, vienas toks teatre komentuodavo: „Paleidžiu savo sukurtą „antį" – ir laukiu porą savaičių. Kai toji „antis" pas mane grįžta, pradinės versijos beveik nebeatpažįstu…" O šiandien? Man regis, paskalos niekur nedingo, jomis dažnai net pasipuikuojama. Režisierius Juozas Miltinis sakydavo: „Tegul kalba ir apkalba, tegul rašo, ką tik nori. Kai jau nei rašys, nei kalbės, ot, tada bus blogai."

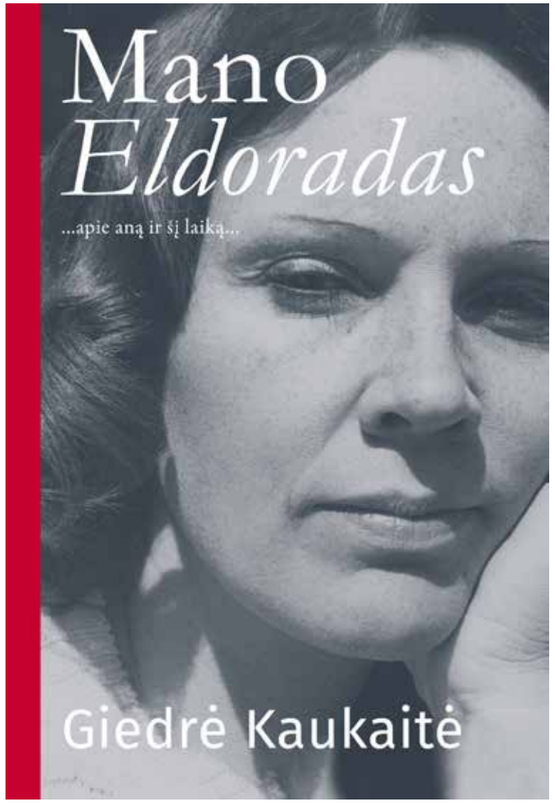

Giedrės Kaukaitės knygos „Mano Eldoradas" viršelis.
Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2022

Kūrybingi žmonės visose epochose išsiskyrė, maištavo, siekė būti savimi, nepaklusdavo masiniams reiškiniams. Kaip jūsų jaunystės dienomis buvo žvelgiama į tuos, kurie stebindavo aplinkinius kitokiais poelgiais, išvaizda, savitu gyvenimo būdu?

Kūrybingoms asmenybėms nereikia siekti išskirtinumo. Jos ir nenorėdamos išsiskiria, nes yra ryškesnės. O žvilgsnis į jas visais laikais toks pats visame pasaulyje: jei žmogus turi jėgos ir įtaigos, jis tampa sektinu pavyzdžiu, o jei vien pretenduoja į įtaigą, vien mėgdžioja, bemat gauna per nosį. Mėginti „išsiderėti" geidžiamą vertinimą neįmanoma – tokia toji nerašyta taisyklių taisyklė.

O kaip visuomenė rodė dėmesį jums pačiai? Knygoje apie tai neužsimenate. Nejau nei laiškų, nei raštelių su prisipažinimais nesate gavusi?

Buvo tiek laiškų, tiek raštelių. Pasirašytų ir nepasirašytų. Tebeturiu juos. Tik kad mano knyga kitokia. Tiesą pasakius, man nepatinka asmeninių laiškų viešinimas, kieno jie bebūtų. Argi tai ne išdavystė? Jei žmogus rašė asmeniškai, tai kodėl tuos laiškus turėtų skaityti visi? Mano mama iki gyvenimo pabaigos intymius laiškus išlaikė, ir po jos mirties, atvirai kalbant, nežinojau, ką su jais daryti. Vieną atvertusi, akimis perbėgau keletą eilučių ir skubiai užverčiau, pasijutusi vagiše. Sudeginau neskaičiusi.

Kalbant apie mane, vieną raštelį ant laikraščio pakraščio, paduotą į sceną gastrolėse Tolimuosiuose Rytuose, galiu cituoti visiems: „Iškart po koncerto laukiu tavęs prie vartų, tik nedelsk ir paskubėk." Rusiškai tai skamba geriau, įsiminiau; matyt, žmogus išmanė humorą. O štai rimta istorija. Kauno filharmonijoje koncertuodavau kasmet, ir ilgus metus kiekvienąkart prie rampos ateidavo išvaizdus vyriškis su raudonų rožių puokšte. Būdavo pasirašyta – Tautvydas. Atsitiko, kad dainavau Zapyškio bažnyčioje, netoli Kauno. Atvažiavusi gerokai prieš renginį, nustebau salės gale jau radusi du klausytojus. Vienas – tas pats man pažįstamas išvaizdusis, kitas – vyras neįgaliojo vežimėlyje. Nepriėjusi, iš tolo pasakiau, kad repetuosiu ir kad jie man trukdys. O tas išvaizdusis, rodydamas į neįgalųjį, sako: „Čia Tautvydas." Kaip? Tautvydas – ne jis?.. Koncerte tiedu klausytojai salės gale man buvo svarbiausi. Vėl gavau raudonų rožių. Po pasirodymo bėgau jiedviem iš paskos; Tautvydas jau buvo įkeltas į automobilį. Sutikau jo žvilgsnį per pravertą langelį iš labai arti. Atrodė išsigandęs. Kažką pasakė savo draugui, o šis, išplėšęs lapelį iš užrašų knygutės, ėmė rašyti, Tautvydui diktuojant. Gavusi, perskaičiau nuostabų ketureilį… Nesumojau, ką pasakyti, jie nuvažiavo. Tautvydo negalia progresavo, ir kai jo jau nebebuvo, jo sesuo atsiuntė savo ranka užrašytų Tautvydo eilėraščių, tarp kurių, pasak jos, „ir daugiau man skirtų". Aš buvau jo mylimas balsas, klausomas per radiją ir televiziją, o rožes jis siųsdavo per draugą.

Ar jums pakanka visuomenės dėmesio dabar? Suspėjate sekti nūdienos kultūrinį gyvenimą? Kaip reaguojate į jo tempą?

Baigiant gerbėjų temą, atskleisiu kuriozą: sulaukusi brandaus amžiaus, išgirdau ne vieno bendraamžio prisipažinimą, kad jaunystėje buvo mane įsimylėję. Kodėl nesakė to anksčiau? Visi tvirtino nedrįsę, net bijoję. Per šokius jie kviesdavo kitas, prisėsdavo prie kitų ir vedė kitas, švelnesnes. Gal turiu kažką savyje, kas padidina distanciją, gal mano akys, kaip toje itališkoje dainoje, *gli'occhi severi* – rūsčios. Tikiu.

Na, o vėl į aktyvią veiklą maloniai buvo įtraukę „Eldorado" pristatymai. Koncertų ir operos spektaklių šiek tiek vengiu, nes klausydamasi nejučia imu „dirbti darbą" – analizuoju, kaip, kam ir kodėl. Kiek teko išgirsti, imponuoja Ramintos Šerkšnytės ir Žibuoklės Martinaitytės kuriama muzika – moderniška, bet nepraradusi tautinių šaknų, žavi Karolio Variakojo vadovaujamo šiuolaikinės muzikos ansamblio „Synaesthesis" interpretacijos. Pasiilgau gero teatro, kaip Eimunto Nekrošiaus ir Rimo Tumino laikais. Gyvenimo tempas man tikrai per greitas, pirmaisiais karantino mėnesiais net džiūgavau – kaip gerai, kad nuo to pašėlusio lėkimo esame sustabdyti. Žinoma, geriau jau mėginti ieškoti disciplinos, atsirenkant svarbius dalykus, nei vėl pakliūti į karantiną.

Baigusi Lietuvos valstybinę konservatoriją (dabar – Lietuvos muzikos ir teatro akademija), vykote stažuotei į Milano „La Scalą" – vieną žymiausių operos teatrų pasaulyje, vėliau gastroliavote ir kitose Vakarų šalyse. Tokios stažuotės būdavo itin reikšmingos solistų karjeroje, tačiau apie jas svajoti galėjo nedaugelis. Kaip jautėtės viešėdama Europoje ir Amerikoje? Kokie didžiausi kultūriniai kontrastai labiausiai įsiminė?

Tuo metu, kai mano stažuotę patvirtino Maskvos Didžiojo teatro komisija, buvo laikas, kurį istorikai dabar vadina Chruščiovo „atšilimu". Maskvoje su didžiausiu pasisekimu gastroliavo „La Scalos" teatras, solistų koncertus gyvai transliavo televizija. Atrodė panašu į pasakų stebuklą. Baigiamajame koncerte solistės dainavo pasipuošusios brangių kailių skraistėmis. Kalbėta, kad tai paties Chruščiovo sumanyta dovana. Įspūdingas ir tada vykęs Čaikovskio konkursas, kuriame charizmatiškasis amerikietis pianistas Vanas Cliburnas laimėjo pirmąją premiją. Graudino klausytojų reikšta pagarba žiuri komisijos narei Mariai Callas, mėginimai prie jos prisiliesti, kaip prie šventenybės. Taip pat įsimintinas Jaunimo ir studentų festivalis Maskvoje, irgi gyvai transliuotas. O Didžiajame teatre gastroliavęs garsusis Mario'us del Monaco'as pagelbėjo jaunimu besirūpinusiai dainininkei Irinai Archipovai įkurti kultūrinius mainus tarp „La Scalos" baleto ir sovietinių dainininkų.

Iš mūsiškių pirmieji Milane pabuvojo Virgilijus Noreika ir Vaclovas Daunoras, tuomet sėkmė nusišypsojo man, o vėliau „La Scaloje" tobulinosi Aušra Stasiūnaitė ir Irena Milkevičiūtė. Juokiuosi prisiminusi, kaip einant į pamokas šiame operos teatre įskausdavo kaklas, nes galvą nuolat laikydavau pasuktą kairėn, neatsižiūrėdama į puošnias vitrinas… Italai mėgdavo gatvėje užkalbinti, asistuoti, lyjant siūlydavo skėtį, smalsaudavo, gal aš švedė. Kas ta „lituana", niekas nebūtų supratę. Atsakydavau dviem trumpais lietuviškais žodeliais, kurių prasmė numanoma be vertimo. Laimėjusi Glinkos konkursą galėjau gastroliuoti ne tik Sovietų Sąjungoje, bet ir užsienyje. Mažiausiai patiko Amerika, bet ten sutikau jau emigracijoje mokslus išėjusią laisvų žmonių, inteligentų kartą, kurios man Lietuvoje labai trūko. Panašių regėdavau tik Kaune. Patys amerikiečiai paliko paviršutiniškumo įspūdį – tokie žmonės be šaknų, kurių protėviai prieš porą šimtų metų suvažiavo iš kitur. Jei kas klaustų, kur jaučiausi kaip namie, tai Norvegijoje, Vokietijoje ir Portugalijoje.

Kovas – teatro mėnuo, kadangi būtent tada kasmet švenčiame Tarptautinę teatro dieną (03 27), kurią vyksta didieji šalies teatro apdovanojimai. Kaip vertinate šią tendenciją? Ir kaip minėtoji šventė buvo žymima anuomet, pavyzdžiui, operos teatre? Kas įsiminė?

Anksčiau operos dainininkai Teatro šventėje nedalyvaudavo, jie laikyti šiek tiek pasipūtusiais, perdėm saugančiais orumą, tarytum, jei pajuokaus, jų karūna nukris. Bet dramos teatrai šią dieną sutikdavo ypač entuziastingai. Tuomečio Akademinio teatro aktoriai važiuodavo pas kolegas į Kauną, žaisdavo krepšinį, o laimėjusi komanda lošdavo su profesionalais, net Arvydas Sabonis dalyvaudavęs. Apsivilkę veikėjų drabužiais, aktoriai dideliu būriu žygiuodavo Kauno Laisvės alėja iki soboro. Kiek vėliau ir vilniečiai Operos teatre ėmė švęsti. Tik jų šventės labiau priminė ilgą balių su alumi ir žirniais. Po Nepriklausomybės atkūrimo Teatro diena persikėlė į Sporto rūmus, renginį režisuodavo dokumentininkas Henrikas Šablevičius, pasirodydavo aktoriai, dainininkai, šokėjai, muzikantai iš visos Lietuvos. Esu ne sykį dalyvavusi. Tai jau buvo posūkis į šou. Vėliau būdavau kviečiama į Operos teatrą kaip šventės žiūrovė. Linksmi prisiminimai. Ilgainiui vadovybė ėmė šiauštis dėl per drąsios kritikos savo atžvilgiu, virkavimų dėl mažų atlyginimų, tad šventės Operos teatre, regis, nebevyksta.

Prieš keletą metų teko dalyvauti minėjime Šiaulių dramos teatre. Buvo graudu patirti, kad šeimyninę aktorių šventę jau galutinai nugalėjo popsiško šou elementai – renginio formatas panėšėjo į nenutrūkstamą reklaminį šturmą su pertraukėlėmis lėkštoms kalboms ir apdovanojimų įteikimams. Liūdna, jog popsiškumas, lyg bakterija, yra įsibrovęs visur. Ir jau sunku atsirinkti, kas vertinga, o kas išpūsta rėkiančių „konkursinių“ antraščių. Vienu metu vietoj „Laba diena“ staiga išpopuliarėjo dirbtiniai apsikabinimai ir bučkiai. Ėmėme glėbesčiuotis visose įmanomose vietose – gatvėse, kavinėse, transporte, net bažnyčiose. Kartą ėjau pro centrinį paštą Vilniuje. Žiūriu, artėja mergina su dideliu plakatu rankose, lydima dviejų jaunuolių, angliškai parašyta: „Norime jus apkabinti.“ Klausiu: „O namie ar jau visus apkabinote?“ Atsako, kad jau visus. Pasijuokėme. Tačiau vos ne kitą dieną atūžė kovidas ir įsakė atsitraukti vieniems nuo kitų per 2 metrus. Belieka sudejuoti *wow* ar *okey*, ar dar kaip nors, aišku, angliškai. Dažnai pagalvoju, kad tikrai daug ko per daug – maisto, drabužių, knygų, žurnalų... Karo Ukrainoje kontekste tai panašu į linksmybę maro metu. O juk visos lazdos turi tik du galus...

Labai smalsu daugiau sužinoti ir apie jūsų vyrą – kino režisierių Arūną Žebriūną. Įdomu, koks jis buvo kaip žmogus. Kokios jo savybės jus labiausiai žavėjo, kokios – erzino?

Žebriūnas turėjo išskirtinę intuiciją, kaip žvėries. Tai jam ir padėjo, ir kliudė, jis žmones matė kiaurai. Atrodytų, jog „kiaurai matydamas“ visuomet būtų galėjęs apsisaugoti, apsiginti ir daugelio nemalonumų išvengti. Bet paradoksaliai jis buvo kone vaikiškai patiklus, tad pasipriešinti visuomet vėluodavo, tik nustebdavo: „Nejaugi taip galima?“ Gerbiau jį, kad niekada nemelavo ir nemėgino tapti „dvaro muzikantu“ – taip anuomet pašaipiai vadindavome į valdžios skonį besilygiuojančius menininkus. Kurdamas Arūnas kliovėsi poetine klausa, švara, harmonija. Sakydavo, kad menas neturi taisyklių, bet savo požiūrio, kanonų laikėsi. Ir jei kartais ilgai nerasdavo svarbios detalės, kurią pavadintų savuoju terminu „varpelis“, ar „slaptis“, kas kūrybą paverčia menu, tai ieškodavo tol, kol pasisekdavo. Ir čia jam vėl gelbėjo intuicija.

Kurios knygon nepatekusios asmenybės stipriai įsirėžusios jūsų atmintin?

Su „Eldorado“ redaktoriumi Audriumi Musteikiu aptarėme dar bent dešimt pasakojimų, kurių į leidinį neįtraukėme. Jis juokavo: „Telieka kitai knygai.“ Tiesa, Audrius mane daugeliu atvejų egzaminavo, tikrindamas tą ar kitą rašinio situaciją, emociją, jos įkarštį, norėdamas įsitikinti, ar viskas atitinka tikrovę. Pavyzdžiui, perskaitęs, kad baritonas Arvydas Daunoras (garsaus boso Vaclovo Daunoro bendrapavardis, bet ne giminaitis) savo malonumui dainuodavo Otelo monologą, Musteikis kvotė, ar nepadariau klaidos, kad baritonas dainavęs tenorui skirtą kūrinį. Turėjau jam papasakoti, jog Arvydas, puikus dramatinis baritonas, ne tik tenorinę Otelo partiją savo malonumui dainuodavo, bet ir kitas dramatinio tenoro arijas. Arvydo bėda, kad jo charakteris buvo karštakošiškas, tad su kolegomis dažnai konfliktuodavo. Piktesni ir tyčia jį paprovokuodavo, o paskui šaipydavosi. Nutiko, kad teatro direktorius Arvydą nubaudė ir iš solistų laikinai pervedė į scenos darbininkus. 1986 metais gastroliavome Maskvos Didžiajame teatre. Ruošiant dekoracijas „Boriso Godunovo“ spektakliui, Arvydas, jau scenos darbininkas, nepraleido progos išmėginti puikią vietos akustiką. Išėjęs į scenos vidurį jis tuščiai salei įspūdingai sudainavo visą Otelo monologą „Dio, mi potevi“. Dekoracijas rengę Didžiojo teatro scenos darbininkai nustėrę sukluso, nustojo dirbę, pagarbiai išklausė ir karštai Arvydui plojo. Paskui teiravosi: „Kas jis, turbūt Lietuvos liaudies artistas?“ Išgirdę atsakymą, kad tai scenos darbininkas, neteko žado: „Oho, tai kaip tikrieji jūsų artistai dainuos šiandien, jei net scenos darbininkai šitokie puikūs?“ Tuomet iš Musteikio sulaukiau atsakymo: „Na štai, dėstosi paralelinė knyga.“ Ar teko matyti dokumentinį filmą apie filmą? Sutikite, kad tai kartais net įdomiau...

Kaip reagavote į pirmuosius atsiliepimus apie savo „Eldoradą“?

Geriausias atsiliepimas – graži žinia iš leidyklos, kad knygos tiražas jau baigiamas išparduoti! Pirmųjų atgarsių laukiau labai nerimastingai, buvau pasiruošusi viskam. Išleidžiamų knygų gausybėje manoji galėjo likti nepastebėta, o jei kas pašieptų, nesistebėčiau – juk nesu rašytoja. Kita vertus, buvau giliai užslėpusi viltį – juk jei būčiau pateikusi nieko vertą juodraštį, argi Rašytojų sąjungos leidykla būtų jį priėmusi? Argi Kultūros taryba būtų rėmusi? Ir Audrius Musteikis juk nebūtų sutikęs tuščius rašinius redaguoti, kaip ir puikioji dailininkė Deimantė Rybakovienė nebūtų jų iliustravusi. Todėl palankios viešos muzikologų Jono Bruverio, Laimutės Ligeikaitės, Rūtos Stanevičiūtės reakcijos pradžiugino, o literatūros kritikos autoritetų Petro Bražėno bei Audriaus Ožalo vertinimai pranoko visus lūkesčius. Apie tai negalėjau nė svajoti. Bene labiausiai jaudina mano kartos kolegų, „to paties cecho meistrų ir pameistrių“ palankumas – juk daugelis aprašytų asmenybių bruožų ir jiems gerai pažįstami. Perfrazuojant žinomą posakį „savam krašte pranašu nebūsi“, savišių pripažinimas brangiausias. Jiems dėkoju, dabar mano sąžinė rami.

JOS DIDENYBĖ KAZIMIERA KYMANTAITĖ

GIEDRĖ KAUKAITĖ

...Praėjusio šimtmečio Vilniaus centre prasilenkiau su režisiere Kazimiera Kymantaite, plikai nusiskutusia galvą. Netekau žado. Įprasta šią moterį matyti ugnies spalvos plaukais, kūrybiškai pasidarkiusia šukuosena, tarytum šukos į jos rankas retai teužklystų. Kodėl nusiskuto? Nebebus *ryža*? Taps blondine? O gal brunete? Ir nėmaž nesidrovi Kazimiera, ji kone mėgaujasi smalsių žvilgsnių varstoma! Spėlionių puokštė dar labiau išauga, kai tą patį vakarą Kymantaitę išvystu senojo Operos ir baleto teatro fojė, oriai vaikštinėjančią greta savo vyro Juozo Banaičio, tuomečio kultūros ministro. Artistės kiaušas ne plikas lyg kulnas – žilų plaukų šepetėlis jau šiek tiek ūgtelėjęs, matyt, šis atsinaujinimas demonstruojamas nebe pirmą dieną.

Po ilgesnio laiko Kymantaitę sutikusi nusivyliau – ji vėl buvo *ryža* kaip anksčiau ir taip pat kūrybiškai pasišiaušus. Tad kam reikėjo ano eksperimento? Visą pusšimtį metų mįslė liks neįminta, kol plepant su buvusia bendrakurse pianiste Aušra Banaityte kalba pakryps apie jos mamos šukuosenas. Pasirodo, Kazimiera buvo sukirtusi lažybų. Pralošė – nusiskus plikai. Ir pralošė. Ir įvykdė, ką pažadėjusi. Kymantaitė! Tiesa, Aušra diskretiškai neišdavė dramatiškųjų lažybų temos. O taip smalsu būtų sužinoti, juk šventai prisižadėčiau niekam nesakyti!

*

Su Žebriūnu buvome jaunavedžiai, kai vieną žiemos vakarą automobiliu važiavome po koncerto filharmonijoje namo į Žvėryną. Stotelėje pastebėję troleibuso laukiančius žvėryniečius režisierių Vytautą Čibirą ir aktorę Eugeniją Pleškytę, pakvietėme juodu važiuoti kartu. Pasiekus Žvėryną, Arūnas sustojo prie kompozitorių miestelio, greta Pleškytės ir jos vyro, kompozitoriaus Algimanto Bražinsko, kotedžo. Koncerto aptarinėjimas jau buvo išsekęs, tačiau mūsų keleiviai iš mašinos nelipo. Žinojau, kad Pleškytė yra palikusi Bražinską, ir dabar ji „jau Čibiro“, bet Arūnas, mano kumštelėjimo nesupratęs, paragino: „Na, Eugenija, ko nelipi?“ Šioji sėdi ir tyli. „Tai gal lipk... Eugenija?..“ – neva pritarė Čibiras. Pleškytė lyg prunkštelėjo, lyg atsiduso, ir vis tiek toliau sėdi. Dar po keleto nejaukių sekundžių Čibiras neryžtingai numykė: „Tai gal mudu abu lipsim... labanakt... mums netoli...“ Teatralai drauge lėtai nužingsniavo į priešingą pusę. „Kur jie nuėjo?“ – nustebo Arūnas. „Pas Čibirą nuėjo, juk Pleškytė su juo dabar“, – paaiškinau, ir mes nuriedėjome link savo vadinamojo dvaro, kuris čia pat, už keleto namų. Išgirdau atodūsį: „Ojei... Va, kaip atsitinka, kai *pletkų* nežinai...“

*

Akademiniame dramos teatre žiūrėjau Kymantaitės režisuotą Antano Vienuolio „Paskenduolę“. Veronika – lyriškoji gražuolė Janina Berūkštytė. Epizodinį žąsiaganės vaidmenį tą vakarą kūrė Eugenija Pleškytė, taip pat labai graži, garsėjusi žemaitišku tiesmukumu, kolegų pravardžiuota

Kazimiera Kymantaitė, 1983. Nuotrauka iš Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus archyvo

Plekšne. Tačiau ryškiausias šio spektaklio prisiminimas – vienas sakinys, nuskambėjęs iš pačios režisierės, vaidinusios Kaikarienę, lūpų. Per dekoracijų namo langą iškišusi balta skara aprištą galvą, Kaikarienė charakteringuoju Kymantaitės balsu sukliko pratisai ištempdama žodžius, lyg šaukdama piemenis, lyg sudainuodama: „Eiii, vaikai... eikšekit pleekšnių... su činčibirais!..“ Šauksmas nuskambėjo lyg koks varpas iš pačių paširdžių, komiškai linksmas, o iš tikrųjų kažin kodėl kupinas patyčios, lyg aštriu pjūklu pjovęs. Panašus tekstas toje pjesėje galėjo būti, tačiau išgirstoji Kymantaitės interpretacija skelbė kažką kita. Ką?

Dviprasmybių žinios iš užkulisių anuomet atskriedavo taip pat spėriai, kaip ir šiandien. Pasirodo, „plekšnės su činčibirais“ – tai spontaniška Kymantaitės improvizacija Pleškytės-Plekšnės ir jos vyro, režisieriaus Vytauto Čibiro, pavardžių tema. Kuo bus užgavę jiedu Kymantaitės širdį ir protą, kas bepasakys! Tik kalbėta, jog Čibiras tuomet pretendavo į vyriausiojo režisieriaus postą Akademiniame ir įsižeidė, kai į tas pareigas

iš Kauno buvo pakviestas Henrikas Vancevičius. O aikštingoji Pleškytė-Plekšnė, įtarusi ministerienę Kymantaitę prie sprendimo prisidėjus, garsiai žiebė jai porą aitrių necenzūrinių žodelių. Tad šioji spektaklio metu atsilygino dar garsiau.

Kalbos kalbomis, tačiau taip sutapo, kad Čibiras su Pleškyte iš Akademinio pasitraukė ir ilgiems metams persikėlė į Jaunimo teatrą. Vytautas Čibiras tapo šio teatro vyriausiuoju režisieriumi, o Eugenija Pleškytė čia sukūrė išties iškilius vaidmenis.

*

...Važiuojant troleibusu Antakalnio gatve link centro, žvilgsnis pasivijo kairiuoju šaligatviu žengusią basą, apkūnią pusamžę moteriškę ugnies spalvos plaukais, vilkėjusią ilgu kareiviško žalumo brezento drabužiu, panašiu į maišą, per petį persimetusią didelį iš linų virvės nupintą krepšį. Greta, įprastai apsirengęs, įprastai apsiavęs, pėdino pradinuko amžiaus tamsiaplaukis berniukas. Ėjo jiedu darniai, nenuobodžiaudami, gyvai šnekėdamiesi. Aiški pokalbio vadovė buvo toji originaliai apsirėdžiusi moteriškė, žingsniavusi taip, lyg visą amžių Vilniuje basa tevaikščiotų. Troleibusui keleivius lenkiant, atsigręžusi aiktelėjau: Kazimiera Kymantaitė! Aktorė, dramaturgė, režisierė, originali asmenybė, įprastuose rėmuose neišsitenkanti. Jos mažasis pašnekovas – turbūt anūkas. Ko gero, Andrius. Užaugęs taps aktoriumi, veido bruožais bus panašus į savo garsiąją močiutę, labai ją mylės ir meiliai vadins Kaze. Turės ir jos genų, privalės turėti. Nelengvas jam bus tasai krepšelis...

*

Jau paskelbus Nepriklausomybę, greit prigijo nauja tradicija smagiai švęsti Teatro dieną. Iš Jaunimo teatro paskambino literatūrinės dalies vedėjas Juozas Pocius ir pakvietė aktorių šventėje dalyvauti. Ne tiek svarbu dalyvavimas, kiek smalsu buvo iš arti, tarp kulisų stovint, stebėti, ką sugalvojo ir kaip linksminasi pažįstami aktoriai, dainininkai, muzikantai. Netoliese, jaukiai ir patogiai krėsle įsitaisiusi, sėdėjo savo eilės laukdama ir Kazimiera Kymantaitė. Ji vilkėjo tautinį kostiumą su balta prijuoste, avėjo dailius juodo lako batelius neaukšta pakulne, mūvėjo baltas medvilnės kojinaites, galvą buvo prisidengusi tamsaus atlaso šilku siuvinėta kepuraite. Atrodė panaši į miestietę lietuvaitę iš XIX šimtmečio fotografijų. Ar ji stebi, kas vyksta scenoje? Neatrodė, kad domėtųsi. Net kai Algirdas Latėnas aukštaitiškai deklamavo Strazdo „šunes draska vilka rūrų“, ji tarsi nesiklausė ir negirdėjo. Buvo susikaupusi, žvelgė tiesiai nesidairydama, lyg pati su savim mintyse kalbėtųsi.

Padainavusi kelias Geršvino dainas, radau Kymantaitę toje pat vietoj, ramiai tebelaukiančią. „Kodėl ji ne savo grimo kambaryje, kodėl sėdi čia, tarp kulisų?“ – spėliojau ją stebėdama. Nesidomėjo Kymantaitė ir prieš pat mūsų nosis įvykusia komiška akimirka, kai estrados solistei Aidai bedainuojant išsijungė mikrofonas ir fonogramai toliau griaudėjant tematėme dainininkės žiopčiojimą be garso. Aida didvyriškai ištvėrė iki galo, akinančiai šypsodamasi nusilenkė, o pasitraukusi nuo scenos apsipylė ašaromis ir šaukdama „Maaama!“ puolė jos laukusiai motinai į glėbį.

Pagaliau koncerto finalas. Juozas Pocius, atskubėjęs prie Kymantaitės, ištarė „Jau“ ir pakvietė ją prie scenos pakraštyje stovėjusio medinio vežimaičio dviem ratais. Kymantaitė sėdo į vežimaitį, įsitvėrė gardelių, o jaunas aktorius drobiniais marškiniais ir pakulinėm kelnėm, vežimaičio ienas sugriebęs, išlakino Kazimierą į avansceną. Aplodismentų pliūpsniui nutilus, pasigirdo tasai nepakartojamas, su jokiu kitu nesupainiojamas Kymantaitės balsas, pranašo ir šauklio intonacijomis išraitęs ilgą monologą, įspūdingai plačių gestų palydimą. Mes, likusieji koncerto dalyviai, nesidrovėdami sugužėjome scenon, tapdami dar viena publika. Apie ką pratisai šūkavo kone proverksmiu giedodama Kazimiera, negalėčiau atpasakoti, bet vis girdėjosi daugiskaita kartojami trys pažįstami iškilūs vardai: „Ei, jūūs... Algirdai, Gediminai... ir Vytautai! Klausykite...“ Na, taip. Kymantaitė bombardavo vyrų giminę garsiais Brazausko, Vagnoriaus bei Landsbergio vardais. Turbūt saikdino Lietuvą mylėti. O kad daugiskaita – tai teksto autoriaus, žemaičio Juozo Pociaus išmonė – žemaitiškai daugiaprasmė.

Plojimams netylant, aktorius kaimo berno drabužiais apskraidino kelis ratus vežimaityje iškilniai sėdinčią Kymantaitę – lyg Kleopatrą, – viena ranka gardelių įsitvėrusią, kita mojančią publikai balto šilko nosinaite.

Palaukusi, kol ji atsibučiavo su Juozu Pocium ir kitais sveikintojais, paklausiau: „Ponia Kymantaite, ar jaudinotės, laukdama savo eilės tarp kulisų?“ – „Vaikeli, aš kiekvienąkart taip jaudinuos, kad man širdis šoka lauk. Žiūrėk!“ – pagriebusi mano plaštaką, prispaudė ją sau prie krūtinės. Iš tikrųjų, širdis pliekė stipriai ir tankiai, lyg kulkosvaidis. Tasai pulsas buvo ne pasimetusio žmogaus, o labai galingas, pakaktų tokio ne vienai krūtinei.

Plaks toji didelė, stipri širdis dar gerą dešimtmetį.

*

...Akademijoje pavasario egzaminai. Bufete sutikusi pianistą Jurgį Bialobžeskį, atlėkusį kavos puodelio, teiraujuosi, ką beveikia jo garsioji uošvė Kymantaitė. Sako, ir namie be nuotykių ji neapsieinanti. Vilkėdama naktinius marškinius, išsineša į kiemą sudedamąją lovelę ir gulinėja saulės atokaitoje, ką nors skaitydama, arba vaikštinėja basa po sodą, garsiai pati sau deklamuodama. Kaimynų vaikigaliai kartais ją paerzina, iš už tvoros apmėtydami smulkiais akmenukais. Kymantaitė tuomet ropščiasi prie verandos lango, beldžia ir prašo namiškių vaikus nuvaryti, nes jie, matai, obuolius nudaužysią. Jurgis uošvę Kazę ramina – kokie obuoliai, juk dar tik pavasaris... Bet Kymantaitė nepasiduoda: „Nekalbėk niekų, dabar viskas anksčiau!“

DŽIAZO NEGROJĘ GIGANTAI

ALFREDAS KUKAITIS

Radijo laidų vedėjas Willis Conoveris prie mikrofono. „Voice of America“ nuotrauka, publikuojama pagal CC licenciją

Louisas Armstrongas, Duke'as Ellingtonas, Charlie'is Parkeris, Milesas Davisas... Šių džiazo genijų vardus žino net ir žanrui abejingieji ar priešiškai nusiteikusieji. Jie buvo svarbiausių džiazo stilių flagmanai, simboliai, kiekvieno kurių įdirbis ženkliai paveikė minėtosios muzikos raidą. Tačiau ligšiolinę žanro istoriją rašė ne vien muzikų talentas, kūrybinė galia. Būta nemažai iškilių asmenybių, nesugrojusių nė vienos natos, bet būtent dėl jų nuoseklios veiklos, pastangų džiazas įsivirtino ir sėkmingai gyvuoja iki šiol. Tai džiazo misionieriai – prodiuseriai, impresarijai, festivalių organizatoriai, kritikai, radijo laidų vedėjai, įrašų leidybos firmų savininkai. Kiekvienas jų vertas ne tik paminėjimo, bet ir trumpos pagrindinių veiklos gairių apžvalgos.

Tai buvo ūmus, subjektyvus žmogus, tačiau jo nuomonę aukštai vertino ne vien džiazmenai. Jo dėka garsenybėmis tapo Bobas Dylanas, Bruce'as Springsteenas, Aretha Franklin ir kt. XX a. ketvirtajame dešimtmetyje būtent jo pažiūros ir veikla suteikė galingą postūmį svingo stiliui įsitvirtinti bei dominuoti. Jis pastebėjo ir nuosekliai globojo Billie Holiday, Benny'į Goodmaną, Countą Basie'į, Benny'į Carterį, Teddy'į Willsoną bei daugelį kitų svingo eros korifėjų.

Kalbu apie **Johną Hammondą** (1910–1987) – vieną iškiliausių asmenybių džiazo istorijoje. Prodiuserį, impresarijų, publicistą, radijo laidų vedėją. Jis gimė Niujorke, itin pasiturinčioje šeimoje. Įgijo solidų išsilavinimą, tačiau nuo pat ankstyvos jaunystės akademinė aplinka Johnui buvo svetima – vaikinas žavėjosi Harlemo kultūra.

1932-aisiais, jau būdamas pripažintu radijo laidų vedėju bei koncertų organizatoriumi, Johnas įtikino bendrovės „Columbia" vadovybę išleisti pirmąją Fletcherio Hendersono plokštelę. Tai jo pastangos lėmė, kad susibūrė Benny'io Goodmano orkestras, kuriam aranžuotes kurti sutiko F. Hendersonas. Prasidėjo svingo era. 1934–1941 m. J. Hammondas daug nuveikė rašydamas džiazo temomis prestižiniam žurnalui „DownBeat", britų leidiniams „Melody Maker" ir „The Gramophone". 1938–1939 m. garsiojoje „Carnegie Hall" rengė pirmuosius džiazo istorijoje koncertų ciklus „From Spiritual to Swing".

Apibendrindamas savo veiklą Johnas teigė: „Muzikos industrijoje mano pagrindinis tikslas buvo ištaisyti skriaudas, kurias patyrė džiazas bei tamsiaodžiai amerikiečiai." Tam pasiekti vienas žymiausių džiazo misionierių skyrė ne tik visą savo energiją, bet ir lėšas...

Normano Granzo (1918–2002) veikla džiazui buvo ne mažiau svarbi, tačiau komerciniai sugebėjimai jam padėjo dar ir gerokai praturtėti. Normanas gimė Los Andžele, džiazu susidomėjo studijuodamas universitete. 1942-aisiais tapęs biržos makleriu Beverli Hilse pradėjo organizuoti sekmadieninius *jam sessions*, kuriuose noriai dalyvaudavo jo bičiuliai – Lesteris Youngas ir Natas „King" Cole'as.

1946-aisiais Los Andželo filharmonijos salėje surengė pirmąjį koncertą „Jazz At The Philharmonic", tapusį keliolika metų trukusio reikšmingo reiškinio pradžia. Iki tol džiazas skambėdavo tik klubuose, baruose, šokių salėse. N. Granzo dėka džiazą įsileido ir akademinei muzikai skirtos erdvės.

Šiuose *jam sessions* artimuose koncertuose visuomet dalyvaudavo skirtingų džiazo stilių žvaigždės: Louisas Armstrongas, Dizzy'is Gillespie'is, Roy'us Eldridge'as, Artas Tatumas, Charlie'is Parkeris, Oscaras Petersonas ir kt. Beje, pastarąjį kanadietį atrado ir išgarsino būtent Normanas. Platų pripažinimą jis pelnė ir būdamas legendinės vokalistės Ellos Fitzgerald prodiuseriu bei vadybininku.

1946-aisiais N. Granzas įkūrė savo pirmąją plokštelių leidybos firmą „Clef Records", po septynerių metų dar vieną – „Norgran Records", o 1956-aisiais veiklą pradėjo garsioji „Verve Records". 1960 m. amerikietis apsigyveno Šveicarijoje, pradėjo kolekcionuoti tapybos šedevrus, tapo gausiausios pasaulyje Pablo Picasso paveikslų kolekcijos savininku. 1973-aisiais pagerbdamas savo garsųjį bičiulį įkūrė jo vardu pavadintą leidybinę firmą „Pablo Records", gyvavusią 15 metų.

1954-aisiais klestinčios tabako gaminių bendrovės savininkui Livingstonui Lorillardui kilo mintis finansuoti džiazo festivalį Niuporte, kuriame kasmet praleisdavo kelis vasaros mėnesius. Užduotį jį suorganizuoti turtuolis patikėjo jaunam džiazo entuziastui **George'ui Weinui** (1925–2021). Dvi dienas trukusiame koncertų maratone dalyvavo 65 žymiausios džiazo žvaigždės. Taip gimė „Newport Jazz" – vienas svarbiausių pasaulyje šio žanro festivalių. „Newport Jazz" tapo etalonu, atskaitos tašku daugybei kitų tokio pobūdžio fiestų. Nekyla abejonių, kad po penkiolikos metų G. Weino įdirbiu bei patirtimi pasinaudojo net ir Vudstoko festivalio rengėjai.

George'as vienas pirmųjų pradėjo aktyviai telkti rėmėjus: „American Express", „Mellon Bank", „Playboy", JVC. Iki tol kiekviena vasara džiazo atlikėjams būdavo štilio metas, bet nuo pirmojo „Newport Jazz" jiems prasidėjo karštas darbymetis. Tiesa, 1971-aisiais kilus vandališkoms riaušėms, vietos valdžia renginį uždraudė. Kitąmet G. Weinas perkėlė festivalį į Niujorką ir jame džiazo šventes organizavo daugiau nei 30 metų. Aštuntajame dešimtmetyje jis pradėjo rengti mišrios stilistikos festivalį Naujajame Orleane, kuriame kasmet dalyvaudavo daugiau nei 300 tūkst. žiūrovų. 2003-aisiais išleistoje autobiografijoje impresarijus rašė: „Didžiuojuosi šiuo festivaliu..."

1974 m. Nicoje G. Weinas inauguravo „La Grande Parade du Jazz", Niujorke įsteigė seminarus rengiančią, stipendijas skiriančią organizaciją „Jazz Repertory Company", kurį laiką vadovavo savajai „Festival Productions". Jo dėka Europos, Azijos ir Afrikos šalyse įvyko 200 Duke'o Ellingtono orkestro koncertų.

Išties titaniška George'o Weino veikla suteikė galingą postūmį reiškiniui, kurio rezultatai – neįtikėtini. Nūnai kiekvieną vasarą vien Europoje vyksta daugiau nei 300 džiazo festivalių. Jais mėgaujasi maždaug pusė milijono žiūrovų. Visame pasaulyje kasmet surengiama per 2000 tokių festivalių, jų auditoriją sudaro apie 10 milijonų džiazo mėgėjų...

Turbūt bemaž kiekvienas džiazui neabejingas žmogus pritars, jog „Blue Note Records" tebėra viena svarbiausių šios muzikos įrašų leidybos firmų, tačiau tik nedaugelis prisimins, kad ją įkūrė ir daugiau nei tris dešimtmečius didžiausion sėkmėn vedė vokietis emigrantas **Alfredas Lionas** (1908–1987).

Viskas prasidėjo 1925-aisiais Berlyne. Šešiolikmetis pastebėjo afišą, skelbiančią apie Samo Woodingo orkestro koncertą. Tą vakarą jaunuolis dar nežinojo, kokios muzikos klausėsi, tačiau liko sujaudintas iki širdies gelmių. 1930-aisiais, būdamas eksporto ir importo agentu, pradėjo lankytis JAV, iš kur kiekvieną kartą parsiveždavo 200–300 džiazo plokštelių. Kai Vokietijoje įsisiautėjo naciai, A. Lionas emigravo į džiazo tėvynę.

1939 m. Alfredas kartu su vaikystės draugu Franciu Wolfu įsteigė „Blue Note", kuri nuo pat pradžių pirmenybę teikė anuomet naujiems, progresyviems sunkiojo bopo, soulo džiazo stiliams. Bičiuliams pavyko suburti kūrybingų bendraminčių komandą – garso režisierius Rudy'is Van Gelderis formavo savitą „Blue Note" skambesį, dizaineris Reidas Milesas rūpinosi originalia plokštelių vokų grafika.

Lionas su Wolfu darbuodavosi ištisas paras, nenurimdavo net ir savaitgaliais. Kiekvieną vakarą lankydavosi klubuose, bendraudavo su atlikėjais, dairydavosi dar nepripažintų talentų. „Blue Note" išleido Jimmy'io Smitho, Horace'o Silverio, Cliffordo Browno, Kenny'io Burrello ir daugelio kitų debiutinius albumus. Dalyvauti įrašų sesijose Alfredas dažnai kviesdavo jaunus, anuomet menkai žinomus muzikus – Milesą Davisą, Thadą Jonesą, Sonny'į Rollinsą. Būtent minėtoje įrašų studijoje susibūrė legendinė grupė „Jazz Messengers".

Gana greitai daugeliu požiūrių išsiskiriančią firmą pastebėjo ir pripažinimą pelnę džiazo meistrai – Fatsas Navarro'as, Artas Blakey'is, Budas Powellas, Thelonious Monkas. Lionas bei Wolfas nuoširdžiai rūpinosi muzikais, siekė jiems sukurti idealias sąlygas, tad pelnė šių pasitikėjimą ir ištikimybę. Štai pianistas Horace'as Silveris su „Blue Note" bendradarbiavo bemaž tris dešimtmečius...

Vis dėlto 1966-aisiais kompanija „Liberty Records" pareiškė norinti įsigyti ir valdyti „Blue Note". Sutarties sąlygos buvo itin palankios, patrauklios, tad Alfredas priėmė pasiūlymą. Kitais metais dėl sunkios ligos jis pasitraukė iš firmos. Nuo tada „Blue Note" patyrė pakilimų ir nuosmukių, tačiau gyvuoja iki šiol.

Pasaulyje populiarindamas džiazą itin daug nuveikė ir „Voice of America Music USA" radijo laidų vedėjas **Willis Conoveris** (1920–1996), kurio auditoriją sudarė maždaug 100 milijonų klausytojų iš 80-ies pasaulio šalių. Ir Lietuvoje daugelis vyresnės kartos žmonių prisimena jo sodrų, malonaus tembro balsą, raiškią tarseną, informatyvius komentarus, retus džiazo įrašus.

Dirbti Merilando radijo stotyje W. Conoveris ėmė būdamas penkiolikos, džiazu susidomėjo kiek vėliau – Antrojo pasaulinio karo metais. 1954-ųjų gruodžio 31 d. pradėta transliuoti „Voice of America Music USA". Nuo tada daugelį dešimtmečių Willio vesta džiazo valanda visuomet išsiskirdavo objektyvumu, demokratiškumu.

Jis niekada neakcentuodavo savo pažiūrų, skonio, jo laidose darniai derėjo skirtingų džiazo epochų, stilių muzika. Radijuje W. Conoveris disponavo 40 tūkst. plokštelių fonoteka, jo asmeninę kolekciją sudarė dar 10 tūkstančių. Svarbus minėtųjų laidų akcentas – pokalbiai su džiazo įžymybėmis. Willis buvo vienas iš nedaugelio amerikiečių, jau anuomet gyvai besidomėjusių Europos džiazu. 1959-aisiais jis lankėsi senajame kontinente, iš arti susipažino su vietos džiazmenais.

2000 m. vasario 4 d. dideliu greičiu važiavęs automobilis partrenkė **Joachimą-Ernstą Berendtą** (1920–2000). Po kelių valandų jis mirė. Tai buvo įtakingiausias, produktyviausias džiazo kritikas, rašytojas, žurnalistas. Jo knyga „Das Jazzbuch" išversta į 18 pasaulio kalbų, o leidinio tiražas siekia 1,5 milijono.

Vaikystėje vienuolikmetis Joachimas pats sukonstravo radijo imtuvą, per kurį 1936-aisiais išgirdo olandų radijo stoties transliuojamus Benny'io Carterio įrašus. Patirtas įspūdis buvo toks stiprus, kad karo metais džiazo plokštelių vaikinas klausėsi net tarnaudamas Rytų fronte.

1945-aisiais Berendtas Baden Badene įsteigė radijo stotį „Südwestfunk", kurioje džiazo redakcijai vadovavo iki 1987 metų. Be jau minėtos „Das Jazzbuch", pelniusios „džiazo biblijos" titulą, Joachimas parašė dar 33 knygas, iš kurių 27 – apie džiazą. Daugelį metų žymusis kritikas bendradarbiavo su visais svarbiausiais muzikos leidiniais, inicijavo Europos džiazo leidybą. Paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį jis skyrė indų filosofijos bei religijos studijoms...

Šioje džiazo pasionarijų plejadoje **Manfredas Eicheris** (gim. 1943 m.) – vienintelis tebegyvenantis gigantas. Dabar jam jau 79-eri. 1969 m. Manfredas Miunchene įkūrė visais požiūriais unikalią leidybinę firmą ECM (*Edition of Contemporary Music*). Nuo tada ji ir M. Eicheris tapo nedalomu vieniu.

ECM išskirtinė jau vien tuo, kad joje įrašinėjantys muzikai tampa tarsi savotiškos bendruomenės nariais. Tad daugelis šiuolaikinio džiazo įžymybių (Janas Garbarekas, Keithas Jarrettas ir kt.) daugiau nei 50 metų ištikimai bendradarbiauja su šia leidybos įmone. Kažkada žurnalas „Jazz Review" rašė: „Eicherio apgaulingai paprasta estetika yra be galo harmoninga. Jis įrašinėja jam patinkančius muzikantus, leidžia jiems pasitikėti savais instinktais ir atlieka režisieriaus vaidmenį."

ECM produkcijai būdinga ramybė, amžinybės dvelksmas, iš tylos išnyrantis akvarelinis garsynas; pasaulyje iki šiol dažnai vartojamas terminas „*i-si-em-inis* garsas". Tai atsispindi ir albumų viršelių dizaine. Čia niekada nebūna atlikėjų portretų, dominuoja nespalvotos nuotraukos, kuriose dažniausiai įamžinti statiški gamtos vaizdai (vanduo, horizontas, augmenija ir t. t.), o neretai atsisakoma net jų, lieka tik paprastu šriftu rašytas tekstas vienspalviame fone.

Nuo 1984-ųjų leidyklos repertuarą papildo ir paįvairina šiuolaikinei akademinei muzikai skirta „ECM New Series". Viso M. Eicheris prodiusavo daugiau nei tūkstantį albumų. 2012 m. Miuncheno meno muziejuje „Haus der Kunst" atidaryta ECM leidyklai skirta ekspozicija.

Tai vos kelios asmenybės, be kurių neįmanoma įsivaizduoti dabartinio džiazo. Tokių misionierių būta ir tebėra gerokai daugiau. Taip pat ir Lietuvoje. Liudas Šaltenis, Zigmas Vileikis, Antanas Gustys, Jonas Jučas, Vytautas Grubliauskas-Kongas, Judita Bartoševičienė, Jūratė Kučinskaitė... Džiazo sklaidai mūsų šalyje kiekvieno šių žmonių indėlis itin reikšmingas, tad jie verti atskiros publikacijos.

MADA KAIP PROTESTO ĮRANKIS: MAIŠTINGOSIOS VIVIENNE'OS WESTWOOD PALIKIMAS

JUSTINA SEMČENKAITĖ

Vivienne'os Westwood parduotuvė Los Andželo Melrouzo aveniu. Jiroe (Matios Rengelio / *Unsplash*) nuotrauka. Publikuojama pagal CC licenciją

PROTESTAI, MAIŠTAS IR MADA

XXI a. pradžia – tai laikotarpis, išsiskiriantis tokiu protestų skaičiumi, kokio pasaulis nematė nuo aštuntojo XX a. dešimtmečio. Pasitelkus skaitmeninę sklaidą, miniai suburti užtenka mažiau nei valandos, o politinės intervencijos gali pasireikšti ne tik spaudos pranešimų, bet ir efektyvių vaizdo įrašų, memų ar greitų *pačiulbėjimų* „Twitteryje" forma[1]. Tokie pasauliniu mastu nuskambėję judėjimai kaip *#MeToo* ar *Black Lives Matter*, rodos, eskalavo daug metų ignoruotas bėdas, socialinius pūlinius, plėsdami visuomenės suvokimą ir savotiškai bandydami perrašyti istoriją. Tarkime, Bristolyje, Anglijoje, daugiau nei 100 metų stovėjusį filantropui, bet taip pat ir vergų prekiautojui Edwardui Colstonui skirtą paminklą protestuotojai nuvertė nuo postamento ir įmetė į upę, o jo vieton pastatė *Black Lives Matter* aktyvistę Jenę Reid vaizduojančią skulptūrą. Šis įvykis sukėlė didelių atgarsių, paskatindamas gyventojus iš naujo persvarstyti savo šalies istoriją. Po teisybei, viskas padaryta be oficialaus leidimo, tad miesto valdžia naująjį kūrinį nukėlė tepraėjus 25 valandoms, tačiau pažadėjo saugoti, kol patys piliečiai nuspręs, kokį istorinį monumentą norėtų turėti savo mieste.

Minėtasis pavyzdys rodo vieną svarbiausių aktyvizmo kaip socialinio pokyčio siekio pasitelkiant protestą aspektų – meno kaip protesto išraiškos įsikišimą. Meno aktyvizmas, prasidėjęs XX a. septintajame dešimtmetyje, laikui bėgant keitėsi, įgaudamas vis naujų pavidalų, tačiau savo aktualumo neprarado iki šių dienų. Jis apima ne tik individualius ar kolektyvinius sprendimus, bet ir skirtingas ekspresijos formas, iš kurių bene mažiausiai ištyrinėta yra mada.

1 Sholette, Greogory. *The Art of Activism and the Activism of Art*. Lund Humphies, 2022.

Ne paslaptis, kad mada – tai meno ir dizaino hibridas, išaugęs iš kultūrinio reiškinio dar prieš Versalio atsiradimą ir paremtas priešingybėmis. Joje susitinka įtraukimas ir atskirtis, laisvė ir mėgdžiojimas, natūraliai susiformavę ir dirbtinai sukurti dalykai, ir visa tai diktuoja ne kas kitas, o iš anksto numatytos mados tendencijos. Minėtoji opozicija sudaro jos kaip socialinės patirties pagrindą, kuomet įspraudžiant į tam tikrus rėmus formuojamas mados vartotojo vaidmuo visuomenėje. Pastaruosius 50 metų, nuo „Chanel" mados namų įsitvirtinimo iki šių dienų „Balenciagos" prekių ženklo kūrybinės linijos, mada atspindėjo hierarchinį susiskaidymą, tačiau šiandien, pasitelkiant ją kaip žaidimą, kuriamos naujos (skirtingai, nei daug kas būtų linkę galvoti) reikšmės. Mada tampa eksperimentu ne tik su savo kūnu, bet ir su savąja tapatybe, o kai tokie eksperimentai peržengia vieno individo raiškos ribas, gali gimti socialinis judėjimas. Nors pažymėtina, kad tai dažniausiai įvyksta spontaniškai, veikiant intuityviai, tačiau sykiu – kolektyviai. Kaip vieną iš garsiausių tokių judėjimų pavyzdžių galima pateikti pankų subkultūrą; nors ji aktyviai gyvavo vos kelerius metus, įlgam įsirašė į istoriją kaip pasipriešinimas, kurio pagrindiniai įrankiai buvo mada ir muzika.

Na, o pokalbius, diskusijas bei straipsnius apie madą ir pankų subkultūrą sunku įsivaizduoti be pankų motina vadinamos dizainerės Vivienne'os Westwood, kuri 2022 m. gruodžio 29 d., sulaukusi 81-erių, iškeliavo *pankauti* amžinybėn. Apskritai, pastaraisiais metais mados pasaulis neteko daugybės legendų, nuo japonų mados korifėjaus Issey'aus Miyake'ės iki įžymiojo jaunojo dizainerio Virgilo Abloh, kurių dėka šiandien industrija atrodo būtent taip. Vieni atrado naujus siluetus, kiti – spalvų derinius bei inovatyvius kūrybos metodus, tačiau bandant apibūdinti V. Westwood vienos detalės neužtenka. Kaipgi gyveno, mąstė ir veikė kūrėja, neturėjusi dizainerės išsilavinimo ar finansinio užnugario, tačiau suformavusi vieną įspūdingiausių mados judėjimų ir įkvėpusi šimtus, jei ne tūkstančius savo gerbėjų bei kolegų?

ASMENYBĖ, KURIOJE TILPO TIEK DAUG

Per 81-erius savo gyvenimo metus V. Westwood 3 kartus ištekėjo, Jungtinėje Karalystėje atidarė 5 parduotuves, 2 kartus gavo Britų Metų dizainerės apdovanojimą, karalienės Elžbietos buvo tituluota dama, steigė aktyvistines iniciatyvas ir amžiams pakeitė tai, kaip suvokiame britišką madą.

Pasak pirmosios jos biografijos autorės žurnalistės Jane'ės Mulvagh, kalbinusios kūrėjos kolegas bei artimuosius, Vivienne'a negarsėjo kaip lengvo charakterio asmenybė. Dirbant drauge, dizainerė galėjo būti grubi ir savanaudiška, kartu reikalaudama absoliutaus lojalumo. Net parduotuvėje, klientams renkantis, ką nusipirkti iš jos kūrybos, kartais prikibdavo ir neatlyždavo tol, kol šie nepaaiškindavo savo motyvų, kodėl nori įsigyti vieną ar kitą daiktą. André Leonas Talley'is, žurnalo „Vanity Fair" mados redaktorius, yra išdavęs, kad „dauguma redaktorių taip jos bijojo, jog pasirinkdavo geriau tiesiog su ja nebendrauti"[2]. O kur dar biografai, žurnalistai ir filmų kūrėjai, kurie, pateikę galutinį produktą, su V. Westwood galiausiai susipykdavo, nes ši jausdavosi neteisingai suprasta žiniasklaidos. Nepaisant to, dauguma džiaugėsi turėję progą iš arti pamatyti, kaip dirba ir gyvena legenda – ji rodė kelią, o kiti sekė iš paskos.

2 Mulvagh, Jane. *Vivienne Westwood: A Unfashionable Life*. Harper Collins publishers, 2006.

Vivienne'a Westwood, 2008. Mattios Baldellio Passerio nuotrauka, publikuojama pagal CC licenciją

Gimusi Antrojo pasaulinio karo laikotarpiu, Vivienne'a buvo auginama kaip bet kuri kita tuo metu Anglijos provincijoje gyvenusi mergaitė – vyriausia iš vaikų, ji rūpinosi jaunėliais, padėdavo buityje, sekmadieniais lankydavo bažnyčią. Neatitikdama to meto grožio standartų, Vivienne'a nesijautė blogai, atvirkščiai – visuomet sakydavo, jog vieną dieną taps tikra gražuole, o lig tol dėmesį bandydavo patraukti drabužių deriniais. Dėl finansinių sunkumų anksti įskiepytas įprotis daiktus persiūti, taisyti bei saugoti taip ir liko jos kūrybos pagrindas, net po daugelio metų pasiekus finansinį stabilumą.

Remdamasi įvairiomis gyvenimo patirtimis, nuo to, kaip buvo auklėta, iki to, kaip pati ugdė kitus dirbdama mokytoja, ilgainiui kūrėja įprato į kiekvieną savo sumanytą drabužį ar objektą *įsiūti* prasmingą žinutę, skirtą tiems, kurie norėjo atsiskleisti, arba tiems, kas turėjo įsižeisti. Viena didžiausių Vivienne'os stiprybių buvo ta, kad kaupdama technines žinias bei dizaino patirtį ji niekada neprarado gebėjimo žvelgti į pasaulį vaiko

akimis. Dizainerę įkvėpdavo skirtingų kultūrų vizualai, istoriniai kontekstai, šiuolaikiniai simboliai, visa, kas supo jos kasdienybę ir ką ji norėjo provokuoti. Tarp V. Westwood inspiracijų galima aptikti Davido Bowie'io narcisizmą, Trečiojo Reicho simbolikos, Oliverio Tvisto įvaizdį ar net Karlo Marxo aforizmų, menininkę domino ir ispanų anarchistai bei Europos dadaistai. Visa tai, vienaip ar kitaip, nuguldavo jos drabužių dizainuose.

Vivienne'os kūrybinio gyvenimo aprašyme apstu viena už kitą įdomesnių kolekcijų, išsiskiriančių kompleksišku kontekstu, meistriška technika ir, žinoma, tradiciškai beveik akivaizdžiai paslėpta žinute. Beje, būtų sunku išskirti vieną ar kelias jos kolekcijas, nes, nors visos buvo skirtingos, bet vienodai sėkmingos.

Pavyzdžiui, 1981 m. pirmojoje savo viešai parodytoje kolekcijoje „Pirate" („Piratai"), įgyvendintoje siekiant atsiskirti nuo pankų judėjimo, V. Westwood tuometinį mados pasaulį nuspalvino atkurdama XVII–XVIII a. konstrukcinius sprendimus, o rūbus papuošdama afrikietiškais raštais. 1993-aisiais pasirodžiusi „Anglomania" („Anglomanija") tęsė anglosaksų amatininkystės temą, tyrinėjant tradicines mezgimo technikas bei paveldo audinius, visa tai papildant istoriniais korsetais ir batais su 20 cm platformomis, beje, ant podiumo iš kojų išvertusiais net pačią Naomi Campbell. Na, o 1997-aisiais gimusi „Vive La Bagatelle" („Tegyvuoja lengvabūdiškumas") nustebino žiūrovus provokuojančiais stilistiniais elementais – čia Vivienne'a naudojo smėlio laikrodžio siluetą ir seksualizuotą prancūzų tarnaitės personažą[3].

Mados pasaulyje mėgiama pabrėžti kontrastą tarp vyrų ir moterų dizainerių, kuriančių išskirtinai moterims: neva pirmieji prioritetą teikia vizualiniam įspūdžiui, nepaisant to, kaip patogiai jaučiasi rūbus dėvinčioji, o antrosios, atvirkščiai – siekia patogumo ir judėjimo laisvės, nes dažnai pirmasis primatavimas įvyksta ant jų pačių kūno. Deja, deja... Aštuntajame XX a. dešimtmetyje, V. Westwood kūrybos aušroje, feministinio judėjimo atstovės rinkosi belytį įvaizdį, taip protestuodamos prieš seksistinį moters vaizdavimą. Vivienne'a, anuomet savęs joms nepriskyrusi, feminisčių apkaltinta savo kūryba žeminanti moteris, turėjo aiškų atkirtį – ji teigė, jog tikslas buvo ne ką nors pažeminti, o parodyti, kad moteris gali kontroliuoti savo seksualumą, nesvarbu, kaip yra apsirengusi. Laikui bėgant ankstesnysis feministinis požiūris pasikeitė ir išlaisvėjo, o V. Westwood liko vienu iš seksualumo laisvės simbolių.

PAŽINTIS, PAKEITUSI ISTORIJĄ

Saulėtą 1962 m. liepos 21-osios dieną Vivienne'a ir Derekas Westwoodai tapo vyru ir žmona. Nuotaka vilkėjo savo pačios siūtą suknelę, kas buvo gana neįprasta tam laikotarpiui, tačiau dar neįprasčiau buvo tai, kad nepraėjus nė trejiems metams santuoka iširo, o minėtoji jaunamartė, išsiskutusi galvos šonus, suknelę pakeitė neoniniais drabužiais, persiūtais iš dėvėtų rūbų parduotuvėse rastų medžiagų.

Dirbdama mokytoja, augindama sūnų ir nuobodžiaudama santuokiniame gyvenime, Vivienne'a netikėtai sutiko vaikiną, vardu Malcolmas McLarenas. Labai netikėtai duetas savo kūrybinę energiją nukreipė į madą, leidusią parodyti Malcolmo politines pažiūras ir Vivienne'os meistriškumą. Tai, kas šiais laikais galėtų būti pavadinta mažų mažiausiai toksiškais santykiais, pakeitė ne tik šių dviejų žmonių gyvenimus, bet ir mados istoriją.

M. McLarenas buvo prestižinės Šv. Martyno meno ir dizaino mokyklos absolventas, kuriam prognozuota sėkminga ateitis išsipildė su kaupu – jo darbai pramogų industrijoje reikšmingai prisidėjo prie Britanijos kultūrinio ir ekonominio paveldo, o štai V. Westwood, naginga namų šeimininkė be aukštojo išsilavinimo, pasižymėjo nepasitikėjimu savimi. Dizainerė yra sakiusi, jog visuomet manė, kad jo idėjos daug geresnės už jos, ir tai žinodamas Malcolmas neleido Vivienne'ai šito pamiršti, jos įgūdžius naudodamas kaip įrankius savo užmojams įgyvendinti. „Bet kai ji jau įsimyli, tai įsimyli", – apie kūrėjų santykį atsiliepdavo draugai.

Jiems pradėjus bendrauti, pirmieji pokyčiai išryškėjo Vivienne'os aprangoje. Tarsi norėdama pritapti, ji ėmė dėvėti ryškių spalvų rūbų derinius, pavyzdžiui, rožinės ir oranžinės, tuo metu madingus trapecijos formos klostuotus pačios siūtus *Teddy Girl* stiliaus sijonus, prideriintus prie aptemptų palaidinių, spalvotų kojinių bei smailianosių *stiletto* aukštakulnių. Kai Didžiosios Britanijos ekonominį klestėjimą temdė darbininkų streikai, pora gyveno idealistiniame pasaulyje, kuriame idėjos buvo absoliutus viskas, o rytojus, velniop, galėjo ir neišaušti. Puikus to pavyzdys – etiketės, įsiūtos jų sukurtuose drabužiuose, kur tarp citatų, pašiepiančių Britanijos politiką, galėjai rasti tokių perliukų kaip „The dirty stripper who left her undies on the railing to go hitchhiking" („Nešvanki striptizo šokėja, kuri paliko apatinius ant turėklų, kad galėtų keliauti autostopu").

Dar savo kūrybinio kelio pradžioje iš bičiulio sužinojęs apie tarptautinį situacionistų judėjimą, tuo metu evoliucionavusį Prancūzijoje, McLarenas, šiam prijausdamas ir norėdamas išreikšti solidarumą, bandė mėgdžioti prancūzišką protestų tradiciją savo šalyje. Minėtasis judėjimas deklaravo, kad menininkai turėtų naikinti barjerus tarp gyvenimo ir meno, provokuodami bei kurdami absurdiškas situacijas miesto aplinkoje. Beje, turėdamas ribotą supratimą, nes neskaitė prancūziškai, Malcolmas įkvėpimo ieškodavo ten, kur kalbos nereikėjo – vizualuose, ir tai geriausiai matėsi jo valdytose parduotuvėse.

Kartu pora atidarė iš viso 4 parduotuves ikoniškose patalpose adresu Karaliaus kelias (*King's Road*) 430, kuriose atsispindėjo to meto pogrindžio jaunimo interesai. Pirmoji, „Let It Rock", duris atvėrė 1971-aisiais (tais pačiais metais, kai Vivienne'a ir Malcolmas susituokė), vėliau ji buvo pervadinta į „Too Fast To Live, Too Young To Die" („Per greiti gyventi, per jauni mirti"). Čia galėjai rasti XX a. šeštojo dešimtmečio rokenrolo įkvėptų drabužių, kuriuos kopijuodama siuvo Vivienne'a. Rūbai buvo skirti paaugliams, maištaujantiems prieš esamą sistemą, tačiau dar ieškantiems savo tikrojo balso. Po kelių metų, pakeitus prekės ženklo įvaizdį, Londoną šokiravo milžiniškų rožinių raidžių iškaba „SEX" su vitrinoje išdėliotais begalviais manekenais, aprengtais lateksiniais rūbais. Tai sudomino nebe tik jaunimą, bet ir kiekvieną praeinantį, veikė tarsi spyris tuometinei konservatyviai Britanijos visuomenei. Galiausiai, 1976-aisiais, parduotuvė pakeitė pavadinimą į „Seditionaries" („Maištininkai") ir skatino maištauti neapribojant savęs konkrečiu įvaizdžiu.

3 Fogg, Marie. *The Fashion Design Directory.* Thames & Hudson, 2020.

Viktoro Forgacso (*Unsplash*) nuotrauka, publikuojama pagal CC licenciją

V. Westwood kurti, kopijuoti, personalizuoti drabužiai tapo kasdiene apranga, kurią sutikti galėjai dažnoje parduotuvėje ar skalbykloje, tačiau, pasak Malcolmo, jos vieta tebebuvo už prekystalio. Vivienne'a nesijautė esanti visavertė dizainerė – labiau amatą išmananti ir stropiai besimokanti partnerio asistentė...

PANKAI

Dabar, žiūrint retrospektyviai, nesunku suprasi, kaip radosi pankų subkultūra ir kodėl V. Westwood vadinama jos motina. Tokie judėjimai įtraukia tiek sąmoningai veikiančius kūrėjus, tiek prijaučiančius dalyvius, pirštu badydami į socialines problemas. Nuo 1960-ųjų pradėjęs formuotis trumpalaikių protestų srautas skatino nuolat reflektuoti politiniais klausimais, kol galiausiai aštuntajame dešimtmetyje padovanojo pasauliui trumpą, vos kelerius metus viešpatavusį kultūrinį fenomeną, kuris prasidėjo Britanijoje (o vėliau rado vietą beveik kiekvienoje šalyje, perimdamas tai aplinkai būdingas formas).

Pankų stilius sąmoningai siekė šokiruoti, abiejų lyčių spintas vienodai užpildydamas juodomis aptemptomis kelnėmis, per dideliais moherio megztiniais, individualizuotomis odinėmis striukėmis bei savadarbiais marškinėliais, margintais agresyviais anarchistiniais šūkiais[4].

Būti panku – tai ne vien apranga, stulbinant aplinkinius skambiomis frazėmis. *Pankavimas* buvo suvokiamas kaip būsena, kuomet noras maištauti reiškiasi visur – drabužiuose, laikysenoje, kalbėsenoje, veiksmuose ir net politinėse pažiūrose. „Pankai mėgsta būti nekenčiami", – kartodavo tiek save vadinę pankais, tiek jų nekentusieji.

Vivienne'ai ir Malcolmui pankų stilius buvo jų kūrybinio kelio tąsa, poros mėgstamų pokario subkultūrų (*rocker, Teddy Boy, mod, Rastafarian*) suliejimas į vieną, taip sukuriant savo kultą.

DIZAINO ĮRANKIAI IR BŪDAS IŠREIKŠTI SAVE

Sumaniusi ir dekonstravusi šimtus drabužių, kuriuos dėvėjo daugybė žmonių, Vivienne'a, dirbdama M. McLareno pašonėje, vis dar nelaikė savęs kūrybinga, nesijautė esanti rūbų dizainerė. Tai pasikeitė tik

4 Laver, James. *Costume & Fashion: A Concise History.* Thames & Hudson, 2012.

Vivienne'os Westwood ir Malcolmo McLareno dueto sukurta suknelė iš kolekcijos „Piratai", 1981. Rod Ailando dizaino mokyklos meno muziejaus nuotrauka. Publikuojama pagal CC licenciją

Vivienne'os Westwood kūrinių instaliacija parodoje „Mada, menas" (2011) „Escher in Het Paleis" muziejuje Hagoje, Nyderlanduose; fone matomas olandų skulptoriaus Hanso van Bentemo šviestuvas „Kaukolė". Marco Raaphorsto (*Flickr*) nuotrauka. Publikuojama pagal CC By 2.0 licenciją

„World's End" – Vivienne'os Westwood butikas, Karaliaus kelias 430, Londonas. *Kwh1050* nuotrauka, publikuojama pagal CC licenciją

atsiskyrus nuo ekstravagantiškojo partnerio bei pankų judėjimo. Ji buvo puiki tyrinėtoja ir itin įgudusi siuvėja, užčiuopdavusi gyvenimo pulsą ir kūrybinių atsakymų ieškojusi savo aplinkoje. Likusi viena, moteris valandų valandas praleisdavo taisydama ir keisdama įvairioms subkultūroms būdingus drabužius, bandydama užčiuopti jų esmę muziejuose bei bibliotekose, kruopščiai atrinkdama autentiškas detales, tokias kaip sagos bei pamušalai, dėvėtų rūbų parduotuvėse ir metodiškai jas pritaikydama savo gaminiams. Ji lankydavo pogrindžio klubus, įsimaišiusi minioje tyrinėdavo čia susirinkusiųjų išvaizdą, aprangos detales, o galiausiai, bendraminčiams siaučiant baruose, namuose piešdavo eskizus, bandydama sukurti kažką dar nematyto, todėl sunku patikėti, jog, veikdama kaip drabužių dizainerė, Vivienne'a savęs tokia nelaikė.

Nuo V. Westwood vardo neatsiejami *bustier* tipo korsetai, trumpinto krinolino sijono interpretacijos ir T formos marškinėliai. Pastarasis rūbas, be kurio šiandien, ko gero, neįsivaizduojame savo kasdienybės, kildinamas iš jūrų laivyno drabužinės, XX a. aštuntajame dešimtmetyje buvo itin populiarus, ir prie to prisidėjo ne kas kitas, o aptariama kūrėja. Vivienne'a tikėjo, jog net ir paprasčiausius marškinėlius galima patobulinti juos dar labiau supaprastinant, todėl analizavo jų konstrukciją tol, kol apsistojo prie nesudėtingos, bet geriausiai ją tenkinusios formos. Nukirpusi rankoves ir nuardžiusi pečių siūles, vėl jas sujungė surišdama, taip išgaudama siluetą, ne tik atrodžiusį provokuojančiai, bet ir leidusį dėvinčiajam interpretuoti jį savaip.

Tokius marškinėlius pagaminti ir personalizuoti neužtrukdavo ilgai, todėl jų visuomet galėjai įsigyti Vivienne'os ir McLareno parduotuvėje. Universali konstrukcija bei šokiruojantys užrašai netruko pavergti lengvai paveikiamus paauglius, kuriems šis daiktas buvo dar ir įperkamas. Gatvėse jie atrodė tarsi anarchistų armija, drąsiai kvestionuojanti vietos valdžią bei visuomeninius klausimus, todėl nenuostabu, jog papuolė ir į teisėsaugos akiratį. Už minėtųjų drabužių distribuciją dizainerių pora gavo tais laikais nemažą penkiadešimties svarų baudą ir sulaukė draudimo toliau juos platinti bet kokia forma, tačiau tai kūrėjų nesustabdė – marškinėliai buvo sėkmingai pardavinėjami slapta, „iš po prekystalio", o surengę netikėtas patikras pareigūnai asortimento nerasdavo, nes jis buvo laikomas viršutiniame parduotuvės aukšte, į kurį patekti galėjai tik per kitą namą!

Tarp įdomiausių ankstyvosios V. Westwood kūrybos marškinėlių aptiksime tikrai neeilinių eksperimentų, dingusių be žinios arba nugulusių kolekcininkų spintose, kurių po daugelio metų nepavyko išpirkti net pačiai autorei. Pavyzdžiui, vienų priekis dekoruotas iš tikrų vištų kaulų sudarytu užrašu „ROCK" arba „PERV" („iškrypėlis"), kitų – dviem užtrauktukais, kuriuos prasegus matyti speneliai. Nuogos moters krūtinės nuotraukos aplikacija ne tik šokiravo konservatyvią britų visuomenę, bet ir eilinį kartą ištrynė ribas tarp to, ką gali dėvėti vyrai ir moterys. Marškinėliai su draugo Sido Vicious nuotrauka bei užrašu „She's Dead. I'm Alive. I'm Yours" („Ji mirusi. Aš gyvas. Aš tavo") sukurti po to, kai apsvaigęs nuo narkotikų jis nužudė savo merginą... Sąrašą taip pat papildo drabužis, sumanytas, kai režisierius Derekas Jarmanas savo filme „Jubiliejus" (*Jubilee*, 1978) kaip pankų ikoną atvaizdavo ne Vivienne'ą, o jos kolegę Jordan, taip supykdydamas dizainerę. Atsakydama ji parašė kritikuojantį septynių šimtų žodžių laišką, tekstą perkeldama ant ne ko kito, o ant baltų marškinėlių.

Iš pavyzdingos bažnyčią lankančios namų šeimininkės ir stropios amatininkės vedina smalsumo V. Westwood tapo maištaujančios subkultūros veidu ir viena žymiausių XXI a. mados dizainerių. Net pasiekusi visuotinį pripažinimą bei negincytiną komercinę sėkmę ji nepamiršo savo vertybių ir siekė šviesesnio rytojaus, steigdama iniciatyvas, kovojančias su klimato kaita. Tiesa, Vivienne'a niekad neprarado pankų eros dvasios ir net 1992-aisiais atsiimdama prestižiškiausią OBE (*Order of the British Empire*) apdovanojimą iš pačios Anglijos karalienės rankų nedėvėjo... apatinių. Fotografams tai užfiksavus, dizainerė teigė, jog visai ne iš noro maištauti – neva apatinių ji nenešiojanti nuo „SEX" parduotuvės laikų, kai šie nederėjo su aptemptais lateksiniais rūbais, tačiau buvo naivu tikėtis, kad toks svarbus įvykis praeis be menkiausios provokacijos iš žmogaus, kuris visą gyvenimą gyveno ir kūrė darydamas būtent tai.

Enricas Carusas apžiūrinėja savo biusto skulptūrą, 1914 m. rugpjūčio 5 d. Iš Kongreso bibliotekos archyvo, publikuojama pagal CC licenciją

ENRICAS CARUSAS – PIRMOJI DIDI XX A. OPEROS ŽVAIGŽDĖ

CRISTINA ROLDÁN FIDALGO

2023-iųjų vasario 25 d. sukako 150 metų, kai gimė Enricas Carusas – vienas labiausiai gerbiamų tenorų istorijoje ir vienas pirmųjų, kurių balsas buvo išsaugotas fonografiniuose įrašuose.

CARUSAS IKI CARUSO

Carusas gimė 1873 m. Neapolyje. Vos prieš 14 mėnesių buvo įvykusi pasaulinė Verdžio operos „Aida“ premjera. Po daugelio metų Carusas joje įkūnijo Radamesą. Kai kurie vėliau jį išgarsinę vaidmenys – Mauricijaus „Adrianoje Lekuvrer“, Loriso „Fedoroje“, Marijaus „Toskoje“, Pinkertono „Madam Baterflai“ ir kiti – Enricui gimus dar nebuvo parašyti.

Carusas augo neturtingoje šeimoje. Nuo dešimties metų jis derino mechaniko darbą su kartkartėmis rengiamais gatvės dainininko pasirodymais. 1891-aisiais vaikinas pradėjo mokytis pas maestro Guglielmą Verginą. Pirmą kartą jį išgirdęs šis buvo nusiteikęs ne itin optimistiškai: „Tai tik balsas ir nieko daugiau (*È 'na voce 'e niente*)“, – pasakė jis. Tačiau jaunuolio atkaklumas netrukus davė vaisių.

Oficialus jo debiutas įvyko 1894-aisiais Neapolio teatre „Teatro Nuovo“, Mario'aus Morellio operoje „Draugas Frančeskas“ (*L'amico Francesco*). Po ketverių metų Carusas pradėjo vieną iš perspektyviausių savo karjeros etapų – Milano „Teatro Lírico“ įvyko pasaulinės premjeros: „Arlietė“ (1897), „Fedora“ (1898) ir „Adriana Lekuvrer“ (1902).

Be to, 1902 m. jis debiutavo Londono „Covent Garden“ teatre, operoje „Rigoletas“. Kitais metais vėl vaidino „Rigolete“, pirmąkart sėkmingai pasirodydamas Niujorko Metropoliteno operoje, taip pradėdamas labai aktyvų bendradarbiavimą su Amerikos operos teatru. Čia jis dominavo kiekvieną sezoną iki pat 1920-ųjų.

NESĖKMĖ BARSELONOJE

Rigoletas“ taip pat buvo solisto debiutas Ispanijoje ir vienintelis pasirodymas šios šalies scenoje. 1904 m. balandžio 20 ir 23 d. Carusas dalyvavo dviejuose „Rigoleto“ spektakliuose Barselonos „Gran Teatro del Liceo“ ir daugiau niekada ten nebedainavo. Kitą dieną po pirmojo vaidinimo laikraštis „Diario de Barcelona“ rašė:

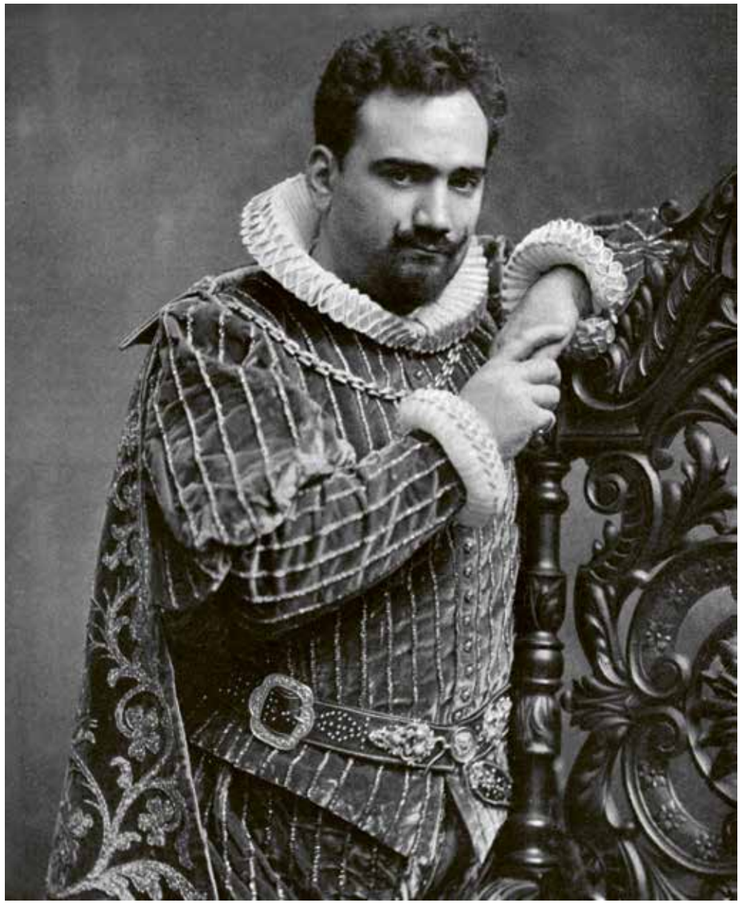

Enricas Carusas vaidina Hercogą spektaklyje „Rigoletas“, 1904. Aimé Dupont'o nuotrauka, publikuojama pagal CC licenciją

„Ponui Carusui teko pakartoti balatą[1] pirmajame bei trečiajame veiksmuose ir tris kartus „La donna è mobile“[2]: galima būtų manyti, kad garsusis tenoras praėjusį vakarą sulaukė didelės sėkmės. Tačiau taip nenutiko. P. Carusui, kuriam, kaip visiems atlikėjams, pasitaiko tiek gerų, tiek blogų dienų, ši nebuvo viena iš gerųjų. Jo nepaprasti gebėjimai, nors neabejotinai ryškūs, atsiskleidė ne visu grynumu – kartais juos temdė intonacinis neužtikrintumas, vienas iš sunkiausiai paslepiamų dalykų. To mūsų publika nenorėjo praleisti be protesto, ypač

1 Balatà (it. *ballata*) – XIII–XV a. italų šokio daina, dažniausiai vienbalsė, sudaryta iš strofų ir refreno. Choras dainuodavo refreną, solistas – strofas. (Čia ir toliau – vert. past.)

2 „La donna è mobile“ – tai Mantujos kunigaikščio arija iš Giuseppės Verdžio „Rigoleto“ trečiojo veiksmo pradžios. Šios arijos atlikimas laikomas tenorų meistriškumo įrodymu.

Enricas Carusas piešia karikatūras Sautamptono labdaros mugės stende, Los Andžele, priešais sėdi Alberto Gallatino žmona, 1920 m. rugpjūčio 3 d. Iš Kongreso bibliotekos archyvo, publikuojama pagal CC licenciją

antrojo veiksmo duete, kuriame atlikėjas buvo labiausiai sutrikęs."

Atrodo, antrasis, paskutinis spektaklis sutiktas ne ką palankiau. Nepadėjo nė kolegos dainininko Angelo Masinio sukurtas precedentas. XIX a. pabaigoje Masinis taip sėkmingai atliko „Rigoletą", kad ne kartą dainavo keturis, penkis ir net šešis „La donna è mobile" bisus.

NETINKAMAS ELGESYS?

Ne viskas tenorui klojosi taip paprastai. 1906 m. lapkričio 17 d. „The New York Times" pirmojo puslapio antraštės minėjo Carusą, tačiau šį kartą – visai ne muzikinėje apžvalgoje. Ankstesnę dieną artistas buvo suimtas už tai, kad „papiktino" moterį, buvusią šalia jo Centrinio parko zoologijos sodo beždžionių namelyje. Pasak kitos dienos laikraščių, Carusas tvirtino esąs visiškai nekaltas ir teigė, jog policija galėjo suklysti. Jo draugas Heinrichas Conriedas, MET[3] direktorius, sumokėjo 500 dolerių užstatą, kad Enricas būtų paleistas iš kalėjimo.

Caruso byla nuskambėjo visuose Niujorko užkampiuose. Spauda ją pavadino „Beždžionių skandalu", o rasistiškai nusiteikę Amerikos visuomenės sluoksniai pasinaudojo proga užsipulti italų diasporą. Pasak istoriko Davido Suismano straipsnio žurnale „Believer", buvęs Niujorko policijos viršininkas laikraščiui teigė, jog „Caruso areštas... buvo pasibaisėtinas", o „jo nuteisimas nepagrįstas jokiais įrodymais".

Lapkričio 22 d. prasidėjus teismo procesui, prokuratūra pateikė Carusui išsamesnius kaltinimus, kuriais garsiajam atlikėjui inkriminavo priekabiavimą prie kelių moterų. Jį sulaikęs pareigūnas paliudijo, kad dainininkas priekabiavo ne tik prie pirmosios, bet ir prie dar penkių moterų per keturis atskirus incidentus beždžionių namelyje. Carusui priteisė sumokėti didžiausią to meto baudą – 10 JAV dolerių, kas šiandien atitiktų apie 275 JAV dolerius.

3 MET – Niujorko Metropoliteno opera.

CARUSAS NAMUOSE

Unikalus Caruso vokalas scenoje suskambo tobulu laiku: tuo metu, kai operoje vyko virsmas iš romantinio tenoro į veristinį[4], kuriam reikėjo stabilių balsų.

Tai sutapo ir su fonografijos pradžia. Šis solistas ne tik labai tiko šelako plokštelių įrašams, bet ir buvo „atsakas į įrašinėtojų svajonę", kaip teigė britų kompanijos „Gramophone" muzikos prodiuseris Fredas Gaisbergas. Sužavėtas neapoliečio šlovės, 1902 m. jis pasiūlė Carusui įrašyti dešimt arijų. Po to jų turėjo būti išleista dar daugiau.

Carusas padėjo įrašų pramonei sukurti masinę rinką. Žiūrovams nebereikėjo keliauti į operos teatrą, kad pasimėgautų tenoro balsu, jie galėjo klausytis jo savo namuose vėl ir vėl.

„Aš nebe žmogus, o pinigų gamybos mašina. Įrenginys, duodantis dividendus. Jie verčia mane gyventi stiklinėje dėžėje ne todėl, kad mane vertina. Carusas tėra gerklė, kurią pardaviau vadybininkams, kaip Faustas pardavė savo sielą Mefistofeliui."

(„*Le Gaulois*", Paryžius, 1918 m. rugpjūtis)

Po tenoro mirties 1921 m., kai jam tebuvo 48-eri, Caruso komercinis fenomenas įgavo neregėtą mastą. Tenoro balsas, kurio jau nebejmanoma išgirsti scenoje, buvo įamžintas įrašuose, tad jo populiarumas dar labiau išaugo.
„Caruso reiškinys" tik prasidėjo. Jis nubrėžė ribą tarp dviejų epochų: efemeriškos muzikos ir muzikos įrašų. XX a. pradžios fonografijos pramonėje niekas neturėjo tokios įtaigos bei įtakos kaip šis tenoras.

Vienoje ankstyvojoje reklamoje jo įrašai vadinami „pačiu natūraliausiu ir tiksliausiu kada nors užfiksuotu Caruso portretu". Kitoje, paskelbtoje jau po tenoro mirties, rašoma: „Jūs girdite tikrąjį Carusą."

4 Verizmas (it. *Verismo* – „realizmas", nuo *vero* – „tikras") – postromantinis operos žanras, kuriame daugiausia dėmesio skiriama realistiškam ir natūraliam personažų bei istorijų vaizdavimui, o ne romantizmo epochos mitologinėms ar magiškoms pasakoms. Pirmoji verizmo stiliaus opera – Pietro Mascagnio „Kaimo garbė" (1890).

Enricas Carusas prie „Victrola" kompanijos fonografo, 1913. „Bain News Service" nuotrauka iš Kongreso bibliotekos archyvo, publikuojama pagal CC licenciją

Publikuojama iš „The Conversation" (www.theconversation.com) pagal CC licenciją

Iš anglų kalbos vertė Eglė Petreikienė

Enrikas Carusas: legendiniai įrašai (*Enrico Caruso: Legendary Recordings*, Youtube.com)
https://www.youtube.com/playlist?list=OLAK5uy_tlISjkdoKnYmSIt0A-b25ilpq8S-H3NHxQ

EUROPINĖ PIEŠĖJO SUTARTIS

KIRILL KOBRIN

Václavas Hollaras (orig. *Václav Hollar*, dar žinomas kaip *Wencenslaus Hollar Bohemus*, *Wenceslas Hollar*, *Wenzel Hollar*; 1607–1677) gimė turtingoje Rudolfo II dvare tarnavusio Prahos didiko šeimoje, o mirė nepritekliuje (legenda teigia, kad skurde) Londone, valdant Karoliui II. Hollaras išgarsėjo dar būdamas gyvas, turėjo gerbėjų, draugų, mokinių, daug keliavo ir sukūrė šimtus darbų. Jis nugyveno ilgą dailininko ir bėglio gyvenimą, savo talentu užkariaudamas Europą ir kartkartėmis pabėgdamas nuo jos karų bei revoliucijų. Jo graviūros ir piešiniai vaizduoja būtent šią Europą iki smulkiausių detalių. Išskyrus gal tik plačiausiai žinomus motyvus, kuriuos kiekvienas atpažįsta iš Hollaro kolegų knygų bei darbų. Ši aplinkybė, mano galva, apgaubta paslapties. Pabandykime ją įminti.

VÁCLAVO HOLLARO PORTRETAS, 1647, autorius nežinomas. Iš Jeilio Britanijos meno centro Paulo Mellono kolekcijos

Pirmiausia apie gyvenimą, apie kūrybą – kiek vėliau. Hollaras gimė garsiojoje Prahoje pusiau pamišusio kolekcininko ir meno mecenato Rudolfo II laikais; miestas buvo sausakimšas menininkų, alchemikų, astrologų ir avantiūristų: jie sukiojosi aplink dvarą, tikėdamiesi numesto išmaldos kaulo ar net pensiono, o imperatorius kaip Koščėjus[1] džiuvo dėl savo lobių, kuriais (atmiežtais įvairiausiu egzotišku šlamštu) pildė vieną kambarį po kito. Tuo keistu metu Prahoje, kaip ir visoje Bohemijoje, katalikai ir protestantai sugyveno gana taikiai – nuostabus, džiuginantis faktas, turint omenyje chaosą, prasidėjusį praėjus 11 metų po Václavo Hollaro gimimo. Nėra duomenų apie jo šeimos priklausymą kokiai nors konfesijai, tačiau dailininko judėjimo Europoje, kurią jau buvo apėmusios religinės pjautynės, vektoriai leidžia manyti, kad Hollarai buvo protestantai. Antroje 1610 m. pusėje prasidėjo vietinė Bohemijos katastrofa: iš dailės kolekcininko tyliai buvo atimta karūna, paskui jis mirė, o jo vietą užėmė visiškai kitoks Habsburgas, pirmenybę teikęs katalikiškam duonos virtimui Dievo Kūnu, o ne alcheminiam geležies virtimui auksu, o arkebuzą[2] laikęs vertingesne už Arcimboldo'ą[3]. Čekijos protestantams šis Habsburgas nepatiko ir jie susirado kitą valdovą, kuris valdė tik vieną žiemą, todėl ir buvo pramintas Žiemos karaliumi[4]. Visa čekų nacionalinė drama sutilpo tarp dviejų įvykių: 1618-ųjų antrosios Prahos defenestracijos[5], kai prieš imperatorių sukilę čekai pro rotušės langus išmetė du karališkuosius pareigūnus bei vargšą niekuo dėtą raštininką, ir 1620-ųjų Baltojo kalno mūšio, kuriame imperatoriaus pulkai nugalėjo Žiemos karaliaus protestantų kariuomenę ir užėmė Prahą. Šių įvykių *post scriptum* – vieša 27 čekų protestantų lyderių egzekucija 1621 m. birželį toje pačioje Prahos Senamiesčio aikštėje, kurioje dabar lankosi tuntai turistų. Ar keturiolikmetis berniukas buvo žiūrovų minioje, stebėjusioje geriausių to meto karalystės vadovų galvų nukirsdinimą? Sunku pasakyti.

Tai, kas prasidėjo Bohemijoje po 1621-ųjų, vargu ar galima pavadinti kitaip nei genocidu, žinoma, jei sąvoką imame iš šiuolaikinio politinio žodyno. Bene vieninteliai, XVII a. padarę kažką panašaus, buvo anglai Airijoje. Nugalėtojai įkalino šimtus vietinių protestantų. Ketvirtadalis laisvųjų gyventojų – miestiečių, pirklių, mokslininkų – paliko šalį, kad išvengtų prievartinio atvertimo į katalikybę. Bohemiją užplūdo kolonistai katalikai – vokiečiai, italai, airiai ir net portugalai. Vokiečių kalba pamažu išstūminėjo čekų – iš pradžių iš pamaldų, paskui iš oficialių dokumentų, vėliau iš „aukštosios kultūros“, galiausiai iš miestų į kaimus. XIX a. pradžioje ji beveik prarado

Václavas Hollaras LONDONAS. BENDROJI PERSPEKTYVA. Iš Jeilio Britanijos meno centro, Paulo Mellono kolekcijos

1 Vakarų slavų mitologinis veikėjas, daugiausia aptinkamas stebuklinėse pasakose, dar vadinamas Nemirtinguoju Koščėjumi; jo gyvybė – adatoje, ši paslėpta kiaušinyje, kiaušinis – antyje, antis – kiškyje, kiškis – užrakintoje ir po ąžuolu užkastoje skrynioje. Kobrinas čia atkartoja Aleksandro Puškino eilutę: „там царь Кащей над златом чахнет“. (Čia ir toliau – vert. past.)

2 Arkebuza – dagtinis šautuvas su vamzdžiu švininėms kulkoms.

3 Giuseppe'ė Arcimboldo'as – vėlyvojo renesanso dailininkas, asmeninis Rudolfo II portretistas, iki šių dienų geriausiai atpažįstamas dėl portretų, sudarytų iš vaisių, augalų ir pan.

4 Turimas galvoje Frydrichas V.

5 *De fenestra* (lot.) – pro langą.

Václavas Hollaras ŽIEMA, 1643. Iš Toronto universiteto V. Hollaro skaitmeninės kolekcijos

savo rašytinę formą, o „čekų renesanso“ veikėjai (daugelis jų buvo vokiečiai) turėjo sukurti naują senosios-naujosios kalbos gramatiką. Po plevėsuojančiomis kontrreformacijos vėliavomis į Čekiją atvyko jėzuitai; įdomu, kad būtent jie apstatė Praką tomis barokinėmis bažnyčiomis bei konventais, kuriais dabar grožėtis (su beveik nemokamu alučiu ir *kniedlikais*) atvyksta dešimtys milijonų smalsuolių iš viso pasaulio.

Václavas Hollaras buvo tarp ketvirtadalio išvykusiųjų. Jis pasirinko Trisdešimties metų karo krauju persunktą Vokietiją, o ne jėzuitų nagu prismeigtą Praką. Dvidešimtmetis Hollaras iki to laiko jau buvo tapęs neblogu graveriu ir piešėju. Devyneri klajonių po Vokietijos miestus metai ištobulino jo talentą ir pavertė jaunuolį vienu geriausių graverių Europoje. Jis mokėsi ir dirbo Štutgarto, Strasbūro, Frankfurto ir Kelno graviravimo dirbtuvėse. Raižė miestų vaizdus bei panoramas, piešė peizažus, miestiečių tipus, o sykį nuvyko į Nyderlandus, kur pirmą kartą gyvenime pamatė jūrą ir įstabų grafinį burinių laivų įrangos tobulumą – to niekada nepamiršo ir iki pat mirties piešė, graviravo upes, uostus, laivų statyklas ir jūrų mūšius. Hollaro bei jo bendraminčių darbai buvo gerai parduodami; tais laikais, kai dar neegzistavo fotoaparatai ar dokumentiniai filmai, graviūros buvo vienintelis būdas pamatyti pasaulį neišėjus iš namų. Nuo XVI a. Europoje ėmė rastis daugybė milžiniškų projektų, skirtų vizualiai aprašyti žemyną. Šie projektai jungė atlasų, kelionių vadovų, kelionių žinynų, karinių žemėlapių funkcijas ir buvo skirti labai skirtingų kategorijų žmonėms – nuo keliautojų iki generolų, nuo piligrimų iki mokslininkų. Paminėsiu tik kelis iš šių įspūdingų darbų: „Civitates Orbis Terrarum“, nuo 1572 iki 1617 m. Georgo Brauno leistą šešiatomį su Franso Hogenbergo raižiniais, ir šimtmečiu vėliau Abrahamo Orteliaus sumanytą „Theatrum Orbis Terrarum“. Įdomu tai, kad autoriai ir spaustuvininkai numanė tokio pobūdžio leidinių panaudojimą kariniais tikslais, tačiau tai darė tik pačios *krikščioniškiausios* kariuomenės. Bet kurios didelės Europos miesto panoramos pirmame plane visada būdavo vaizduojama grupė žmonių: damos, ponai, kareiviai, valstiečiai, amatininkai – priklausomai nuo peizažo tipo ir dailininko nuotaikos. Tai daryta giliai tikint, jog turkai mahometonai, tuo metu laikyti (ir iš dalies tikrai ja buvę) pagrindine grėsme krikščionybei, su pasibjaurėjimu atmes šiuos garbingus leidinius, sužinoję, kad juose yra grieztai islamo draudžiamų žmonių atvaizdų. Būtų įdomu perskaityti kokią nors dabartinio istoriko studiją, ar tokia gudrybė veikė... Juk, gerai pagalvojus, turkų pašos galėjo tiesiog nuplėšti gabalėlius nuo strategiškai vertingų žemėlapių bei panoramų, apgyvendintų netikėliais (arba užlieti rašalo ant bedieviškų atvaizdų), o paskui ramiausiai palyginti juos su Vienos žemėlapiu (tarkime, F. Hogenbergo kūriniu) ir

Václavas Hollaras MULIER ANTVERPIENSIS BONAE QUALITATIS (užrašas ant kūrinio). Iš ciklo „Theatrum Mulierum / Europietės tradiciniais kostiumais“, 1643. Iš *Rijksmuseum* kolekcijos

Václavas Hollaras ANGLIJOS DAMOS ŽIEMOS ĮPROČIAI (*The Winter Habit of an English Gentlewoman*, užrašas ant kūrinio), 1644. Iš *Rijksmuseum* kolekcijos

kur reikia sustatyti patrankas, įsakyti janyčarams[6] iškasti griovius štai ten ir va čia.

Svajingai tiksliose Hollaro miesto panoramose bei vaizduose žmonių taip pat yra. Ir garsiojoje 1649 m. Prahos panoramoje, kurią jis sukūrė lankydamasis savo gimtajame mieste (kaip vėliau paaiškėjo, paskutinį kartą), ir dar žymesnėje 1647-ųjų Londono – bene įspūdingiausiame iš visų kada nors įamžintų miesto vaizdų. Į Londoną Hollaras atkako pradėjęs dirbti pas anglų diplomatą serą Thomą Howardą, Arundelio ir Surėjaus grafą, į Vokietiją atvykusį gelbėti Žiemos karaliaus, mirusio praėjus 12 metų po pralaimėjimo prie Baltojo kalno, valdų likučių (valdovo našlė Elžbieta Stiuart buvo tuometinio Anglijos karaliaus Karolio I sesuo). Arundelio grafas Europoje kaip meno mecenatas ir kolekcininkas garsėjo ne veltui – Hollaras parodė jam savo Kelno panoramą ir iš karto buvo priimtas tarnybon. Jam pavesta sudaryti diplomato meno lobių inventorių ir, svarbiausia, į graviūras nukopijuoti jo paveikslų kolekciją. Václavas Hollaras su lordu keliavo palei Reiną ir sukūrė, atrodo, geriausius savo peizažus, o paskui (pasibaigus nesėkmingai diplomatinei misijai) kartu su juo išvyko į Londoną. Čia jis tapo jei ne garsiausiu, tai vienu garsiausių anglų graverių, o geriausiu – be abejonių. Nebūdingas tikram bohemiečiui lengvumas vyrauja jo „Anglų moterų tipažuose“ ir „Kostiumų“ serijoje; šios išradingai aprengtos moterys (rankos kailinėse movose, ant viršutinės veido dalies – kaukės) net dabar varo iš proto. Paskui Anglijoje prasidėjo revoliucija ir galiausiai Arundelio grafas, vienas pagrindinių Karolio I ministrų, su savo

6 Janyčarai (turk. *yeniçeri* – naujoji kariuomenė) – pagrindinė XIV–XIX a. Osmanų imperijos kariuomenės dalis, pėstininkai, oficialiai laikomi sultono vergais. Reikalui esant, jie atlikdavo policininkų, apsaugininkų, gaisrininkų ar net bausmių vykdytojų funkcijas.

svita pabėgo į Antverpeną. Čia filantropo ir dailininko keliai išsiskyrė – Howardas išvyko į Italiją, o Hollaras liko Antverpene ir bandė užsidirbti pragyvenimui raižydamas graviūras bei piešdamas knygų iliustracijas. Regis, jam nelabai sekėsi, todėl šeštojo dešimtmečio pradžioje kūrėjas grįžo į dar vis kromvelišką Angliją, kur vėl piešė, graviravo, spausdino, leido. Moterys su kailinėmis movomis nebuvo labai aktualios nugalėjusių puritonų šalyje, tačiau netrukus Hollarui ir valstybei, kurioje jis gyveno, vėl nusišypsojo Fortūna – Cromwellis mirė, o jo generolai atkūrė Stiuartų valdžią. Karolio II ir jo linksmojo dvaro epocha vaizduojamajam menui buvo daug palankesnė, o kai kurie to valdymo laikotarpio įvykiai tiesiog prašėsi būti perkelti ant popieriaus arba kartono – sakykime, 1666 m. didysis Londono gaisras, jūrų mūšiai su olandais ir net netikėtas Afrikos uosto Tanžero įsigijimas. Visa tai Hollaras pavaizdavo labai kruopščiai ir meistriškai; ypač verta dėmesio dviguba panorama „Londonas prieš didįjį gaisrą ir po jo“, kurioje, pažvelgus pro padidinamąjį stiklą, galima detaliai aprašyti beveik viską, kas tada degė – ir kas per stebuklą išliko. Arba jo bendra su antikvaru Williamu Dugdale'u „Šv. Pauliaus katedros istorija“, baigta likus keleriems metams iki gaisro, sunaikinusio katedrą. Šiandieną, prieš einant apžiūrėti sero Christopherio Wreno pastatytą Šv. Pauliaus katedrą, verta pavartyti Dugdale'o ir Hollaro darbą; tai nuostabi patirtis – žiūrėti į vieną stebuklą, iškaltą akmenyje, prisimenant kitą, kurio jau nebėra, bet kuris – ne mažiau tikras – tebegyvuoja graviūroje. Hollarui sekėsi gerai; jis vis dar labai daug dirbo, raižė graviūras, iliustravo knygas, su ekspedicija plaukė į Tanžerą ir net kažkokiu būdu karaliaus buvo paskirtas kališkuoju scenografu, be to, gavo nemažą penkiasdešimties svarų sterlingų sumą. Tačiau, kaip žinote, darbas durnių… (žr. šio teksto pradžią).

Bet grįžkime prie žmonių, jų darbų bei to, kaip pavaizduoti viena ir antra. Atrodo, geriausiame Peterio Greenaway'aus filme „Piešėjo sutartis“ (*The Draughtsman's Contract*, 1994) Hollaro kolega (kaip ir jis, svetimšalis Anglijoje, bet airis), praėjus maždaug dvidešimčiai metų po mūsų bohemiečio mirties, pasamdomas aristokratų šeimos, kad sukurtų piešinių seriją, kurioje labai detaliai pavaizduotų jos valdas su parku ir kitais Anglijos kaimo žavesiais. Angliškai ekscentriška tiek sutartis, tiek jos sąlygos; pati ledi bei jos duktė teikia dailininkui įvairias paslaugas (taip pat ir seksualines), o šis piešia, vis parėkaudamas ant jį supančių džentelmenų ir tarnų, kurie (nevienodai paklusniai) vykdo meistro nurodymus. Regis, už viso to slypi kažkokia baisi paslaptis; ir iš tiesų – dvaro šeimininkas dingo: vieni įtaria, kad jis pabėgo, kiti – kad buvo nužudytas. Be to, visiškai nesuprantama, kodėl apskritai pradėta ši piešimo epopėja. Tačiau, jei mąstysime vienu metu ir kaip detektyvai, ir pagal Barthes'ą bei Foucault, to, kas vyksta, esmė aiški – nupiešti (kaip ir aprašyti) reiškia apropriaciją, kitaip – užvaldymą. Jei dailininką pasamdžiusi ledi nužudė savo vyrą, ji bando (metafiziškai) piešiniais pasisavinti sutuoktinio valdas. Laikinai atiduoda savo kūną įžūliam airiui, o pasitelkusi jo amatą visiems laikams įgyja savo mirusio vyro dvarą. Štai čia ir prasideda mistiškiausi dalykai. Kažkas slapta stengiasi palikti savo pėdsaką nepriekaištinguose ir klasiškai ramiuose piešiniuose, taip sakant, pakeisdamas jų prigimtį: perkabindamas džiūstančius skalbinius, pristatydamas kopėčias prie lango ir pan. Kažkas (o kas – ar tik ne nužudytasis sutuoktinis?) bando dailininko pieštuku popieriuje užfiksuoti bėdos, įvykdyto nusikaltimo ženklą. Vaizdai tampa įrodymais, dailininkas – liudininku, todėl filmo pabaigoje piešiniai sudeginami, o jų autorius – apakinamas ir nužudomas.

Hollaras gyvenime matė daug blogio, galbūt net per daug paprastam žmogui. Jis buvo savo tautos sukilimų ir katastrofų liudininkas. Beveik dvidešimt metų slapstėsi Vokietijos miestuose nuo armijų, kurios plėšė ir žudė viską, kas gyva, teritorijoje tarp Oderio ir Reino. Regėjo revoliuciją saloje, į kurią spruko nuo skerdynių žemyne. O nuo šios revoliucijos vėl bėgo į tą patį žemyną. Grįžęs salon, Hollaras tapo prieš penkiolika metų nuverstos dinastijos atkūrimo, didžiojo gaisro, sunaikinusio miestą, kuriame gyveno, maro epidemijos, nusinešusios jo vienintelio vaiko gyvybę, karo su šalimi, kurioje anksčiau buvo radęs prieglobstį, ir daugybės kitų įvykių liudininku. Istorija, kaip ir mįslingasis dvaro savininkas iš „Piešėjo sutarties“, vis bandė įsibrauti į jo kūrinius, tačiau Václavas Hollaras, kaip tikras meistras, popieriuje paliko tik XVII a. Europos bėdų ženklus. Vos keletą kartų dailininkas leido sau kalbėti tiesiogiai – ir tai darė taip, kaip reikalavo jo laikai, simboliškai, net alegoriškai. 1659 m. jis sukūrė graviūrą „Anglijos ir Bohemijos pilietinių karų palyginimas“. Popieriaus lapas įstrižai padalytas pagal abiejų šalių geografinę padėtį. Viršuje ir kairėje pusėje yra sala, kurioje išsidėstę mikroskopiniai pikininkų[7], muškietininkų ir

7 Pikininkai – kariai, ginkluoti pikomis – ilgomis ietimis briaunotais antgaliais.

Václavas Hollaras DIDINGAS MAINCO VAIZDAS, 1632–1636. Piešinys plunksna ir teptuku, iš trijų dalių: 211 x 379, 211 x 38, 211 x3 63 mm. Iš Prahos nacionalinės galerijos archyvo

kavaleristų būriai. Tai kavalierių ir apskritagalvių karas[8]. Žemiau ir dešinėje – kalvota vietovė, kurią puošia ant kalno stovintis vienuolynas. Šlaituose – tie patys pikininkai, muškietininkai ir kavaleristai, išsirikiavę tvarkingais kariniais vienetais. Tai Baltasis kalnas. Dideli vaizdai aprėminti mažais paveikslėliais kvadratėliuose; ten regime istorinį ir alegorinį įvykusių nelaimių kontekstą: pavyzdžiui, viename iš jų pavaizduoti trys vyrai, krentantys pro aukšto pastato langą, o kitame – sužvėrėję kareiviai, darantys tai, ką sužvėrėję kareiviai paprastai ir daro užgrobtame mieste. Apačioje – tvarkingi stulpeliai su paveikslėlių legenda. Galiausiai, žemiau centre, ovale, yra dar vienas vaizdas: karvė, apverčianti kibirą su ką tik primelžtu pienu. Tai kiekvienam išsilavinusiam to meto žmogui suprantama visų minėtųjų įvykių beprasmiškumo alegorija.

Tačiau ne „Anglijos ir Bohemijos pilietinių karų palyginimas“ ir ne „Londonas prieš didįjį gaisrą ir po jo“ yra galingiausias karų bei mirties vaizdas, skvarbiausias XVII a. Europos nelaimės ženklas. Trečiojo dešimtmečio viduryje Hollaras sukuria Mainco Vokietijoje atvaizdą. Tai vienas lyriškiausių (jei taip galima pasakyti apie miestų panoramas), šilčiausių ir ramiausių jo grafikos darbų. Taikus miestas vaizduojamas kažkur antrame plane, anapus upės; pirmajame – apleista jos pakrantė, šen bei ten apaugusi krūmais. Kairėje pusėje – įtvirtinta bastėja su žemių pylimais, kontraforsais, flangais ir kitais fortifikaciniais to meto įrenginiais, kai dėl artilerijos nebereikėjo storų ir aukštų akmeninių viduramžių pilių sienų. Piešinio apačioje, ant kalvelės, stovi trys figūros: dvi moterys ir vienas vyras. Dešinėje – du galingi medžiai: vienas jų nulaužtas, bet vis dar laikosi žemėje, kitas, išverstas, bejėgiškai guli netoliese. Pažvelkime į „Trisdešimties metų karo istoriją“. Vokietijos miestą Maincą užėmė švedų kariuomenė ir pavertė jį viena iš savo tvirtovių trisdešimtųjų metų pradžioje. 1633-iaisiais švedai čia pastatė Gustavsburgo tvirtovę, pavadintą jų karaliaus Gustavo Adolfo garbei. Vyras su apsiaustu, liemene ir skrybėle – tikriausiai švedų karininkas. Ką jo kompanijoje veikia dvi pasiturinčios, sprendžiant pagal aprangą, miestietės, svetimšalių užimto Mainco vokietės? Iš pirmo žvilgsnio jie atrodo ramūs, tačiau visa kompozicija kiek įtempta: karininkas ir viena miestietė žiūri į mus, o kita moteris žvelgia į kairę, pro švedą, Gustavsburgo kryptimi. Koks simbolis, kokia alegorija slypi vaizduojamoje grupėje? Kokia drama skleidžiasi priešais mūsų akis taikaus kraštovaizdžio fone? Kas čia nutiko 1633 m. ir kas vyksta šią akimirką, kai dailininkas fiksuoja Maincą bei jo gyventojus? Kaip šis miestas gyvena greta svetimos tvirtovės ir svetimų svetimo karaliaus karių? Ar regimos miestietės nebijo savo palydovo? Kodėl piešinyje nėra nė vieno Mainco biurgerio? Atsakymų į šiuos klausimus niekada negausime. Tačiau, kaip ir Greenaway'aus piešėjas, Hollaras paliko ženklą – tiems, kurie supras, kurie perskaitys XVII a. meninį kodą. Nulaužtas ir išrautas medžiai pirmame plane – tai beprasmybės, mirties ir sunaikinimo emblema, lemties, kurią Maincas (kartu su dešimtimis kitų Europos miestų) patyrė baisiajame XVII amžiuje. Piešėjas, graveris ir pabėgėlis Václavas Hollaras sąžiningai įgyvendino savąją sutartį – jis nejžeidinėja žiūrovo pigiais vaizdingų siaubų įrodymais, tik užsimena: blogis – štai jis, tarp šių pasipuošusių žmonių ir gražių vaizdų, jis apsimeta, kad nieko nevyksta, kad viskas gerai. Ir mes sekundei suvokiame kai ką labai svarbaus apie jo prigimtį.

Iš rusų kalbos vertė Kornelija Ragytė

8 Karaliaus šalininkai buvo vadinami kavalieriais (angl. *cavalier*); jie nešiojo ilgus plaukus ir baltus apsiaustus. Parlamento šalininkai praminti apskritagalviais (angl. *roundheads*), nes plaukus kirpdavo labai trumpai; jie dėvėjo raudonus apsiaustus.

Iliustracijos publikuojamos
pagal Viešosios srities (PD) licenciją

TITAS LAUCIUS: MĖGSTU, KAI KŪRĖJAS Į SAVO MEDŽIAGĄ ŽIŪRI NE PER DAUG RIMTAI

KALBINO LAURA ŠIMKUTĖ

Titas Laucius. Vismantės Ruzgaitės nuotrauka

Norėjęs būti režisieriumi, tačiau tapęs scenaristu, Titas Laucius dabar derina šias profesijas ir jam tai puikiai sekasi. Režisuodamas pagal savo paties parašytus scenarijus, jis, atrodo, į lietuvišką kiną įnešė gero humoro prieskonio. Ironiško, bet ne tuščio. Pradėjęs nuo tikrai įsimintinų trumpametražių filmų „Gyvatė“ (2018) bei „Šeima“ (2019), kūrėjas parodė, kaip iš gyvenimo ištrauktas absurdas puikiai veikia ekrane ir kad nebūtinai viskas privalo būti tvarkinga. Kartais galima ir rėkti, kaip daro „Šeimos“ personažai, bandydami susikalbėti, tačiau negirdėdami vienas kito. Taip atpažįstamai, nuoširdžiai. Taigi, su Titu kalbamės apie įkvėpimus ir naujausią jo filmą „Paradas“ – debiutą pilno metro žanre.

Turėjo kažkas įvykti, kad nuspręstumei sieti savo ateitį su kinu. Ar nuo mažens rodei susidomėjimą šia sritimi, ar taip tiesiog ėmė ir nutiko?

Mano tėvai – istorikai, turbūt dėl to visada galvojau, jog noriu ir reikia stoti į archeologiją. Papasakojau apie tai tėčiui, o šis man atsakė: „Nedurniuok, kodėl archeologija, negi dėl „Indianos Džounso?“ Supratau, kad iš tiesų apie ją žinau tik iš šio filmo (o jis, beje, priklauso mano TOP-10, jį pažiūriu kasmet).

Mano tėvai išsiskyrę. Kai leisdavau savaitgalius pas tėtį, kaskart parsinešdavome po tris filmus iš nuomos punkto; vyko akcija „imi du – trečias nemokamai“. Susimąsčiau, jog nemažai laiko skiriu kinui, be to, lietuvių kalbos pamokose neblogai sekdavosi rašyti rašinėlius. Galop nutariau, kad šita sritis tikrai verta dėmesio. Kinas visada buvo šalia, bet link jo ėjau po truputį, tai nebuvo vaikystės svajonė. Studijų pradžioje sekėsi sunkiai, nes kartodavau viską iš anksčiau regėtų filmų. Tuo metu labai patiko Quentino Tarantino darbai, bandydavau išgauti kažką panašaus. Vėliau suvokiau, jog įvairiausių istorijų gausu pačiame gyvenime, svarbu, kaip į jas žiūrime. Kodėl sakoma, kad kiekvienas žmogus nori būti režisieriumi? Nesgi visi skirtingai mato vieną ar kitą situaciją. Ir čia glūdi esmė: siužetas gali suktis apie paprastą dalyką, pavyzdžiui, senelio perkraustymą (kurį matome filme „Šeima“), ir tai gali būti ir drama, ir komedija, ir koks tik norisi žanras.

Koks Tavo kelias iki režisūros?

Iš pradžių studijavau kino dramaturgiją, kadangi tais metais, kai baigiau mokyklą, režisierių kurso, į kurį norėjau stoti, nerinko. Bet mano gyvenime taip įprasta: nėra kino režisūros – gerai, tiks ir dramaturgija, nors net nelabai gaudžiausi, kas tai; norėjau mokytis groti trimitu, atėjau į muzikos mokyklą – nėra šios srities specialisto, bet gal norėčiau pabandyti trombonu? Žinoma, kodėl gi ne! Nors magistro studijas baigiau jau Kino režisūros programoje, save vis tiek laikau labiau scenaristu; galima sakyti, kad siekiant svajonės ji pasikeitė. Rašydamas scenarijus jaučiuosi laisvesnis – gal dėl to, jog čia turiu daugiau žinių.

Savo scenarijus režisuoji pats, bet turbūt esi kūręs ir kitiems?

Dirbau (ir tebedirbu) su Jonu Trukanu, su Dovile Šarutyte darbavomės prie „Ilgo metro filmo apie gyvenimą“, su Aiste Žegulyte – prie „Animus animalis“. Dar nemažai tekę užsiimti dialogų perrašinėjimu. Anksčiau, studijuodamas, nespjaudavau ir į scenarijus komerciniams filmams, tačiau po vieno jų pasakiau sau, jog daugiau taip nebegaliu, nes šis prieštaravo visiems mano įsitikinimams. Pramoga gali būti gera, gali bloga, bet čia jau buvo tas atvejis, kai tiesiog nesutapo vertybės. Pamenu, į premjerą ėjau su drauge ir man buvo gėda, kad ją atsivedžiau. Studijų metais rašiau ir TV serialui „Gyvenimiškos istorijos“, kurį vedė Dalius Mertinas. Tai buvo neprofesionalių aktorių vaidinamos telenovelės. Kurdavau siužetus, pavyzdžiui, kaip vyras išdavinėja žmoną su meiluže ir jį galiausiai partrenkia mašina. Nieko ypatingo, nieko už tai negaudavome, bet man šias istorijas labai patikdavo galvoti. Komercinių projektų ėmiausi, nes norėjau dirbti pagal savo profesiją, ypač prieš tuos keletą metų, kai išgyventi galėjai nebent pasukęs į televiziją. Tačiau man buvo tikrai smagu, kadangi visai mėgstu *trashą* [kūrinius, kurie specialiai daromi taip, kad atrodytų pigūs, beskoniai – L. Š.], ir tai buvo labai geras būdas įvaldyti amatą – reikėdavo paruošti po 40 puslapių medžiagos 2 kartus per mėnesį, laikantis visų struktūrinių reikalavimų. Taip atidirbus, kurti savo projektams tikrai lengviau. Nes mokantis Akademijoje prasidėdavo kone meno būrelis – kam tos taisyklės, jas reikia laužyti.

Vadinasi, esi prisilietęs tiek prie autorinio, tiek prie komercinio kino. Kuo skiriasi šios patirtys?

Rašydamas komerciniams projektams, visada pirmiausia galvodavau apie žiūrovą. Dažnai sulaukdavau ir komentarų: čia gera scena, bet auditorija nesupras. Man tikrai keista, kad kuria išties protingi žmonės, tačiau kažkodėl visada manoma, jog žiūrovas yra kvailesnis. O autoriniame kine apie publiką negalvojama. Tiesiog vystoma idėja ir žiūrima, kas išeis. Čia daug nuojautos, iš kurios gimsta nepakartojami dalykai. Nors tai įvyksta labai labai retai. Ta nuojauta yra lyg įkvėpimas. O man patinka tarpinis variantas – noriu įstatyti į kažkokius rėmus ir tada žaisti su tuo, kas įstatyta.

Sakai pirmiausia esantis scenaristas, bet Tau nesvetimos ir kino režisieriaus pareigos. Kaip jos koreliuoja tarpusavyje?

Kaip scenaristas pastebiu, kad mano braižas yra atpažįstamas. Tai neblogas dalykas, tačiau kartais norėtųsi, jog taip nebūtų. Rašydamas pereini filtrą – režisierių. Atrodo, gali prigalvoti daug visko, bet jeigu jis nemato kai kurių dalykų taip pat, kaip tu, atsiranda skonių skirtumai ir visada laimi režisieriaus nuomonė. Kartais dėl to būna labai liūdna. Pasitaiko, jog dirbdamas scenaristu tik ekrane išvysti, kaip kitaip gali atrodyti dalykai – regis, kūrei įtemptą sceną, o pastatyta ji komiškai. Kai pats režisuoju savo parašytą medžiagą, jaučiu daugiau laisvės. Galiu aktoriams išsamiai paaiškinti, kaip vaidinti atitinkamą dialogą. Labai smagu, kai jie nepakeičia scenarijaus. Pavyzdžiui, Rasa Samuolytė filmuojant „Paradą“ 99 proc. teksto pasakė taip, kaip jis buvo užrašytas scenarijuje; nors ten daug visokiausių „nu, bet“, kurie atrodo nereikalingi, ji surado tame logiką.

Tavo braižas tikrai su niekieno kito nesupainiojamas, pasižymintis absurdo, ironijos, humoro prieskoniu. Ar pats turi šias savybes?

Labai norėčiau neturėti, kadangi tada skambėtų žymiai kiečiau, bet iš tiesų tai atitinka mane. Sunku savo darbuose neparodyti, jog ironiškai žvelgiu į pasaulį. O galbūt reikėtų sakyti, kad mane šito išmokė gyvenimas. Pagalvoju, gal laikas bandyti kitaip, keisti formą, tačiau vis tiek galiausiai išeina, kaip išeina. Šį mėnesį mano mėgstamiausias rašytojas yra Remarque'as – daug kas sako, kad jo knygos „popsinės“, labai vienodos, pasikartojančios, dėl to jo kratosi. O man kaip tik patinka, nes žinai, ko tikėtis, kaip žanriniame kine.

Kadangi nevengi įnešti humoro į savo kūrinius, įdomu – kas pralinksmina Tave patį?

Juokinga, kada juokas turi prasmę, kaip, pavyzdžiui, satyroje. Taip pat atpažįstamos situacijos, ypač darytos nuoširdžiai, nemeluojant. Nesu grynų komedijų gerbėjas. Man labiau prie širdies truputis humoro kiekviename filme. Pavyzdžiui, rimtoje istorijoje pajunti gerą ironiją. Mėgstu, kai kūrėjas į savo medžiagą žiūri ne pernelyg pretenzingai, ne per daug rimtai.

Kiek įkvėpimo randi gyvenime, o kiek, pavyzdžiui, knygose? Kokie kūrėjai ir kūriniai Tave inspiruoja?

80 proc. ateina iš to, ką žmonės pasako, parodo. Iš knygų galbūt labiau struktūra, tonas. Kol ieškai idėjos, specialiai dėl jos neskaitai, bet kai ją jau turi, pradedi daug skaityti, žiūrėti skirtingų žanrų kiną, kur atrandi ar tai struktūrą, ar veikėjus. O mintis pametėja gyvenimas; vis tik jis – pats unikaliausias dalykas.

Esu klasikos gerbėjas – pavyzdžiui, geriausiu mokslinės fantastikos žanro kūriniu laikau „Kopą“ (knygą, ne ekranizaciją!). Mėgstu Wernerio Herzogo, brolių Coenų ir Milošo Formano filmus. Bet šis sąrašas nuolat kinta. Noriai einu į kino retrospektyvas, nes ten galima pasitikrinti, kas dar rezonuoja, o kas – nebe. Iš muzikos atlikėjų pats artimiausias Nickas Cave'as. Jis man labai patinka, nes turi gerą filosofiją, kad rašyti yra lygiai

Kadrai iš filmo „Paradas“ (2022, rež. Titas Laucius)

tas pats, kas dieną eiti į biurą. Pritariu jam – įkvėpimo reikia ieškoti dirbant, o ne laukti, kol jis ateis slampinėjant.

„Paradas“ – Tavo pirmasis ilgos trukmės filmas, ką tik pasirodęs kino teatruose. Trumpo metro formą jau esi įvaldęs, o kokie potyriai lydėjo šįsyk?

Nemeluosiu, tai buvo iššūkis. Visų pirma, dėl paties amato. 20 minučių išlaikyti žiūrovo dėmesį yra viena, o pusantros valandos… Reikalingi visai kiti standartai, kitas ritmas. Jautiesi atsidūręs nežinioje, bandai vaidinti, kad viską išmanai, bet iš tiesų – nelabai. Psichologiškai patys sunkiausi filmavimai truko tris mėnesius, nors dabar tai skamba juokingai. Atsimenu, po paskutinės pamainos, maždaug šeštą valandą ryto, Rasa Samuolytė ištraukė vyno. Išgėrėme gal po du gurkšnius; buvome šoko būsenoje, kažkaip nenorėjome, tad galiausiai tą butelį liepė pasiimti man. Grįžęs namo gal iki vidurdienio sėdėjau terasoje, nes ištiko tokia tuštuma, labai keistas jausmas – nežinai, ką padarei, ar padarei, ar kažkas iš to išeis. Tik pamatęs, kad žmonės vedžioja šunis, supratau, jog reiktų gultis miegoti.

Savo filmuose mėgsti kurti ansamblines scenas. Kodėl? Ir kaip sekasi jas suvaldyti?

Dievinu ansamblinius filmus. Gal dėl to. O darbas su aktoriumi yra mano turbūt pati mėgstamiausia režisavimo dalis. Kitų filmuose irgi stengiuosi, kad tokių epizodų būtų kuo daugiau. Man patinka, kai veikia būrys žmonių, kurių kiekvienas turi savo liniją. Erzina personažai, skirti tiesiog užpildymui. Diplominiame darbe susikūriau sau užduotį, jog turiu padaryti ansamblį. Galvojau, kodėl lietuviškame kine veikėjai nekalba vienas per kitą – kai kur tos pauzės tokios nenatūralios. Pabandžiau šitą taisyklę sulaužyti, ir aktoriams patiko. Štai, per „Parado“ techninę peržiūrą supratau, kad reikėjo daugiau ansamblių – trūksta, labai trūksta. Ateityje bandysiu pasitaisyti.

„Parade“ pasakojama įdomi istorija, kaip po skyrybų prabėgus daugeliui metų buvę sutuoktiniai procesą turi pereiti iš naujo, tik jau bažnytiniame teisme. Kaip gimė toks sumanymas?

Atvažiavau pas mamą, ir ji man sako – išsiskyriau su tavo tėvu. Klausiu – negi vėl? O ji, pasirodo, apie bažnytinį teismą. Jei nori dar kartą susituokti bažnyčioje, turi į jį kreiptis, kad anuliuotų ankstesnę santuoką. Tačiau ten niekas nepripažįsta, jog tu išsiskyrei, neva tos vedybos negaliojo nuo pat pradžių, sąjunga buvo sudaryta neteisingai, nes pagal krikščionybę – kartu ir skausme, ir varge. Toks paradoksas. Susidėliojęs scenarijų, supratau, kad niekur nedingsiu, turėsiu apsilankyti tokiame teisme gyvai. Labai bijojau. Bet viskas gerai, Bažnyčios atstovai idėją palaikė ir nutarė, kad filmas nėra antikrikščioniškas. O ir neturėjau tikslo kritikuoti Bažnyčią – labiau pasitelkdamas minėtą situaciją parodyti skyrybų absurdiškumą.

Kodėl „Paradas“? Koks čia simbolis?

Pavadinimas atsirado iš šalutinės siužeto linijos. Pagrindinė veikėja Miglė yra orkestro, kuris turi groti parade, dirigentė. Mintį, ko gero, įkvėpė mano paties *orkestravimo* laikai. Susikūrė analogija – kaip pagrindiniai veikėjai neaišku kodėl kreipiasi į bažnytinį teismą, taip vaikai traukia groti į kažkokį neaiškų paradą. Toks prievartinis ėjimas. Vaikams liepia šypsotis, kai jie pučia dūdas, kas realybėje apskritai neįmanoma, ir tai visiškas absurdas. Bažnytiniame teisme – irgi savotiškas paradas: pagrindiniai veikėjai meluoja teisėjams, siekia nežinia ko, nebent kažkokių tradicijų laikymosi. Prie orkestro moksleiviai taip pat prisijungia dažniausiai todėl, kad reikia, nes taip liepė tėvai, o ne savo noru.

Filmo premjera vyko Talino „Juodųjų naktų“ festivalyje. Kaip jis buvo priimtas ten?

Na, pristatyman atėjo ir lietuvių, jie juokėsi. Estai, sėdėję šalia, taip pat kikeno. Kiek skaičiau atsiliepimus, viskas gerai, žmonėms patiko.

Ar kada nors sulauksime iš Tavęs labai rimto filmo be juoko ir ironijos?

Manau, kad ne. Lietuvoje sunku išeiti iš savo žanro ribų. Kadangi mūsų nedaug, esame labai *katalogizuojami*. Marija Kavtaradzė – socialinių dramų kūrėja, Jonas Trukanas – siaubo žanro atstovas, iš manęs tikimasi komedijos. Žinoma, čia hiperbolizuoju. Buvo, kas pažiūrėję „Paradą“ sakė: „Na, antra pusė ne tokia juokinga kaip pirma.“ Nors aš ir nefilmavau komedijos, tačiau tokie lūkesčiai mano atžvilgiu. Kas iš tiesų visai juokinga. Gal kaip tik imsiu, supyksiu ir padarysiu labai rimtą, pretenzingą filmą, tačiau ironiją tikrai išlaikysiu – gyvenime turi nutikti kažkas išties ypatingo, kad ją iš manęs išmuštų. Dėl to man ir patinka broliai Coenai – jie nekuria komedijų, bet jų filmuose visada yra ironijos.

LAIPTINĖS FENOMENAS

JOVITA POVILIŪNAITĖ

Žmogus labai panašus į citadelę. Jis išgriauna sienas, kad įgytų laisvę, bet lieka sugriauta ir žvaigždėms atvira tvirtovė.

Taip rašė Antoine'as de Saint-Exupery savo knygoje „Citadelė". Citadelę galima suvokti tiek kaip vidinę tvirtovę, tiek kaip dvasios miestą, kurį būtina saugoti. Tačiau, kad imtume jį saugoti, reikia, kad jame būtų, ką ginti.

Tai vidinė tikrovė ir vidinė tvirtovė. Pakylėta nuo kasdienybės. O šalia pastatysiu purviną, prirūkytą, blausios lempos apšviestą daugiabučio laiptinę. Daugiabutis – itin fiziška vieta su itin fiziškais „veikėjais", kuriuos galima tipizuoti: dama su šuneliu; tas iš ketvirto aukšto; senutė; tie, kur kaime daug laiko leidžia; katinų globėja; šizofrenikas; jauna tvarkinga šeima; tie išsiskyrę. Vardų kaimynai neturi. Bet jų tarsi ir nereikia…

Antoine'as de Saint-Exupery buvo lakūnas. „Citadelę" jis vadino savo gyvenimo knyga, kurios pabaigti rašytojui neleido žūtis. Savo prozoje autorius žvelgia į žmones daug aprėpiančiu žvilgsniu, tarsi stebėdamas juos iš aukštai. Kūrinio centre – utopinio Sacharos dykumos miesto valdovas. Smėlio audros, karštyje kylantys miražai, dykuma keliaujantys karavanai ir sūnaus pokalbiai su tėvu. Valdovo refleksijos itin poetiškos – tai išminties pamokos apie žmogaus ir civilizacijos veikimo principus.

O čia šiandien teturime seną apleistą laiptinę… Tačiau keliami klausimai tie patys: koks asmens santykis su visuomene? Kur riba tarp asmeninės ir viešosios erdvių?

Kaip atrodytų daugiabučiai iš lakūno skrydžio? Iš aukštai jie primena senovės paminklus, stounhendžus, saugančius kylančią saulę. Bet kuo arčiau žemės, tuo labiau „žmogiška, pernelyg žmogiška". Zuja triukšmingi automobiliai, dėl niekų pykstasi kaimynai. Loja šunys. Klega į mokyklą skubantys vaikai.

„Gyvenimas nėra nei paprastas, nei sudėtingas, nei aiškus, nei nesuprantamas, nei prieštaringas, nei vientisas. Jis yra", – rašo Exupery. O gyvenimas daugiabutyje – mažų mažiausiai keistas. Bet jis (irgi) tiesiog yra.

Keistas, nes gyvendami taip arti vieni kitų, gyvename ne bendruomenėje, bet kiekvienas sau. Gyvename degtukų dėžutėje, kuri dar suskirstyta į mažesnius narvelius. Girdžiu, kaip dienas leidžia kaimynai. Kada gulasi, keliasi, prausiasi, kada pietums muša karbonadus. Jei pridėsime muziką, garsias kalbas, gyvenimo kokybė tokiame name – ne itin. Bet kai įpranti, nėra jau taip blogai.

Exupery kėlė klausimus, kurie nuostabiai tinka šiandienai bei svarstymams apie laiptinės fenomeną, pvz.: kokiu būdu suderinti asmeninę laisvę su veikimu dėl visuotinio žmonijos gėrio?

Skambutis į duris. Paskutinė mėnesio diena – valytoja renka pinigus už aplinkos tvarkymą. Tik jos dėka žiemą nukasti takeliai, vasarą – nupjauta

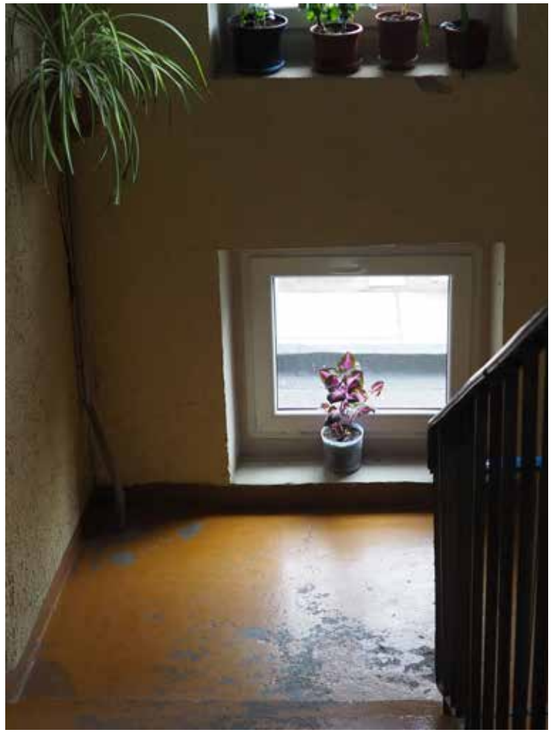

Jovitos Poviliūnaitės nuotrauka

žolė. Tačiau ne visi nori mokėti. Užsidarę savo „apartamentuose", kur švaru, tvarkinga, kvepia. Koks skirtumas, ta žolė nupjauta ar ne? Koks skirtumas, ar laiptinė prirūkyta? Juk ne mano!..

O tuo tarpu vidun šmurkšteli katinas. Rainas, žaizdota akimi. Žino, kurios durys jo globėjos. Kaip jis atskiria laiptinę? Namą? Įdomu, kiek mieste tokių pačių laiptinių?

Laurynas Katkus apie sovietinius daugiabučius rašo: „<…> į bet kurią laiptinę galėjai įeiti, pakilti iki viršutinio aukšto, o kartais ir aukščiau – per liuką ant stogo. Galėjai laiptinėje sėdėti, žaisti kortomis, užkandžiauti ir išgerti, net miegoti." Taip buvo sovietmečiu. Dabar įsivyravo susvetimėjimas. Laiptinė paskendusi vienatvėje. Niekas jau čia neužsibūna. Pokalbių tarp kaimynų proporcingai mažėja. Tie, kurie įsikėlė vos pastačius namą (o tokių – vos keletas dar krutančių senukų), sako, jog čia vešėjo pievos, ganėsi karvės. Pievos? Karvės? Kas daugiabutyje gyvena ilgiau, dar šiek tiek pažįsta vieni kitus, bet ką tik atsikrausčiusių (su retom išimtim) ausinėse *muzonas* – tai kaip sveikintis?

Gal juos reikėtų supurtyti? Nepadeda nei rūsyje lakstančios žiurkės, nei devintame aukšte miegantis benamis. Nerūpi durys, kurias reikia uždaryti, nes pačios to nepadaro.

Butai – tvirtovės, laiptinė – atvira žvaigždėms, nes dvasiškai sugriauta. Laiptai visada veda kažkur. Aukštyn arba žemyn. Į namus arba iš jų. Tik čia jokios filosofijos nebėra…

Prisiminkime Arūno Vaitkūno tapytas „Laiptines". Tiesa, šis mieliau rinkosi senovines, o ne sovietines. Jį traukė „visa, kas senesnio, kas prisisunkę gyvenimo kvapo". Arūnas sakydavo: „Mane domina tik seni tikri daiktai, seni namai, istorinės, sakralinės vietos." Vienaip ar kitaip, jo laiptinės egzistencinės. Jose, kaip ir maniškėse, nėra žmonių. Žvilgsnį pagauna ekspresyvūs potėpiai, iškraipytos perspektyvos. Norint užfiksuoti tuščią laiptinę, reikia skubėti: tuoj tuoj kas nors prabėgs. A. Vaitkūnui tiko ankstyvi rytai.

Apie jo kūrybinį procesą sklando įvairios istorijos. Vienoje senamiesčio laiptinių Arūnas ilgai užsibuvo: tapė, gramdė dažus, vėl tapė. Prasivėrė kaimyninio buto durys ir pasigirdo nepatenkintas balsas: „Kokie čia kvapai? Jau į namus skverbiasi." Pamatęs gimstantį paveikslą žmogus susidomėjo ir pats pradėjo savo laiptinę apžiūrinėti. Kalbėjo lyg pasiteisindamas: „Kad čia labai nesutvarkyta, dar remontas nedarytas." Arūnas tik džiaugėsi, jog laiptinė remonto nepaliesta.

Jam, skirtingai nei mums, laiptai buvo tikslas, o ne priemonė. Jis prisodrindavo laiptines kontrastingų spalvų, perspektyvos, ekspresyvių potėpių. Mes – prabėgame.

Bet įsižiūrėjus… Šiandien chruščiovinės laiptinės ryškiai mėlynais turėklais virsta estetine vertybe, geriausiu lietuviškos ekspresionistinės tapybos pavyzdžiu. Ir dar – geltonos sienos, rudi apsilaupę laiptai. Ant palangių – varganos gėlės varganuose vazonuose (geresnius pavagia). Radiatoriai, sukrypusios pašto dėžutės, skelbimų lenta, atrodanti kaip meno kūrinys – koliažas iš skelbimų skelbimukų.

Grįžtant prie trikdančio fakto, jog tų laiptinių, lygiai tokių pat, daug, prasmingi Lauryno Katkaus pasvarstymai apie kartotę: „Šita erdvė turėjo nemalonią savybę kartotis. Kartojosi viskas, dideli elementai ir maži elementai – langai, kambariai, namai, kiemų kvadratai, šaligatvio plytelės, žaidimų aikštelės. Parduotuvės ir mokyklos. Taip pat ir mašinos, baldai, daiktai, drabužiai… Tiesą sakant, begalybė tik taip ir reiškėsi – per nuolatinį pasikartojimą. Apimdavo įtarimas, kad tai kažkoks akių dūmimas ar užsikirtimas. Tavo kiemas buvo toks pats kaip ir kaimyninis, o tas – toks pats kaip trečias. Tai kodėl tavo kiemas buvo tavo? Kur jis baigėsi, kur prasidėjo kitas?" Visa tai sukelia nesmagų nerimą. Tarsi ir tu pats – tik kartotė.

Apie šiuos dalykus svarstyti yra keista ir neįprasta, nes „kai žmogus gyvena laive, jis nebemato jūros". Taip rašė Exupery savojoje „Citadelėje". Jei laiptinė būtų laivas banguotuose vandenyse, ar sugebėtume susitelkti ir išplaukti?

***

Kelios senjorės kaimynės taip susidraugavo, jog ne tik kavos viena pas kitą eina gerti, bet ir į spektaklį kartu nukeliauja. Viena kitai visą dūšią išlieja.

Atsikrausčiusi šeima su trim vaikais ateina tiesiog susipažinti, paklausti, kuri mokykla šiame rajone geresnė.

Ir tų „Labas rytas" pasitaiko…

LAIPTINĖS GYVENTOJO MANIFESTAS

1. Pasisveikinti su kiekvienu sutiktu ir palinkėti geros dienos.
2. Pakelti numestą šiukšlę.
3. Atkreipti dėmesį į purvinus langus. O gal kada ir nuvalyti.
4. Nerūkyti laiptinėje.
5. Perdažyti pašto dėžutes raudonai.
6. Surengti bendrą laiptinės šventę.
7. Rūpintis švara.
8. Netrikdyti kaimynų ramybės garsia muzika.
9. Paklausti kaimyno vardo.
10. Paglostyti kaimyno šunį.
11. Pasirūpinti kaimyno kate jam išvykus.
12. Išeinant iš rūsio, užgesinti šviesą.
13. Paskolinti kaimynui druskos (kaip senais gerais laikais).
14. Aptarti skaitomas knygas, žiūrėtas laidas.
15. Nebešerti kačių.
16. Nelesinti varnų. Kitus paukščius – tik žiemą.
17. Pakviesti vienišą kaimynę arbatos.
18. Per Kalėdas papuošti eglutę laiptinėje.
19. Paklausti senyvo amžiaus kaimynų, gal ko parnešti ar išnešti šiukšles.
20. Šypsotis.

VEIDRODINIAI ARONOFSKIO NEURONAI

SILVIJA BUTKUTĖ

Brendanas Fraseris. Kadras iš filmo „Banginis“ (*The Whale*, 2022, rež. Darrenas Aronofskis)

Viso pasaulio kino adresatas yra mūsų jausmai. Kinematografija – vaizdai, gimstantys iš asmeninių patirčių, fikcinių ar faktinių istorijų, kurios rezonuoja su pačiais filmo autoriais. Procese dalyvauja ir žiūrovai: jei jų empatijos atsargos nesureaguos į pateikiamą turinį, tikėtina, tie žmonės praras galimybę seanso metu išgyventi giliai keičiantį katarsį. Intensyviės patyriminės dinaminės psichoterapijos šalininkų šūkis skamba taip: „Kas nuslopinta, iškelkite į paviršių, o tuomet tai patirkite“ (H. J. Hendel). Būtent toks procesas, mano akimis, ir įvyko naujausio gerai žinomo režisieriaus Darreno Aronofskio filmo „Banginis“ (*The Whale*, 2022) personažams bei publikai. Galima rimtai teigti, kad šis kūrinys yra puikus praktinis psichologo vadovas. Taigi, kokie terapiniai įrankiai atpažįstami scenarijuje, ar drama grįsta paties kūrėjo patirtimis, o gal tai – skaudus antausis turintiems antsvorio? Tolesnėje filmo analizėje išryškinama, kaip svarbu nusimesti į dugną tempiančius emocinius inkarus, kol jie nepavirto neįgaliojo vėžimėliu, deguonies kauke bei skausmingomis pragulomis.

BANGINIO MEDŽIOKLĖ

„Banginis“ pasakoja apie Čarlio (akt. Brendanas Fraseris), smarkiai nutukusio homoseksualaus vidutinio amžiaus literatūros profesoriaus, leidžiančio dienas neiškeliant kojos iš namų, paskutinę gyvenimo savaitę. Reguliariai sutrinkant širdies ritmui jo savijauta smarkiai blogėja, tačiau vyras atmeta visas galimybes gydytis ir toliau paskubomis kemša į namus pristatomas picas, varsto iki viršaus prikrautą saldumynų stalčių. Vienintelis jį aplankantis žmogus yra medicinos sesele dirbanti draugė Liza (akt. Hong Chau), kuri aptvarko namus, atneša mėgstamo maisto ir naujienų iš „išorinio“ pasaulio. Ir, žinoma, su buvusia žmona augusi vienturtė dukra Elė (akt. Sadie'ė Sink), kurios retos viešnagės reikalauja specialiai sukurpto „prisiviliojimo“ plano bei kompromisų.

Pagrindinį veikėją įkūnija seniai ekrane regėtas, kaip teigiama žiniasklaidoje, fizinę ir emocinę sveikatą pastaruoju metu atstatinėjęs B. Fraseris (kas nutiko ilgus metus nematytam aktoriui įspūdingai detaliai aptaria Zachas Baronas portale Gq.com publikuojamame tekste „What Ever Happened To Brendan Fraser?“), vilkintis specialiai jam sukurtu įspūdingai tikrovišku odos kostiumu. Internetine skaičiuokle konvertavau šešis šimtus svarų, kad galėčiau žodžiais nupiešti beveik trijų šimtų kilogramų savininką. Kaip ir būdinga kritiškai didelį antsvorį turintiems žmonėms, herojus sunkiai juda – tik menka amplitude po savo butą, pasiremdamas vaikštyne. Jo įspūdingus gabaritus apgaubę drabužiai netrunka išsipurvinti nuo saujomis griebiamos greito maisto užkandinių vištienos bei sumuštinių su sūrio traškučiais. Kai valgydamas vieną jų Čarlis užspringsta ir kąsnį atryja tik Lizai čiupus bičiulį kratyti už pažastų, užgniaužiame kvapą, kad filmas nepasibaigtų, vos prasidėjęs. Be reguliariai užsukančios geriausios draugės, į Čarlio duris dar nuolat skambina picų išvežiotojas, tradiciškai pats pasiimantis arbatpinigius iš pašto dėžutės. Dirbdamas profesorius prie studentų grupės kurso prisijungia nuotoliniu būdu, per kompiuterį, o jo vaizdo kamera neatsitiktinai visada „sugedusi“... Viskas vyksta viename klaustrofobiškame nemadingo interjero bute, skendinčiame prieblandoje, kas tik dar labiau sustiprina slogią atmosferą.

„Kine man labiausiai patinka tai, kad jis yra puiki empatijos treniruotė, be to, gali žiūrėti filmą apie bet kurį pasaulio žmogų, ir jeigu vaizdavimas tikroviškas, nuoširdus, nesunku įsitraukti į jo gyvenimo aplinkybes“, – yra pasakęs D. Aronofskis. Tačiau rašytoja, komikė, visuomenės aktyvistė Lindy'ė West neseniai „The Guardian“ publikuotame tekste atvirai bodisi „Banginiu“, sakydama, kad nė vienas stambus žmogus niekada ekrane nesukurtų tokios reprezentacijos, kuri parodo depresyvią apkūnaus individo izoliaciją. Ji kritikuoja režisierių klausdama, ar tikrai ši drama humanizuoja storulius, o gal tai tiesiog dar viena liekno žmogaus suformuotų visuomenės standartų išraiška? Antraip argi ta pati visuomenė šitaip liaupsintų filmą ir prognozuotų jam „Oskarus“? Ir išties, teksto autorė turi teisę į aptariamą kūrinį žvelgti iš tokios perspektyvos, nes, kaip pati pabrėžia, yra „viena jų“ – apvalių formų žmonių, savo kailiu patyrusi diskriminaciją dėl savo kūno. Iškart prisipažinsiu, kad svorio kontrolė nėra mano gyvenimo realybė ir negaliu analizuoti „Banginio“ iš *body shaming* pozicijos, tačiau norisi jį reabilituoti atsakant į klausimą, kodėl D. Aronofskis ir B. Fraseris sulaukė tiek daug pagyrų bei palaikymo. Visgi, mano manymu, tai yra geras filmas, net, drįsčiau sakyti, vienas geriausių praėjusiais metais, kaip būdinga režisieriui, nagrinėjantis provokuojančią temą pasitelkiant gana drąsiai, bet neatsitiktinai pasirinktą apkūnaus herojaus vaizdavimą. Parodantis, kad didelis žmogus su didele širdimi turi ilgą liūdno finalo priešistorę, savo svarba ir pamokomis pranokstančią pagrindinio veikėjo gabaritus.

UŽPROGRAMUOTI KURTI IR PALAIKYTI RYŠIUS

„Banginiui“ scenarijų parašė Samuelis D. Hunteris, dar 2012 m., būdamas labai jaunas, teatre pristatęs to paties pavadinimo pjesę. Teatro srityje šiam veikalai irgi nestigo dėmesio bei liaupsių dėl originalumo. Atsakant į anksčiau minėtos aršios Aronofskio dramos kritikės klausimą, tikriausiai režisierius negalėtų apginti savo filmo, remdamasis tuo, kad jį sukūrė pagal asmeninę patirtį. Tačiau tą be vargo galėtų padaryti S. D. Hunteris, kuris, kaip pats teigia interviu „The New York Times“, pjesėje atspindėjo savo neproporcingą ūgį ir figūrą paauglystės laikais, išskyrusius jį iš bendraamžių. Taip pat seksualinės orientacijos pokytį supratus, jog yra gėjus. Griežtą, traumines patirtis „dovanojusį“ religinį auklėjimą, kurį, atradęs individualų savo kelią, turėjo permąstyti ir „persiprogramuoti“ kaip asmenybė, kad toliau galėtų gyventi be kaltės jausmo. Galiausiai – stiprius emocinius išgyvenimus lydėjusią depresiją, žygiavusią koja kojon su emociniu valgymu kaip trumpalaikiu problemų užmaršties būdu.

Scenaristo gyvenimo faktai paaiškina ir tai, kodėl vienas pagrindinių filmo herojų yra prie Čarlio duryų išdygęs jaunas misionierius Tomas (akt. Ty Simpkinsas). Vaikinas pasibeldžia į namus būtent tuo momentu, kai Čarliui suskausta širdį. Tarsi religingai auklėto Samuelio sąžinės priekaištas, Tomas vis sugrįžta pas Čarlį, kaip atskleidžia vėliau, savo vizitais siekdamas išgelbėti paklydusią vyro, mylinčio vyrus, sielą. Iš realybės į dramą įžengia ir tik vienu kitu formaliu žodžiu per užvertas duris persimetantis picų išvežiotojas. Šį veikėją įkvėpė Samuelio tėčio pasakojimas, kaip jis iš savo šeimos krautuvės turėdavo pristatyti pirkinius senam klientui, kurio namai buvo pilni kačių iškamšų. Natūralu, kad interesas sužinoti tokių keistuolių gyvenimo istorijas skatino Hunterį kūrybai.

„Banginio“ apžvalgose dažnai minima, kad jis juokingas, tačiau šis apibūdinimas grubokas – filmas yra tiek pat jautrus, kiek ir negailestingas, liūdnas, tiek pat šviesus, gyvenimiškas, kiek metaforiškas. Šį dvilypumą iliustruoja Čarlio ir jį lankančio religingojo Tomo pokalbis – vienam jų meilė tarp vyrų yra Dievo įsakymus laužanti nuodėmė, o kitam – pretekstas greičiau save pribaigti maistu, kad susitiktų savo mirusį mylimąjį Anapus. Jei scenaristas Hunteris į Čarlio personažą sudėjo dalelę savęs, tai akivaizdžiausia tragiškos, uždraustos meilės atspindžiuose. Ir nors L. West manymu jo liemens „gelbėjimosi ratas“ per mažas, kad suteiktų teisę rašyti apie tikrai stambius žmones, vis dėlto aptartas sąrašas to, ką pats išgyveno pjesės ir filmo scenarijaus autorius, suteikia jam teisę tai reflektuoti teatro scenoje bei kine. Čia labai tinka posakis, kad kiekvienam savas skausmas didžiausias – nė viena trauma nėra blogesnė ar svarbesnė nei kita. Iš tiesų, kaip galime asmenines patirtis pamatuoti centimetrais ir kilogramais, ginčijantis dėl ribos, kada dar „leistina“ (o kada – jau nebe) analizuoti tam tikrus reiškinius?

Viena svarbiausių scenarijaus detalių – Čarlis turi paauglę dukrą Elę, su kuria, jausdamas artėjančią mirtį, stengiasi užmegzti kontaktą, norėdamas atpirkti visus tuos metus, kai jiems buvo uždrausta matytis. Elės personažas – tobulas jauno žmogaus, patyrusio meilės trūkumą, pavyzdys: ji nuolat dėl visko maištauja, atviru tekstu šlykštisi savo tėvo išvaizda ir charakteriu, bendrauja grubiai, net išdrįsta sumaitinti Čarliui migdomųjų. Jų santykių grąžinimas į meilės būseną ir yra viena pagrindinių filmo uždučių su dramatiškais suartėjimais ir atitolimais. Suprasdamas nebeturintis daug laiko, Čarlis Elei pažada daug pinigų ir pagalbą su mokykliniais rašiniais, tam, kad ši kasdien pas jį apsilankytų, nepaliaujamai kartoja sunkiai kitų reikalavimams paklūstančiai merginai, kokia ji nuostabi, itin pabrėždamas Elės gebėjimą rašyti. Tėvo atkaklumas dukters atžvilgiu nelieka neįvertintas: galbūt ji yra priežastis, kodėl Čarlis taupydamas pinigus ateičiai nesileidžia išvežamas į ligoninę; troškimas kažką palikti dukrai pranoksta rūpestį savimi.

Visi „Banginio“ personažai yra patyrę gniuždančias, sunkiau ar lengviau paslepiamas traumas: Čarlį ir Lizą sieja tragiška abiejų mylėto žmogaus netektis, kurią vienas malšina maistu, o kita – ilgomis darbo ligoninėje valandomis. Be tėvo augusi Elė maištauja ir kovoja su nematomais vidiniais priešais, taip rodydama neišpildytą gyvybiškai svarbų vaiko ir tėvo ryšį. Trumpai, netikėtai filme pasirodanti su Ele nesusitvarkanti motina Merė (akt. Samantha Morton) vis dar užstrigusi gyvenimo etape po skyrybų su Čarliu,

Hong Chau. Kadras iš filmo „Banginis“ (*The Whale*, 2022, rež. Darrenas Aronofskis)

Sadie'ė Sink. Kadras iš filmo „Banginis“ (*The Whale*, 2022, rež. Darrenas Aronofskis)

taip ir nesugebėjusi atleisti įžeidimo, kai buvo palikta prieš visą miestelio bendruomenę, ir kurti savo gyvenimo toliau. Net jaunojo misionieriaus istorija kupina baimės bei nepasitikėjimo, kylančių iš nesugebėjimo atliepti reiklių gimdytojų lūkesčius. Nors visus herojus skiria individualus gyvenimo suvokimas, bet akivaizdžiai vienija žmogiškojo ryšio paieškos. Jie susiburia apie optimistiškai savo likimą pasitinkantį Čarlį, kuris, pamynęs ilgus metus persekiojusias gėdą bei savigailą, atveria savo skaudulius, leidžia jausmams iškilti į paviršių ir šiuo atvirumu keičia savo aplinką nuo artimiausiųjų iki atsitiktinių praeivių. Nors mums, nepriklausomiems stebėtojams, gaila, kad minėtieji suvokimai vyksta mirties akivaizdoje, neapleidžia nuojauta, jog tie, kas išlydės Čarlį į ten, kur jo nebevaržys didžiulis kūnas, negrįžtamai pasikeis. Supratę, paleidę, prisiėmę atsakomybę už savo gyvenimus, jie turės galimybę traumuojančius prisiminimus paversti tiesiog prisiminimais.

EMPATIJOS FORMULĖ

Pavadinimą „Veidrodiniai Aronofskio neuronai“ pasirinkau su mintimi, kad šio režisieriaus kinas visada siūlo galimybę pačiu netikėčiausiu būdu patirti įvairias realias ir fikcines situacijas. 1990-aisiais italų neurofiziologas Giacomas Rizzolattis atrado, jog vienas gyvybės formas su kitomis sieja polinkis atpažinti ir pamėgdžioti emocijas, todėl dažnai būryje kūdikių vienam pravirkus akimirksniu kaip iš giedro dangaus pasipila ir kitų ašaros. Kinas – nuostabus įrankis koncentruotai ištransliuoti norimą žinutę masei žmonių, taip sukeliant kolektyvines patirtis. Iš šios perspektyvos, kiną ir socialinę antropologiją studijavusio D. Aronofskio kūryba yra empatijos mokykla – jo psichologinė fikcija ekrane gimsta iš realių žmonių istorijų: nepataisomų romantikų, narkomanų, karjeristų vyrų, pervargusių moterų, tragedijas išgyvenusių, netyčia ir tyčia pasitraukusių iš gyvenimo.

„Banginio“ veiksmas plėtojasi viename kambaryje. Kino aikštelėje žinomas dėl savo reiklumo, režisierius tarsi norėjo pratęsti pjesės gyvenimą ir net filmo komandos prašė jaustis bei elgtis kaip teatro trupei prieš pasirodymą. Apie tai galvojant, mintyse labai natūraliai iškyla kitos Aronofskio dramos „Motina“ (*Mother!*, 2017) mizanscenos, kuriose personažų pasauliu buvo tapę keli erdvaus namo kambariai, finale evoliucionavę į begalinius klaidžius pasąmonės koridorius. Taip kūrėjas tarsi įrodo, kad gilioms egzistencinėms kelionėms nereikalingi kvapą gniaužiantys kraštovaizdžiai – užtenka labai stiprių psichologinių charakterių ir prasmingai sudėliotų dialogų, į kuriuos dėmesys dar geriau sukoncentruojamas nesiblaškant po įspūdingą scenografiją.

Kodėl, nepaisant išskirtinai tikroviškos itin stambaus Čarlio išvaizdos, jo nukarusio pagurklio, išpurtusio pilvo, prakaito dėmių ant odinės sofos, pagrindinis istorijos herojus nekelia atstūmimo reakcijos? Skirtingai nei kokiuose filmų piktadariuose, su kuriais sunku susitapatinti, Čarlyje atpažįstame asmeniškai išgyventas bazines emocijas ir fizinius pojūčius, tokius kaip baimė, pyktis, liūdesys, pasibjaurėjimas, džiaugsmas, jaudulys, seksualinis susijaudinimas. Dabar jau kitaip žvelgiu į paauglystėje matytą Aronofskio „Rekviem svajonei“ (*Requiem for a Dream*, 2000), kur pasakojama apie du nuo narkotikų priklausomus jaunus žmones, jų kasdienius iššūkius, tarpusavio aistrą bei psichodelines keliones. Pagal visuomenės normas, turėtume juos smerkti už pasirinktą gyvenimo būdą, tačiau netobuli (tiksliau, nuolat „apsinešę“) jaunuoliai mums atrodo simpatiški, skatina atjautą, gailestį. Rodos, režisierius yra sėkmingai „nulaužęs“ empatijos formulę; savo filmuose jis rodo, kad kiekvienas sveiko proto žmogus iš prigimties linkęs atjausti kitą, su į kraują įaugusia savybe reaguoti į aplinkinių skausmą ir džiaugsmą. Kūrėjas iš esmės neigia tokią etiketę kaip „blogas žmogus“, pripažindamas, jog asmuo – tai duali savybių sistema, savyje talpinanti tiek stiprybes, tiek silpnybes ir net pamišimą, ką matome psichologinėje dramoje su siaubo elementais „Juodoji gulbė“ (*Black Swan*, 2010).

Ar galėjo Aronofskis ekranizuoti pjesę apie storulį, kad pašieptų vidurinės amerikiečių klasės įpročius valgyti dideles porcijas ir liekniesiems paskatintų pasibjaurėjimą? Didžiulis liulantis Čarlio kūnas veikiau yra gynybinio mechanizmo pasekmė, metaforinis kalėjimas, kurį, priklausomai nuo nepageidaujamos situacijos, kiekvienas susikuriame skirtingai: sarkastiškai juokaudami, kramtydami nagus, burbėdami, paskelbdami *nekalbadienius*, atidėliodami, būdami rasistai, homofobai, perfekcionistai, iki ausų įklimpę į darbą, meluodami, badaudami ir kita. Būtent taip mėgstamas režisieriaus mirties reiškinio panaudojimas filmuose primena, kad tai, kas regima akimis, nebūtinai yra neginčijama, baigtinė tiesa. Įrodymas – pradžioje kritiškai vertintas nedidelio biudžeto „Fontanas“ (*The Fountain*, 2006), iškėlęs ir, rodos, visam laikui šio kūrėjo darbuose užtvirtinęs nemirtingumo idėją, peržengiančią žemiškus rūpesčius ir dovanojančią viltį, jog mūsų pasaulį palikusius mylimuosius dar sutiksime kitais pavidalais. Daugelio filmų pabaigas galima skirstyti į laimingas ir nelaimingas, tačiau sakyčiau, kad Aronofskis „Banginio“ neužbaigia, o dramos finalą siūlo priimti kaip dar vieną naują pradžią – užburiančią vandenyno banginio melodiją, tik širdimi girdimais hercais kviečiančią nesislėpti nuo savo skausmo, o pagyti jį išgyvenant.

P. S. Sveikinimai aktoriui B. Fraseriui, 95-ą kartą vykusiuose JAV Kino meno ir mokslo akademijos apdovanojimuose pelniusiam „Oskarą“ už geriausią pagrindinį vyrišką vaidmenį.

KRAŠTOVAIZDIS: TARP PASTATŲ VEIKIANTI KAITOS LABORATORIJA

Kurti kraštovaizdį reiškia komponuoti kaitą. Atsiremti į nepastovumą – į kraštovaizdį sudarančių elementų augimą, irimą, sluoksnių judėjimą. Todėl ir kiekvienas žingsnis kraštovaizdin yra vienintelis – antrą kartą įbridus į tą pačią upę bus pasikeitusi ne tik upė – ir pats jau būsi kitas. Kas akimirką viskas nežymiai kinta: lapai bei žiedai seka saulę, vanduo pakyla, galbūt nulyja ir drėgni paviršiai ima atspindėti debesų judėjimą. Pasitelkiant šiuolaikines technologijas bei medžiagas, taikant tarpdisciplininius kūrybos metodus, kraštovaizdžiai tampa procesu paremtomis kaitos laboratorijomis. Architektūra be šios ją supančios kaitos, be kraštovaizdžio yra paprasčiausiai vieniša – kaip juvelyrika be gyvo, šilto, drėgno, kvėpuojančio žmogaus kūno.

Kraštovaizdžio architektūros (VILNIUS TECH) studentčių iš leidinio „Landscape +: 100 words to inhabit it“[1] *versti tekstai pratęsia pernai žurnale publikuotuosius*[2]*. Čia trijų kraštovaizdžio architektčių ir teoretikių eskiziškai nagrinėjamos skirtingos koncepcijos atskleidžia jo poetiką, besiveriančią gilinantis į pragmatinius teritorijos transformavimo poreikius.*

Vertimų mokslinė redaktorė dr. Eglė Bazaraitė

1 *Landscape +: 100 words to inhabit it.* Sudarytoja Daniela Colafranceschi. Barcelona: Editorial Gustavo Gili, 2007.

2 Žr. „Nemunas“, 2022 m. Nr. 1

Tomo Martišauskio paroda SALOS, 2021. Lauryno Skeisgielos nuotraukos

BET FIGUERAS

GEOMETRIJA

Patvinstančiose Egipto lygumose, nutolusiose nuo plačios Nilo vagos, dirbamos žemės sklypus imtasi nužymėti naujai. Už šį darbą atsakingas asmuo buvo vadinamas „geometru“. Dar prieš suformuluojant Pitagoro teoremą, „geometrai“ išmanė jos empirinį taikymą ir naudodami mazgais atžymėtą virvę apibrėžę stačius kampus suformavo trikampį, kurio kraštinių proporcijos 3:4:5.

„Geometrai“ pertvarkė kraštovaizdį, siekdami jį pritaikyti žemdirbystei. Pasitelkus natūralią geomorfologiją buvo apibrėžta forma, kurią padiktavo naudojimo, šiuo atveju – žemės ūkio, logika. Arimo, drėkinimo, sėjos ir pjūties metodai sukūrė savo geometriją, kuri, siekiant padidinti žemės derlingumą, produktyvumą, taip pat tvarumą bei grožį, buvo susijusi su reljefo pobūdžiu.

Geometrijos disciplina tyrinėja erdvę ir formas. Kraštovaizdis yra erdvė; jis turi formą ir matmenis. Kraštovaizdžio esmę sudaro geometriniai dėsniai, jame išsiskleidžiantys savo formomis. Tai dėsniai, atsiradę dėl geologinio formavimosi, klimato poveikio, lietaus vandens drenažo, dirvožemio cheminės sudėties bei natūralios augmenijos, kuri nesuklysdama prisitaiko prie kiekvienos vietovės sąlygų.

Bet koks įsikišimas į kraštovaizdį reiškia vietos pertvarkymą, tam tikrą formos pakeitimą. Nauja struktūra, geometrija leidžia kitaip panaudoti kraštovaizdį, išlaikyti pagarbų santykį su vietovės specifika ir jos transformacijos esme. Sodo projektavimas – ne kas kita kaip vietos perkūrimas, kuomet kraštovaizdžio architektas turi galvoje naują jos modelį, kuriuo jis ar ji siekia atgaivinti tam tikrus pojūčius bei dvasią.

Mums žinoma, jog senovės Egipte sodų ribas formavo šie didieji geometrijos žinovai, ir toliau ieškoję kompozicijos ašių, kad rastų beveik kosmologinį ryšį su Saulės ir žvaigždžių keliu bei Nilo tėkme. Galima teigti, kad „geometras“ tam tikra prasme buvo pirmasis kraštovaizdžio architektas.

Iš anglų kalbos vertė Varvara Ivanova

DANIELA COLAFRANCESCHI

EFEMERIŠKUMAS

Sodai, taip pat kaip gyvenimas, yra efemeriški.

Kalbant apie kraštovaizdį, tokie žodžiai kaip „besikeičiantis“, „laikinas“, „greitai išnykstantis“, „efemeriškas“ plačiai naudojami įvairiuose kontekstuose: nuo pačių didžiausių žemės meno kūrinių iki minimalistinių sodų. Efemeriška architektūra yra laike apibrėžti modifikacija, lankstumas bei dinamika. Tai instaliacijos, trumpalaikės reprezentacijos, pirmiausia sužadinančios mūsų vaizduotę.

Sodai yra vietos, sukeliančios mums emocijas; santykius vaizduojančios pjesės, scenos čia audžiamoms, konstruojamoms ir tyrinėjamoms žmonių peripetijoms. Jie sudaryti iš augalų, kurie laikui bėgant dovanoja nuolat besikeičiančius sezoninius vaizdus bei kompozicijas. Taigi, nukrypus nuo sumanyto išdėstymo, kuris ir pats laikinas, nuolat atsinaujinama, ir taip sodo efemeriškumas padvigubinamas.

Efemeriška architektūra ar sodai visada buvo radikaliai besikeičiančių kultūrinių sąlygų pranašai. Kaip jau minėta, tai erdvės, tradiciškai atviros eksperimentams.

Įvairiais laikotarpiais žmogaus išradimai – automatiniai[3] įrenginiai, groteskai[4], augmenijos grupavimas, parterio[5] geometrija, topiarinė[6] skulptūra, kilnojami želdiniai, vandens, šviesos, garso ir spalvų žaismas, įmantrūs botaniniai priedai bei sumanūs įrankiai – pildė žaliuosius scenarijus. Pavyzdžiui, Michelangelo fantasmagorijos, XVII a. aparato teatrai[7], Vatelio scenografijos... Karališkojo dvaro rūmų kaukėse ir šventėse, ceremonijose sodai regėti kaip pasauliai, transformuoti į puikią stebuklų parodą, kurioje nėra skirtumo tarp augalų ir pagamintų daiktų.

Šis kraštovaizdis – metafizinis mikrokosmosas, neatsiejamas nuo žmogaus, jo darbų, išradingumo bei poreikių, tačiau visų pirma suvokiamas kaip utopinė erdvė.

Dabar, kai kraštovaizdis tampa vis tarpdisciplininiškesnis ir vis labiau susipynęs su menu bei architektūra, dėmesiui palaipsniui persikeliant į konceptualias ribines teritorijas, savo tapatybę kaip specifinės išraiškos kategorija įgauna efemeriški sodai.

Turint daugiau laisvės, sodo kūrimas supaprastinamas ir paverčiamas „procesu“. Procesu kaip ypatinga tokių mikro- arba makrokraštovaizdžių erdvės vertybe; procesu, apimančiu visas idėjines darbo fazes; procesu kaip įgyvendinimo „laboratorija“, naudojant programiškai lankščius, atvirus įvairiems masteliams ir reikšmėms metodus bei strategijas.

Taip, kaip ir anksčiau, atsižvelgiant į naudojamas medžiagas, atrandama daugiau novatoriškų sprendimų, kai siekiama įtraukti tokius elementus ir komponentus, kurie gana dažnai yra svetimi įprastoje „sodo“ srityje; pabrėžiamos jų fizinės savybės bei išraiškingi bruožai: taip plastikai, tekstilė, optiniai pluoštai, metalai, sudėtingos elektronikos ir kompiuterinės technologijos kartu su audimu, filigranu[8], topografija ar gamtinių elementų parteriais, šiuos komponuojant su organinės, mineralinės ir sintetinės kilmės medžiagomis, pasirodo netikėčiausiose vietose.

Gyvieji ir inertiški elementai kartu konstruoja vaizduotės laukus bei ženklus; jie išmatuoja požiūrį, reikalingą ieškant dialogo, santykių, harmonijos ir ryšio su jais.

Todėl efemeriškas kūrinys, tiek didelio mastelio kraštovaizdyje, pavyzdžiui, Cristo ir Jeanne'os-Claude darbuose, tiek minimalistinio sodo „fragmentuose“ (žr. daugybę festivalių, tokių kaip Metise[9] Kvebeke, Šomone prie Luaros Prancūzijoje arba Lozanoje Šveicarijoje), pakelia teritorijos, kurioje gyvuoja, vertę, tam, kad padėtų atrasti naujas jos interpretacijas: jų gebėjimas sąveikauti paverčiamas kalbos įrankiu. Tai unikalių, nepakartojamų meno kūrinių repertuarai.

Iš anglų kalbos vertė Rasa Bernatonytė

3 *Automata* – renesanso laikų terminas, apibrėžiantis mechaninius įrenginius, varomus vandens, vėjo ar laikrodžio mechanizmo jėga. (Čia ir toliau – E. B. past.)

4 Groteskas – vaizdingas laisvai sukomponuotas kraštovaizdis su grotomis. Grota – natūrali ar sukonstruota uola su urvais, kurie puošiami iš keramikos šukių ar iš kriauklių sudarytų ornamentais, kaskadų, krioklių ir fontanų kompozicijomis. Dažnai tokios vietos kurtos kaip vėsūs prieglobsčiai.

5 Parteris – lygaus reljefo terasa prie namo, apsodinta sekant geometrinės kompozicijos principais, kurie „perskaitomi“ tik žvelgiant iš aukščiau. Tokią kompoziciją gali sudaryti ir dekoratyviai suformuotos gėlių lysvės.

6 Topiarinis formavimas – figūrinis medžių, krūmų ir kitų viršžalių augalų karpymas, suteikiant jiems dekoratyvias geometrines ar skulptūriškas formas.

7 Aparato teatras pasižymi mechaniškai valdomomis konstrukcijomis scenoje, kurias naudojant kuriama dinamiška scenografija.

8 Filigranas – juvelyrinis dirbinys, komponuojamas iš metalinių vielelių ir / ar grūdelių.

9 Orig. *Métis*; miestas Kvebeko provincijoje, Kanadoje, kuriame vyksta tarptautinis sodų festivalis, laikomas vienu svarbiausių Šiaurės Amerikoje.

IMMA JANSANA

ATMINTIS

Kadaise ten plytėjo delta, krantais įrėminusi upę.

Tai buvo labai derlinga vieta, ir kažkas pasiūlė nutiesti kanalą, kad taptų lengviau drėkinti žemes dešiniajame upės krante.

Kanalas buvo nutiestas, jo šlaitams sutvirtinti pasodinta eilė platanų. Laikas bėgo, žmonės rūpinosi kanalu ir kiekvienais metais, kai jį valydavo, platanų šaknis užklodavo vandens suneštomis žemėmis bei maistingomis medžiagomis.

Platanai augo ir tapo galingais medžiais.

Dabar juos atsimena jau kelios kartos. Jų papėdėje ganėsi avys, o žemdirbiai įsitaisydavo pavėsyje, kad pasimėgautų atokvėpiu ir valgiais.

Tačiau kanalas driekėsi netoli didelio miesto. Šis augo ir augo, o žemdirbystės plotai abipus kanalo vis siaurėjo. Netrukus drėkinimo kanalas tapo siaurute vandens juosta su platanais, kertančiais deltos lygumas iki pat jūros.

Toji juosta išgyveno visus miesto pokyčius ir kaip laikmečio ženklas buvo užfiksuota visuose žemėtvarkos planuose. Ji buvo kolektyvinės atminties atvaizdas, ir niekas nenorėjo jo prarasti.

Iš anglų kalbos vertė Varvara Ivanova

Keramikos ateljė „Faina“ kūrinys ir nuotrauka

ŠIUOLAIKINĖ UKRAINIEČIŲ KERAMIKA IR JOS ŠAKNYS

OLENKA MARTYNIUK

Ukraina turi turtingą šimtmečius siekiančią keramikos gamybos tradiciją, kurią galima atsekti iki mezolito ir neolito laikotarpių, glaudžiai susijusią su Tripolės-Kukutenio kultūra, Ukrainos žemėse klestėjusia 5100–2800 m. pr. m. e. Toji tradicija suteikė galimybę plėtotis daugeliui autentiškų stilių, sutinkamų tik šioje šalyje, ir jau vien tai – be galo įdomu. Pavyzdžiui, Tripolės, turtingam ornamentais ir raštais, davusiam pradžią tolesnei Ukrainos keramikos raidai. Na, o šiandien jaunieji vietos amatininkai atgaivina protėvių amatą ir iškelia jį į dėmesio centrą šiuolaikiškai, konceptualiai, per pasaulį ritantis susidomėjimo keramika bangai.

„Dabar yra nepaprastai gražus metas, kai imame domėtis tradicinėmis technikomis ir savo talentą nukreipiame į fizinius objektus, kuriems reikalingi papildomi pojūčiai. Manau, kad tokiu savo pasirinkimu keliame taikomosios dekoratyvinės dailės kūrinių vertę“, – sako Tetjana Ivanytska, viena iš Ukrainos keramikos prekių ženklo „Quiet Form“ įkūrėjų. Šis pavadinimas [lietuviškai – „Tyli forma“] drauge ir filosofinis, ir modernus – atspindintis pačią keramikos prigimtį.

Tetjana bei jos sutuoktinis Oleksijus savo kelią minėtosios studijos link pradėjo dar 2015 m. ir pasakoja, jog buvo keletas etapų, atvedusių juos ten, kur yra dabar. „Turime darbo su architektūra patirties. Ji suformavo tam tikrą objektų, jų formų bei funkcionalumo erdvėje viziją“, – paaiškina kūrėjai, 2022-aisiais savo minimalistinius objektus pirmą kartą pristatę itin gerai žinomoje prestižinėje „Maison&Objet“ parodoje Paryžiuje.

Pasak Tetjanos, jų sritis – autoriniai daiktai, o ne meno objektai, kaip, pavyzdžiui, tapytojų paveikslai, tačiau šie pastariesiems tikrai nenusileidžia. Taip moteris lyg pabrėžia kolekcionuojamojo dizaino vertę ir išskirtinumą. Kalbant apie „Quiet Form“, įdomi ne tik poros kūryba, bet ir tai, kaip jie atrado keramiką. Pasirodo, Oleksijus anksčiau užsiėmė bankininkyste, o Tetjana plušo biure. Viskas pasikeitė, kai jiedu pateko į eismo įvykį. Kitą dieną Tetjana nutarė užsiimti tuo, kas patinka, ir... išėjo iš darbo, o Oleksijus jos pėdomis pasekė kiek vėliau.

Dabar pareigas sutuoktiniai dalijasi taip: Oleksijus gamina lėkštes ir jas dega, o Tetjana – dekoruoja ir glazūruoja prieš antrąjį degimą

Keramikos ateljė „Faina“ kūrinys ir nuotrauka

krosnyje. Jų krosnys, beje, net turi vardus – Džesika bei Džiuljeta. Poros gaminami produktai atrodo tarsi nužengę tiesiai iš „Kinfolk“, tikros žurnalų gerbėjų biblijos, puslapių: jie labai estetiški, išsiskiria tvirtu identitetu ir žavi tarptautinę auditoriją. Be to, autoriai išties palaiko stiprias keramikos tradicijas, Ukrainoje gyvuojančias nuo seno.

„Ukrainiečių tapatybė ryškiausiai atsispindi keramikoje. Ne veltui Ukraina vadinama molio šalimi: jos rytuose, vakaruose ir centre yra dideli įvairios kokybės bei spalvos molio telkiniai“, – sako Poltavos akademijos profesorė Tetjana Zinenko. Čia ji dėsto užsienio keramikos meno istoriją, pati yra apgynusi disertaciją apie XX–XXI a. meninės keramikos simpoziumų kaip kultūrinių reiškinių vaidmenį. Be to, Tetjana – Tarptautinės keramikos akademijos Ženevoje ir Ukrainos keramologų kongreso narė.

„XXI a. pradžioje Ukrainoje atidaryta „Donbaso keraminių masių“ gamykla, nuo 2005 m. šios srities specialistus aprūpinanti gamybai reikalingomis žaliavomis“, – pasakoja T. Zinenko. Ji priduria, kad XX a. šalyje veikė daugiau kaip 700 liaudies keramikos centrų, 17 porceliano, 2 fajanso ir 2 majolikos fabrikai. Ši statistika nėra plačiai žinoma net pačioje Ukrainoje, o ji gana įspūdinga.

Įdomu ir tai, kad keli istoriniai Ukrainos keramikos centrai išlikę iki mūsų dienų. Vienas iš jų – Opišnia, esanti šalies rytuose, Poltavos srityje. Ši teritorija buvo apgyvendinta dar neolito laikais, pati keramika taip pat pradėta naudoti jau tada. Pagal randamus duomenis dar 1898 m. čia dirbo net 288 keramikai – mažam miestui tai neįtikėtinas skaičius. Dar labiau stulbina faktas, kad jų gaminiai buvo kultūros eksporto dalis, siunčiama į beveik visas pasaulio šalis. Beje, dabar Opišnioje veikia Nacionalinis Ukrainos keramikos muziejus, kuriame saugoma apie 35 000 meno objektų. Čia taip pat yra unikali biblioteka, talpinanti per 100 000 knygų apie Ukrainos ir pasaulio keramiką.

Opišnios dirbiniai išsiskiria vietiniu pilkšvos spalvos moliu, kuris degdamas tampa ryškiai geltonas. Daugiausia galima atrasti kūrinių, puoštų floristiniais ornamentais, nutapytais šviesiai geltona spalva raudoname, baltame arba žaliame fone. Raštą dažniausiai sudaro plaukiančios linijos, šias paryškina kontrastingos spalvos, tarp jų – mėlyna, tamsiai raudona, ryškiai žalia arba juoda, o visą paviršių dengia skaidri glazūra.

Dar Opišnioje gyvuoja vadinamoji rūkyta keramika. Tai ypatinga technika, kurios metu dirbiniai gaminami be... oro! Dėl naudojamo degimo proceso, objektai tampa aklinai juodos spalvos ir atrodo itin šiuolaikiški bei aktualūs XXI amžiuje. Taip neabejotinai gali gimti kasdieniam naudojimui skirti, tačiau autentiškumo atspalvį turintys daiktai.

Kosivas – dar vienas Ukrainos keramikos kraštas, prisiglaudęs šalies vakaruose, Karpatuose, nuo 2019 m. gruodžio įtrauktas į UNESCO paveldo sąrašą. Labiausiai jis išpopuliarėjo XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje, kai keraminės plytelės ir žvakidės iš čia buvo eksportuojamos į Rumuniją bei Vengriją. Seniausi Kosivo keramikos pavyzdžiai tebėra saugomi Vienos ir Bukarešto muziejuose.

Šios vietovės keramikai išskirtinai naudojo tik tris spalvas – žalią, geltoną ir rudai raudoną, nors retkarčiais galėjo pasitaikyti mėlynų intarpų. Raštus piešdami ant balto molio, savo kūriniais jie pasakodavo istorijas, kurios būdavo apipintos gėlėmis, medžiais, gyvūnais. Vaizdų naratyvai neretai sukdavosi apie įvairių profesijų žmones, o kartais – apie buitines scenas. Apskritai Kosivo keramiką pasaulyje išpopuliarino Oleksa Bachmatiukas, Austrijos-Vengrijos imperijos laikais rengdavęs parodas Vienoje ir Lvive. Deja, savo sukauptų žinių jis niekam neperdavė...

Tarptautinė meno bendruomenė apie Ukrainos keramiką atsiliepia itin palankiai. Apsilankiusi Nyderlandų dizaino savaitėje, Oksana Denisevič iš Ukrainos keramikos studijos „Moustached Angel“ džiaugėsi, kad lankytojai noriai atrado jos šalies kultūrą, apžiūrinėdami molinius meno objektus. „Pajutau didžiulį susidomėjimą mūsų naudojamomis technikomis. Pati užsiimu pieno keramika, kuri gaminama tiesiogiai dirbinį pamerkiant į pieną. Tai – tradicinis dengimo būdas. Pas mane neretai ateidavo paprasti žmonės, klientai ir vis klausinėdavo, kaip šitai padaroma, kaip pienas gali suteikti tokių spalvų, – pasakoja Oksana. – Iš tiesų mes perduodame energiją, o keramika yra materiali energijos išraiška. Ji užfiksuota, tačiau kartu labai gyva. Nestinga norinčių ją pažinti“, – toliau dalijasi įspūdžiais kūrėja.

Keramika atliko tam tikrą vaidmenį ir per pastaruosius tragiškus įvykius Ukrainoje. Nors gyvenamasis pastatas buvo sunaikintas, ant virtuvinės spintelės lentynos stovėjęs molinis gaidys į šipulius nesudužo. Ši tradicinė, nuo neatmenamų laikų atpažįstama figūrėlė atgimė ir visiems ukrainiečiams tapo stiprybės bei drąsos simboliu. Be to, ji paskatino susidomėjimą gamyklos, kurioje radosi minėtosios statulėlės, produkcija. Gaidys akimirksniu išpopuliarėjo internete po to, kai viena mergina pagrindinėje Kyjivo gatvėje įteikė jį tuometiniam Jungtinės Karalystės ministrui pirmininkui Borisui Johnsonui, besilankiusiam Ukrainos sostinėje.

Kitą tradicinius mūsų šalies amatus puoselėjantį Ukrainos prekių ženklą „Gunia Project“ garsioji statulėlė įkvėpė sukurti papuošalą – pakabuką. Šio gamintojo veikla taip pat aprėpia drabužius, stiklo dirbinius ir aksesuarus, tačiau būtent keraminiai „Gunia Project“ darbai atpažįstami iš pirmo žvilgsnio, nes juos inspiravo naivusis Ukrainos religinis menas: kupidonai, gyvūnai ir kt. Be to, būtent minėtojo prekių ženklo dirbinį Ukrainos prezidentas pasirinko kaip dovaną popiežiui Pranciškui valstybinio vizito Vatikane metu. Tai buvo indas, skirtas kūčiai – kruopų košę su džiovintais vaisiais primenančiam ypatingam patiekalui, kurį ukrainiečiai ruošia per Kalėdas. „Gunia Project“ keramika tapo svarbia susibūrimus rengiančių ir padaryti svečiams įspūdį siekiančių Ukrainos moterų stalo puošmena.

Keramikos studijos „Quiet Form“ kūrinys ir nuotrauka

„Apskritai ukrainietiškas dizainas išsiskiria daugybe savybių, liudijančių jo autentiškumą. Todėl man ypač svarbu išsaugoti ir perduoti mūsų kultūrą, kalbėti apie jos įvairovę ir stiprias šaknis, supažindinti su ja pasaulį“, – sako Viktorija Jakuša, Ukrainos dizaino objektų (tarp jų – vazų bei baldų) prekių ženklo „Faina“ įkūrėja. Šis užgimė 2014-aisiais, po tuo metu įvykusios Orumo revoliucijos kilus susidomėjimui viskuo, kas ukrainietiška. Moteriai pavyko sukurti autentiškus, bet kartu neįtikėtinai šiuolaikiškus objektus. Tai vienetiniai darbai, kuriuos kiekvienas meno mėgėjas galėtų lengvai pritaikyti savo stilingame interjere. V. Jakuša aktyviai garsina ukrainietišką dizainą užsienyje ir net rengia dizaino ekspedicijas, į kurias kviečia užsienio meno profesionalus bei žurnalistus, kad šie susipažintų su tradiciniais Ukrainos amatais, tarp jų – ir keramika.

„Ji labai jusliška, dvasinga, drąsi savo prigimtimi, – negaili gero žodžio V. Jakuša. Ukrainietiškos keramikos kūrinių tekstūros bei formos išties labai takios, atviros. – Molis jau šimtmečius yra Ukrainos amatų pagrindas, o molinių dirbinių pavyzdžių randama dar iš neolito Tripolės kultūros, klestėjusios dabartinės Ukrainos teritorijoje, laikų. Puodininkystės bei keramikos menas buvo šventas ir kadaise laikytas procesu, kurio metu susilieja dangus ir žemė – žemėje esantis molis ir saulės ugnis. Tai tebėra meditacinis ritualas, persmelktas gyvosios energijos“, – istorijos detalėmis dalijasi Viktorija.

Iš anglų kalbos vertė Evelina Salvinskienė

Tęsiame vasario numeryje pradėtą ne rašytojų kūrybos rubriką. Šios publikacijos autorė gimė vasario 16 d., tačiau tarybiniame metrikacijos biure „netyčia“ buvo įrašyta vasario 14-oji. Baigė tuometinę J. Aleksonio vidurinę mokyklą (dabar – „Saulės“ gimnazija) Kaune. Gimtojo miesto Politechnikos institute (dabar – Kauno technologijos universitetas) įgijo inžinierės-mechanikės specialybę. Dirbo televizijos aparatūros gamykloje, augino vaikus, vėliau ėjo vadybininkės ir projektų vadovės pareigas firmose, gaminančiose langus. Šį bei tą vis parašydavo dar būdama moksleive, bet kūrinių neišsaugojo. Dabar ėmėsi fiksuoti vaikystės prisiminimus, kurių ištraukas čia ir skelbiame.

BIRUTĖ BEINARIENĖ

MĖSA

Vieną popietę į mūsų namus įžengė nepažįstamas vyriškis. Mandagiai pasisveikino su mama, tada viena akimi piktai dirstelėjo į mane. Šiek tiek pastovėjęs, staiga nusimetė lietpaltį, per galvą ėmė mautis megztinį. Mama tuo metu kažkur išskubėjo. Išpūstomis akimis stebėjau kiekvieną jo judesį. Kai ėmė sagstytis marškinių sagas, man iš baimės pradėjo tirpti kojos… Tuo pat metu grįžo mama, nešina didžiuliu dubeniu. „Maudysis???“ – nusmelkė visą kūną. Juk tai buvo tas pats dubuo, kuriame mane su sese prausdavo kiekvieną vakarą. Kaip, kodėl, juk nepažįstamas vyras, iš kur jis čia, dėl ko pas mus? Viena po kitos į galvą lindo mintys, tačiau vandens į dubenį mama nepylė, tik dar kartą šluoste jį kruopščiai pavalė. Vyras, nusivilkęs marškinius, ėmė kažką plėštis nuo krūtinės…

Mama išstūmė mane į kitą kambarį ir uždarė duris. Tyliai tyliai, šiek tiek jas pravėrusi, stebėjau neįtikėtinus vaizdus. Ta masė, kurią nepažįstamasis draskė nuo savo kūno, tie gabalai, vienas po kito skrieję į dubenį, nepaprastai priminė žalią mėsą. Per krūtinę buvo apsuktas bintas, o po juo – mėsos klodai! Vieną po kito vyras traukė raudonus gumulus ir metė į mamos atneštą dubenį. Jis tiesiog lyso mano akyse. Kai pasimatė plokščia plaukuota krūtinė, darbas buvo baigtas, bet taip atrodė tik man. Vyriškis greit atsisegė kelnių diržą, ir jos nukrito… Ant kojų pūpsojo tokie patys mėsos kauburiai, irgi kruopščiai prispausti bintu. Procesas kartojosi, kol neliko nieko, tik plonos tankiai apžėlusios kojos.

Mama kažką nerišliai mykė, kad per daug, juk tarėsi dėl mažesnio kiekio, bet vyriškis ją nutraukė, paaiškinęs, jog tokios geros mėsos ne visada pasitaiko, o juk galėsianti ir dešrų pasidaryti. Bešnekėdamas ir apsirengė. Vidury kambario stovėjo visiškai kitas žmogus, nei tas, kuris atėjo. Tai buvo smulkaus sudėjimo, liesas tėčio amžiaus vyras. Mama jam atnešė pinigų. Nepažįstamasis juos suskaičiavo, mikliai įsidėjęs į kelnių kišenę ištiesė nuo mėsos lipnią ranką atsisveikinti ir taręs „Sudie“ išėjo… Ilgai stovėjo mama prie dubens, iki viršaus prikrauto mėsos. Paskui, nusibraukusi prakaitą nuo kaktos, sumurmėjo: „Štai tokie ir statosi namus…“ Tada, paėmusi pirkinį, vos pavilkdama išsinešė jį į virtuvę.

Taip ir likau sustingusi prie pravirų durų. Mama mane pamiršo. Tik vieno, būdama maža mergaite, niekaip negalėjau suprasti – kaip būtų galima iš to kalno mėsos pastatyti namą? Juk dabar ir mes jos turėjome! Gyventi name su dideliu kiemu buvo mano svajonė, ir staiga jos išsipildymas pasirodė be galo arti – tik kaip tai padaryti? Grįš po darbo tėtis, jo paklausiu. Jisai tai jau tikrai žinos.

MISTINĖ LIGA

Vaikystėje daug sirgdavau. Iki 14 metų net 8 kartus turėjau plaučių uždegimą, todėl mama paniškai bijojo kiekvieno mano sunegalavimo. Jei blogai jausdavausi ir smarkiai karščiuodavau, jos galvoje sukdavosi tik viena mintis – vėl plaučiai! Diagnozei nepasitvirtinus, lengviau atsikvėpdavo, bet gyveno su baime, kad liga vis tiek gali komplikuotis į plaučių uždegimą. Pagrindinė nerimo priežastis ta, kad jiedu su tėčiu jau buvo palaidoję mano vyresniąją sesutę, kuri vos pusantro mėnesio mirė nuo šios ligos. Todėl, man sukarščiavus, mama visą naktį prabudėdavo prie lovos, melsdamasi ir prašydama Dievo, jog pasveikčiau. Kol buvau dar visai maža, šito nesuprasdavau, tačiau vėliau, kiek paaugus, darėsi baisu – labai bijojau mirti.

Penkiolikos eilinį kartą susirgau. Slogavau, kosėjau, skaudėjo gerklę, vakarop pakilo temperatūra. Mama lyg konvejeriu pristatinėjo vaistus į lovą: analginas, aspirinas, kalceksas, liepžiedžių arbata, karštas pienas su svogūnu ir medumi… Ištrynė visą kūną degtine, apvyniojo kaklą tik jai vienai žinomu kompresu… Išvarginta temperatūros bei arbatų kiekio, užmigau.

Atsibudau viduryje nakties, visa šlapia nuo prakaito. Kambaryje buvo tamsu ir tylu. Mama, klūpėdama, padėjusi galvą šalia mano kojų, snaudė. Vos krustelėjau, ji staigiai pašoko. Pirmiausia vėsią ranką pajutau ant kaktos. „Kaip gerai, – išgirdau, – karštis atslūgo.“ Patikrinusi po antklode, mama sušuko: „O varge, kokia šlapia!“ Ji mikliai atsistojo, įjungė šviestuvą ir nubėgo link spintos. Apakinta šviesos, dangsčiausi veidą rankomis. „Sėsk, reikia persirengti“, – greit ištarė sugrįžusi ir padavė naujus, švara kvepiančius marškinėlius. Atsisėdau, per galvą nusivilkau visiškai permirkusius ir bandžiau rengtis atneštuosius, bet staiga nakties tylą perskrodė mamos riksmas: „Dieve, tu mėlynuoji!“ Akimirksniu sustingau, nesuprasdama, kas vyksta. Žvilgtelėjusi į savo rankas, pamačiau, kad jos vietomis pamėlusios. Nusiklojusi antklodę, išvydau sukrečiantį vaizdą: visos kojos buvo nusėtos mėlynais ruožais, įvairių formų mėlynomis dėmėmis…

Toliau viskas vyko labai greitai. Išgirdęs mamos riksmą, atskubėjo tėtis. Pamatęs, kas nutiko, mikliai apsirengė ir išbėgo į gatvės gale esančią telefono būdelę kviesti greitosios. Mama balsu šaukė ir prašė Dievo mane jai palikti. Man drebėjo rankos ir kojos. Galvoje sukosi košmariškos mintys. Netrukus į kambarį įlėkęs tėtis pasakė, kad greitoji tuoj bus. Nepraėjo nė 10 minučių, ir prisistatė medikų komanda. Mačiau, kaip gydytojos akys iš baimės ėmė didėti, o ją lydėjęs sanitaras susiėmė už galvos, pamatęs, kas nutiko. Neleido man net persivilkti. Mama tiesiog ant marškinėlių užmetė paltą, užklojo mane vilnone antklode, ir buvau ant neštuvų išgabenta pro duris.

Greitoji, įjungusi sireną, su švysčiojančiais žiburėliais lėkė Kauno klinikų link. Mama be sustojimo balsu verkė. Gydytoja ją ramino, liepė tvardytis ir manęs negąsdinti.

Į priimamąjį subėgo visi, kas tik tą naktį budėjo. Mane išrengė nuogai, kad geriau matytų kiekvieną mėlynuojančią kūno dalį. Visi susirinkusieji

tokį atvejį matė pirmą kartą. Kalbėjo: „Jauna mergaitė, paauglė, jau visai panelė, gražiai nuaugusi, kas jai?“ Kiekvienas bandė įžvelgti vis naujai atsirandantį mėlynumą, ir jį pamatydavo. Daugiausia mėlynavo galūnės, mažiau kaklo srityje, bent jau daugeliui taip atrodė. Vienas kitą keitė tyrimai, apžiūros, rankų ir kojų pakėlimai, nuleidimai, sodinimai, guldymai, įvairūs maigymai, sukviesti tą naktį budėję gydytojai ir… nieko nerasta. Prieita prie vienbalsės išvados – reikia laukti ryto, kai klinikose bus visi specialistai. Mamą kažkur išvedė, tiksliau, vilkte išvilko iš palatos du sanitarai. Ji tik rėkė, krito, alpo ir trukdė visiems dirbti. Girdėjau, kaip klaikiai šaukė tempiama koridoriumi – mama mane jau laidojo… Jauna sesutė apklojo balta antklode, kad nesušalčiau, paglostė kaktą, patikino, kad tikrai dar gyvensiu. Tą akimirką kaip niekad norėjau ja tikėti.

Po gero pusvalandžio į palatą kartu su budinčiu gydytoju sugrįžo ir mama. Gavusi raminamųjų ji šiek tiek atsigavo ir pažadėjo nešaukti, nerėkti, kad tik galėtų likti pas dukrą. Atsisėdusi ant lovos krašto paėmė mane už rankos ir stipriai suspaudusi ištarė: „Nepaleisiu, niekam neatiduosiu…“

8 val. ryto vienas po kito pradėjo rinktis gydytojai. Vieni tik iš smalsumo, kiti pasiruošę rimtai mane apžiūrėti. Vėl iš naujo buvo atliekami tyrimai, vėl visi kraipė galvas. Nemaloniausia buvo, kai į palatą sugužėjo būrys studentų, koks dvidešimt – tikrai. Nuo manęs nutraukė antklodę ir begalė rankų puolė čiupinėti, maigyti, lankstyti. Jaučiausi labai išsigandusi, bijojau mirti, negana to, apėmė didelis gėdos jausmas. Man penkiolika, o mane liečia jaunų vaikinų, studentų rankos ir akys… Tuokart tikrai norėjosi numirt iš gėdos.

Kai galiausiai likome tik dviese su mama, pirmąkart supratau, kad visai nesijaučiu mirštanti. Anaiptol, jaučiausi gerai, temperatūros neturėjau – ją man tikrai matavo ne mažiau kaip 20 kartų. Jėgų nestigo, atrodė, galėčiau keltis ir eiti. Kartais prasiverdavo palatos durys, ir koks nors smalsuolis įkišdavo galvą pasižiūrėti, kaip aš čia, ar tebekvėpuoju, ar dar gyva. Koridoriuje pasigirsdavo vienas kitas pamąstymas: „Tokia jauna, nejaugi taip ir numirs?“; „Kokios kojos mėlynos, kokia čia mistiška liga, ar pavyks išgelbėti?“ Norėjosi užsikimšti ausis ir nieko negirdėti.

Eilinį kartą atsivėrus palatos durims įėjęs pagrindinis mano gydytojas dar sykį mudviem su mama išdėstė apžiūros išvadas, patikslino tyrimų rezultatus, patikino, kad jie visi geri, o kas man yra – nežinia. Liko vienintelis specialistas, pas kurį dar nesilankiau – tai moterų ligų gydytojas. Ilgai svarstęs, ar reikalinga tokiai jaunai mergaitei jo apžiūra, daktaras nusprendė, kad geriau apsidrausti. Jei ir jis nieko neras, tada šauks dar vieną gydytojų konsiliumą, ir bus sprendžiama, ką su manimi toliau daryti. Išeidamas iš palatos perspėjo – specialisto teks truputį palaukti.

Mama jau nebeverkė. Gal bijojo, kad ją vėl išves iš palatos, gal vaistų buvo gerai „pripumpuota“, o gal tiesiog ašaros išdžiūvo… Ramiai gulėjau po balta antklode ir laukiau. Nebežinau, ar tada dar bijojau mirti.

Netrukus vėl atsivėrė palatos durys. Įėjo ta pati jauna sesutė, prisėdo ant lovos krašto ir ėmė klausinėti, kas man buvo, kuo sirgau, ar aukštą turėjau temperatūrą, kiek laiko, ar prakaitavau… Mergina staiga pakilo ir išskubėjo lauk. Netrukus grįžo nešina baltu rankšluosčiu, vienas jo galas buvo šlapias. Vėl prisėdusi šalia paprašė, kad ištiesčiau jai ranką. Riešas buvo nusėtas mėlynomis dėmėmis. Sesutė švelniai, viena ranka prilaikydama, kita ėmė šlapiu audiniu trinti mėlynas vietas. „O Dieve, valosi“, – tepajėgė ištarti. Iš nuostabos paleidusi rankšluostį iš rankų, žiūrėjo tai į mane, tai į mamą. Paskui vienu metu sesutė su mama čiupo ant žemės nukritusį audeklą ir puolė trinti mano kojas, rankas, kaklą padengusias mėlynes. Jos nyko! Mama kažką vis bandė sakyti, lyg ir teisintis, bet jos balsas strigo. „Prakaitavo, labai prakaitavo… antklodė su gėlytėm… su mėlynom gėlėm… įvairių dydžių…“, – vos rinkdama žodžius, dėstė ji. „O Dieve, kas dabar bus“, – teištarė ir susmuko ant kėdės. „Ogi Jūsų dukra gyvens“, – iš nuostabos dar neatsigavusi atsakė sesutė. Atsitokėjusi mama šoko prie manęs, apsikabino, ėmė bučiuoti veidą, rankas. Po to staigiai atsitraukusi puolė maldauti sesutės, kad niekam nesakytų to, kas paaiškėjo. Mergina stovėjo pasimetusi ir nežinojo, kaip toliau elgtis. Mama be perstojo kartojo, jog, atskleidus tiesą, ji bus apkaltinta į klinikas atvežusi nuo patalynės nusidažiusią dukrą, išbarta, kad visus gaišino ir gąsdino, sukėlė paniką. O svarbiausia, tai gali atsidurti spaudoje! Mamai paskirs baudą, o kaip ši ją sumokės? Juk pinigų net pragyvenimui trūksta. Tikrai nepagalvojo, jog gali taip nutikti – dėl visko kalta antklodė su mėlynom gėlytėm, kuri, pasirodo, dažo. Dabar atsisėdo ir sesutė. „Jums belieka tik važiuoti namo, bet kaip tai padaryti?“ – tyliai svarstė. Tą akimirką gydytojas įėjo paklausti, kaip jaučiuosi, – jam buvo neramu dėl mano būklės.

Kas vyko toliau, bandžiau neklausyti… Mamą daktaras išsivedė iš palatos, paliepęs man apsirengti, tačiau kuo – neturėjau. Kartu buvo tik naktiniai marškinėliai, paltas ir kažkur pasimetusi vilnonė antklodė. Sesutė tyli, susimąsčiusi sėdėjo ant kėdės. „Renkis, vaikeli, aš tau padėsiu“, – staiga ištarė ir atsistojo. Pamačiusi, kad net batų neturiu, pažadėjo paskolinti ligoninės šlepetes – vėliau mama grąžinsianti. Įsispyriau į jas, apsivilkau marškinėlius, ant viršaus – paltą. Tyliai abi išsliūkinome į koridorių. Ten man liepė laukti prie gydytojo kabineto, kol suras antklodę. Netrukus iš jo išniro mama, išraudusiais lyg burokas žandais, o paskui ją – ne mažiau įraudęs daktaras. Matėsi, kad jie rimtai pasikalbėjo. Priėjęs prie manęs, patapšnojo per petį ir, ištaręs „Būk sveika“, nužingsniavo koridoriumi tolyn.

Nežinau, kas iškvietė taksi, bet automobilis jau laukė prie klinikų vartų. Tyliai įsėdom. Mama tik pasakė adresą, kur vežti. Laimė, nebuvo labai toli, atsipirkome „rubliu“, įdėtu į slaptą rankinuko kišenėlę juodai dienai. Kai užlipom mediniais laiptais ir atsivėrė buto durys, pajutau palaimą, kurią žodžiais sunku apsakyti.

Nuo vidurio nakties išvarginta, net nepajutau, kaip atsidūriau lovoje, savo lovoje. Dar ilgai negalėjau užmigti. Girdėjau, kaip mama viską pasakoja tėčiui. Klausinėjo, kaip jam atrodo, ar neparašys apie įvykį spauda, ar jos tada nenubaus. Gulėjau ir žiūrėjau į lubas, balsai po truputi tilo arba aš tiesiog jų nebegirdėjau. Žvilgsniu gloščiau kiekvieną daiktą, spintą, langą, rašomąjį stalą, knygas, net kabančias užuolaidas… Tai mano kambarys, mano daiktai, aš čia, aš gyva, aš nemirsiu!

Dar kelias savaites mama pirmoji čiupdavo „Kauno tiesą“ (taip tuomet vadinosi miesto laikraštis) ir vartydavo, akimis ieškodama straipsnio apie neatsakingą motiną, atvežusią į klinikas nuo patalynės nusidažiusią dukrą. Pamažu jos baimė slūgo, niekas nieko nerašė. Gal iš gailesčio, gal nebuvo kam tuo užsiimti. Tuomet mažai kas viešumą pasiekdavo. Matyt, ir patys daktarai niekam nepasakojo –įų reputacijai toks įvykis taip pat būtų atsiliepęs. Juk ilgai tos mistinės ligos ieškojo ir nieko nerado, o protingiausia gydytoja pasirodė besanti jauna medicinos sesutė…

(pri)žiūrėtoja

HERTA BURBĖ

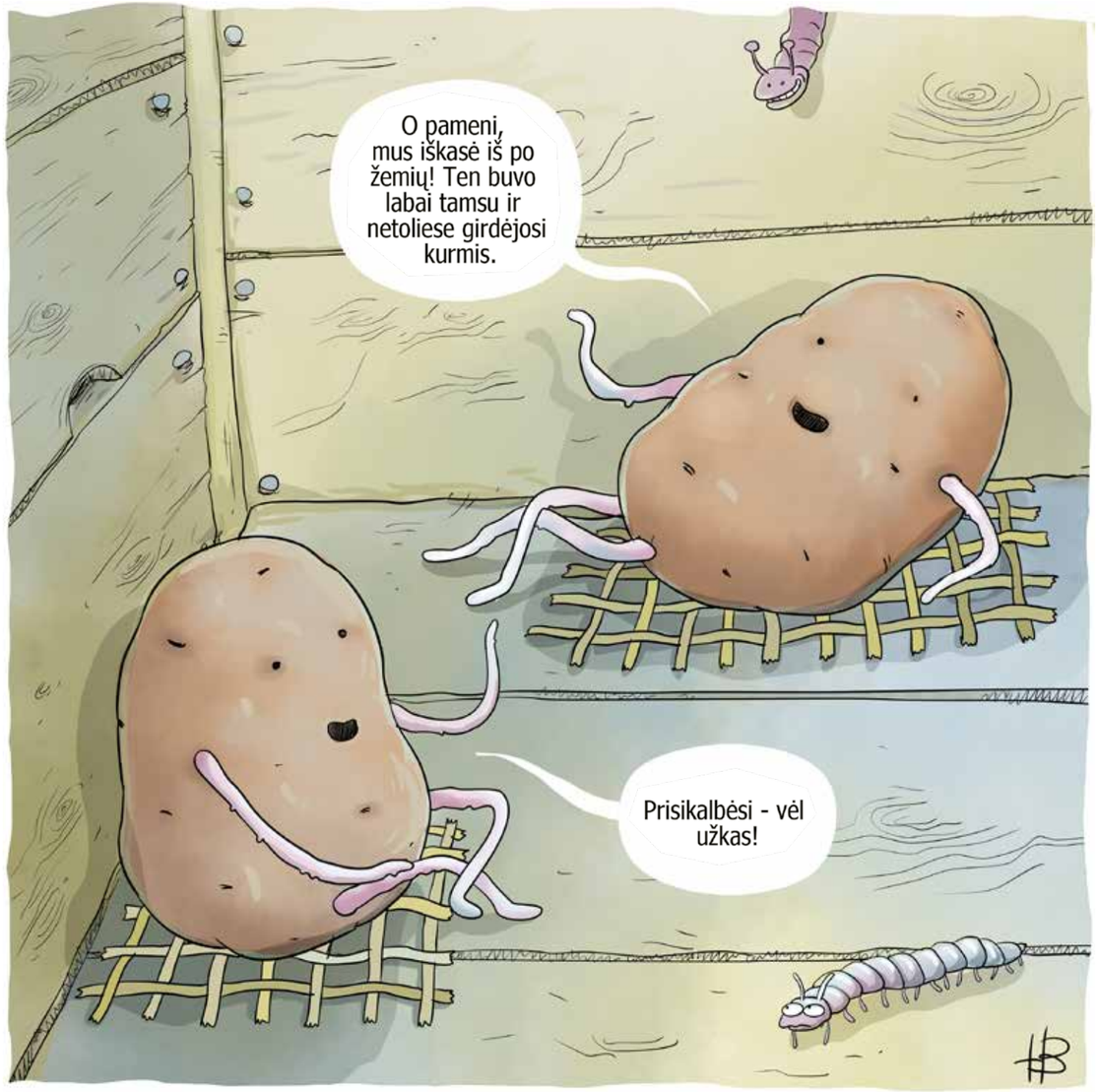

3 BŪDAI MUS PAREMTI

1

Skirkite 1,2% savo pajamų mokesčio

Paramos gavėjo kodas
132678259

2

Prenumeruokite, pirkite žurnalą

3

Paremkite tiesiogiai
www.nemunas.press/parama

n | *nemunas*

*kokiam kosmose bebūtum, prenumeruok: www.**nemunas**.press*